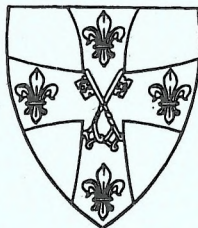

KUTATÁSI FÜZETEK

JPTE
PÉCS, 1998.

CONTENS

PAPERS

- Vince Kolnhofer: The Readjustment of Frontiers in Moson County 3
Vince Kolnhofer: The Agreement of Border-Exchange Between Austria and
Hungary in 1922 and its Consequences.....16

DOCUMENTS

- Mária Ormos: Bánffy-Csicserin Meetengs in Genova 33
János Flodung: The Programme of the Hungarian German Peoples Party and
the Hungarian-German Catechism. Contributions to the History of the
German Movement in Hungary (1905-1910) II. 40
József Vonyó: The Constitution of the MÉP (Hungarian Life Party) 46

REVIEW

- Brian Ladd: Urban Planning and Civic Order in Germany,
(1860-1914), by Miklós Melega 84

Each of the studies is followed by a summary written in German and
Hungarian.

TÖRTÉNELEM DOKTORI PROGRAM

KUTATÁSI
FÜZETEK

4

Janus Pannonius Tudományegyetem
Pécs, 1998

*A Kutatási Füzetek a Janus Pannonius Tudományegyetem
Európa és Magyarország a 19-20. században* című történelem
doktori (Ph.D.) programjának sorozata.

Szerkesztőbizottság

Ormos Mária
Harsányi Iván
Flodung János
Soós Gábor

Szerkesztette
Harsányi Iván
Flodung János
Szabó Loránd

Az összefoglalókat fordította
Flodung János

ISSN 1416-0986

Készült a Bonus Kft. nyomdájában

KOLNHOFER VINCE

A MOSON MEGYEI HATÁRKIJELÖLÉS

Az Oszták-Magyar Monarchia felbomlása, a nemzetiségek elszakadása és a trianoni béke aláírása után a különböző rendelkezések végrehajtása több éves időszakot ölelt fel. E folyamatnak egyik utolsó lépése volt Magyarország új határainak helyszínén történő meghúzása. A feladatot minden határszakaszon – így az osztrákon is – külön antanttisztékbeli és az érdekelt országok képviselőiből álló nemzetközi bizottság hajtotta végre. A Magyar-Osztrák Határmegállapító Bizottság (MOHMB) végső döntésének kialakítása előtt tanulmányozta az érdekeltek által kidolgozott javaslatokat. Szakértők vizsgálták meg az egy-egy területre vonatkozó emlékiratokat. A bizottságnak emellett lehetősége volt arra, hogy személyesen hallgassa meg a határrendezésben érdekelt lakosságot és nagybirtokosokat. A lakosság meghallgatása azt jelentette, hogy a bizottság kiszállt az előzőleg kijelölt – magyar és osztrák biztos javaslatában szereplő – helységekbe. Az érkezésről előzőleg értesítették a községeket. A delegátusok előtt bárki elmondhatta véleményét, azt írásban is átadhatta. Természetesen a véleménynyilvánítás ilyen módja bizonyos kockázatokkal járt. Az osztrák és magyar hatóságok már a meghallgatások előtt nyomást gyakoroltak a fennhatóságuk alatt lévő települések lakosságára. A bizottsági szemlék után nagyon sok személyt meghurcoltak véleményük nyílt hangoztatása miatt.

Az osztrák-magyar határvonal mosoni részén a Sopron és Vas megyei szakasztól eltérően jelentős számú nagybirtokot vágott ketté a békeszerződés. Az MOHMB felkérte az érdekelt nagybirtokosokat; mondják el véleményüket a javasolt határvonalról. A meghallgatásra 1922. február 15-én került sor. Eszterházy Pál herceg személyesen is megjelent, kívánságait azonban udvari tanácsosa adta elő. Szükségesnek tartotta a birtok egységes kezelését, de a magyar delegáció által javasoltnál kisebb területtel is megelégedett volna. Frigyes főherceg képviselője kérte, hogy a magyaróvári uradalom egésze maradjon Magyarországon, a kormánynak viszont garanciát kell adnia, hogy az innen kikerülő termékeket szabadon szállíthatják Ausztriába. Lónyai és Batthyány hercegek jószágkormányzói egészében elfogadták a magyar javaslatot, mivel az megfelelt az általuk képviselt uradalmak gazdasági

érdekeinek.¹ Összességében megállapítható, hogy az érintettek mindegyike birtoka Magyarországhoz tartozását kérte.

Villani, a bizottság magyar biztosa, a községek meghallgatása előtt javasolta; bocsássanak ki kérdőíveket az érintett lakosság számára. Ezen a gazdaságra, kereskedelemre, közlekedésre vonatkozó kérdések szerepeljenek. A terv alapján, melyet a bizottság elfogadott, kiszállás előtt néhány nappal a két érdekelt delegáció egy-egy tagja bejárta a tervezett útvonalat. Megvizsgálták a terület útviszonyait, szálláslehetőségeit, értesítették az előjáróságokat a bizottság érkezésének időpontjáról, valamint a község-házán kifüggesztették a kérdőívek egy-egy példányát. A falvankénti 20-30 kérdőív kiosztására a kiszállás előtti napon került sor.² A kérdőívek alkalmazása nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Villani szerint az osztrák oldalon jobbára olyanok kaptak, akik Ausztria mellett nyilatkoztak. A tapasztaltak miatt a későbbiekben a bizottság a szóbeli meghallgatás módszerét alkalmazta. A magyar delegáció szintén megtette a szükségesnek vélt intézkedéseket a kiszállások előtt. A közigazgatási hatóságok útján előre próbálták befolyásolni a lakosságot, egyes községekben elérték, hogy nemzeti színű zászlókkal várják a bizottságot. Villani megkapta az ausztrófil községek jegyzékét is, amelyek meghallgatását megpróbálta elkerülni, de már előre jelezte feletteseinek; egyes községek mindenképp Ausztria mellett fognak nyilatkozni.³ A bizottság helyszíni szemlét március 2-án és 3-án bonyolítottak le. Az Ausztriához csatolt községek közül Pamhagen (Pomogy), Wallern (Valla), Halbtorn (Féltorony), Andau (Mosontarcsa), Kittsee (Köpcsény), Deutsch Jahrndorf (Németjárfalu), a magyar oldalon lévők közül Magyaróvár, Rajka, Oroszvár, Hegyeshalom, Horvátjárfalu lakosságának állásfoglalását hallgatták meg. Az osztrák fennhatóság alatt álló területen igyekeztek a magyar érzelműeket távol tartani, ennek ellenére majdnem minden településen sikerült a magyar szervek bizalmi emberei által megszervezett Magyarország mellett nyilatkozókat – főleg a községek bíráit, papjait, jegyzőit – a bizottság elé vezetni. Az Ausztria melletti megnyilatkozásokat Magyarországról menekült baloldaliak és nagynémet eszméket hirdető

¹ Magyar Országos Levéltár (MOL.) K 479 Határmegállapító Központi Iroda (HMKI) Miniszterelnökségtől (Me) átvett iratok. 1. csomó (cs.)/2149. Villani jelentése febr. 18-án a HMKI-nak.

² U.o. 1.cs./2297. Villani javaslatát a bizottság 1923. febr. 23-án fogadta el az osztrák biztos ellenszavazatával.

³ MOL. Külügyminisztérium K 64 Osztrák-Magyar kapcsolatok iratai 6 cs. 20/a tétel/49. Res. Villani levele 1922. febr. 25-én.

agitátorok is szervezték. Halbturban az osztrákok leitatták a lakosságot, Wallernben az osztrák csendőrök még a magyar beszédet sem engedték. A magyar közigazgatású községekben a csendőrség nem mutatkozott nyilvánosan, a rajkai főszolgabíró elküldték a helyszínről, hogy ne befolyásolhassa a lakosság állásfoglalását. Ezekben a falvakban így sem sikerült Neugebauernek, az osztrák biztosnak Ausztria mellett nyilatkozókat találnia. A mosoni lakosság bizalmatlanságának jele volt, hogy Kittsee, Deutsch Jahrndorf és Horvátjárfalu lakói népszavazás lehetőségét kérték a bizottságtól, amit az természetesen elutasított. A helyszíni szemle alapján a bizottság nem kapott egyértelmű válaszokat. A nagybirtokosok, községi előljárásságok többnyire Magyarország mellett nyilatkoztak. (Andau előljárássága, ahol a legerősebb volt az Ausztria melletti hangulat, a kiszállás után beadta lemondását.) Az osztrák hatóságok által előzőleg megszürt kérdőíves válaszok Ausztriát támogatták. A fentiek nem vonatkoztak a magyar közigazgatás alatt maradt területre, ahol Horvátjárfalu kivételével mindenütt egyértelműen Magyarország mellett nyilatkoztak.⁴

A Sopron és Vas megyei szakaszok bejárására március 8-12. között került sor. A Határmegállapító Bizottságnak a rendelkezésre álló adatok alapján el kellett döntenie, hogy a békeszerződésben névleg említett "fix" pontoktól hol akar eltérni. Ezen pontok megváltoztatásáról javaslatot kellett készítenie és azt felterjesznie a Népszövetség Tanácsához. A határszakasz azon részén, ahol nem volt szükséges a fix pontok megváltoztatása, a bizottság saját hatáskörében állapíthatta meg a határvonalat. A Népszövetséghez felterjesztendő javaslat tartalmáról az osztrák és magyar fél benyújtotta tervezetét. Az érdekelt felek álláspontját a semleges biztosok szerint nem lehetett annyira egymáshoz közelíteni, hogy egységes javaslatná váljanak, ezért a semleges tagok elkészítették a sajátjukat. Ezt a javaslatot az MOHMB 1922. március 28-i ülésén tárgyalták. Villani, mivel többre nem számíthatott, elfogadta, Neugebauer pedig elvetette azt, de a kérdést a nem érdekelt delegátusok szavazatai döntötték el. A határozat a trianoni és a st. germaini békeszerződésben megnevezett községek és pontok közül a következők megváltoztatását javasolta: Pamhagen (Pomogy), Liebing (Rendek), Nagynarda, 273, 260, 241, 234 magassági pontok. Ez alapján a mosoni szakaszon Pamhagen és a Hanság egy részének visszacsatolását javasolták, 10.680 kat.holdat /65 négyzetkilométert/ és 2.057 lakost. Ezen az ülésen szóba került a mosoni nagybirtokosok kérdése is, de erről nem döntöttek,

⁴ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett. I.cs./2704.

mivel az egy helyen sem érintett fix pontot. Villani azonban ígéretet kapott, hogy ezek az uradalmak nagyrészt Magyarországhoz kerülnek.⁵ A határozat nyilvánosságra kerülése után Schober osztrák kancellár nyilatkozatában annak a reményének adott hangot, hogy a Népszövetség elveti a bizottság javaslatát. A magyar kormány – bár kedvezőnek tartotta a döntést – az osztrák kampány ellensúlyozására a sajtóban keveselte az elért eredményt. Szerintük a Millerand-féle kísérőlevél értelmében jogosan támasztható igényeket nem elégítette ki a javaslat.⁶

A Határmegállapító Bizottság javaslata 1922 júliusában Londonban került a Népszövetség Tanácsa elé. Az érdekelt felek meghallgatása után a döntést a következő ülészakra halasztották, melyet szeptemberben Genfben tartottak. Villani, aki személyesen is részt vett a tárgyaláson, a tanács tagjai körében végzett puhatolozások után arra a következtetésre jutott, hogy a tanács, amely eddig még sohasem hozott olyan döntést, ami az egyik vagy másik felet teljesen elutasította volna, nem fogja egészében elfogadni az MOHMB javaslatát. A szeptember 19-én kihirdetett döntés igazolta Villani előzetes várakozását. A mosoni „A” szakaszon előterjesztett javaslat szerint a Hanság-csatorna Mexikó-pusztával Magyarországhoz került, de a meghallgatás során Ausztria mellett nyilatkozó Pamhagent nem csatolták vissza. A „B” szakaszon Liebinget és Rattesdorfot (Rötfalva) Magyarországhoz csatolták, Lockenhaust (Léka) és Hammert (Hámortó) viszont nem. A Vas megyei szakaszon a javasolt községek közül csak Kis- és Nagynardát, Alsó- és Felsőcsatárt, Magyar- és Németkereszttest, Horvátlövőt és Pornóapátit ítélték Magyarországnak. A döntés kihirdetése után az osztrák képviselő köszönetet mondott a határozatért. Villani válaszában elfogadta az eredményt, de érzékeltette, hogy összességében kedvezőtlennek tartja.⁷

A népszövetségi döntés kézhezvétele után a bizottság saját hatáskörében megkezdhette a többi határszakasz megvonását. Jocard, a Határmegállapító Bizottság francia elnöke, már előzőleg felszólította a magyar és az osztrák delegációt, hogy ezekre vonatkozóan közösen terjesszenek fel javaslatot. A tárgyalások során megegyeztek, hogy lehetőség szerint követik a községek határvonalát és próbálják megőrizni a nagybirtokok egységét. A kétoldalú tárgyalásokon csak Vas és Sopron megye egyes részein sikerült megegyezni. Ezeket a bizottság 1922. június 14-i ülésén

⁵ MOL. K. 478 HMKI iratai. 2.cs 1s.t./2451 Villani jelentése márc. 28-án.

⁶ MOL. K. 479 HMKI Me-től átvett l.cs./3315. Miniszterelnökség utasítása HMKI-nak 1922.

ápr. 9-én.

⁷ U.o. I. cs./8405.

egyhangú határozattal elfogadta. Moson megyében egyetlen szakaszon sem sikerült a megegyezés. A vitatott szakaszokról a bizottság többségi szavazással döntött. Ezek során mindig a semleges tagok álláspontja győzött, mivel minden esetben egyhangúlag szavaztak. Az október 11-i ülésen döntöttek a mosoni „A” szakasz Kittsee-i hármás határpontjától a 115-ik magassági pontig terjedő terület hovatartozásáról (észak-déli határszakasz). A szavazás alapján Magyarországhoz került a Batthyány birtok; az oroszvári Lónyai uradalomból: Laura major teljesen, Ürgédpuszta nagyobb része a körtvélyes-németjářfalui útig; Frigyes főherceg birtokaiból: Marienan major, Haidstall, Heidhoff, Albertkáz mérpuszta Halbturm határából (24.000 kat.hold), Rohrer-föld Andau határából, továbbá a gazdasági vasút egy három kilométeres szakasz kivételével. A bizottság Ausztriának juttatta a Batthyány birtokból a Kittsee-i hadirokkantoknak átengedett földeket és a tégláégetőt, a Lónyai uradalomból az ürgédpusztai majort és a szeszégetőt, Frigyes főherceg uradalmából a Károly majort Deutsch Jahrndorf határában, Kleylehofot Hegyeshalomnál, Wittmanshofot Halbturm határában, Albertföldet Andau és Halbturm határából, valamint egy hansági birtokrészt Andanál. A döntés összességében kedvező volt Magyarországnak számára, hiszen a Batthyány birtok és Frigyes főherceg uradalmának nagyobbik, legértékesebb része itt maradt. Ennek ellenére Villani – hogy ellensúlyozza Neugebauer tiltakozását – sérelmesnek jelezte és ellene szavazott, mivel tudta, hogy a nem érdekelt biztosok szavazatával úgyis elfogadják. A döntés meghozatala után Jocard kijelentette; a kettéosztott nagybirtokok és a lakosság érdekében a zavartalan áru- és személyforgalomról jogi jegyzőkönyveket dolgoznak ki, de ezeket a két érdekelt kormánynak el kell fogadnia.⁸ Az „A” szakasz kelet-nyugati részén november 15-én hozták meg a döntést. Ez a rész a 115-ik magassági ponttól nyugatra Homok-Apetlon (Mosonbánfalva)-Pamhagen községek határainak találkozási pontjáig terjedt. Itt szintén a semleges tagok terjesztették elő a javaslatot, mivel az érdekelt felek nem tudtak előzőleg megegyezni. A javaslatnál figyelembe vették, hogy a Népszövetség döntése Pamhagent Ausztriánál hagyta. A határozat értelmében – melyet Villani és Neugebauer ellenszavazatával fogadtak el – a határvonalat a Hanság-csatornától északra húzták meg, azt teljes terjedelmében Magyarországnál hagyva. Pamhagennél a vonal elhagyta a csatornát és Mexikó-puszta határát követte a Fertő-tóig. Ez körülbelül 800 kat.hold területi nyereséget jelentett. A Fertő-tó vízterületén

⁸ MOL. K 478 HMKI iratai 2. cs. (ált.) 4229. Villani jelentése 1922. okt. 11-én, mellékelve a határvonal leírása.

egy előző bizottsági határozat megváltoztatásával Magyarország javára módosították a határt, amely így újabb 800 kat. hold területhez jutott.⁹

A mosoni szakaszon ezzel a döntéssel lezárult a határ elvi megállapítása. A másik két vonalon a két érdekelt biztos november 22-én egy csereegyezményt kötött. Ennek értelmében Szentpéterfa és Olmód Magyarország-hoz, Rattersdorf és Liebing pedig Ausztriához került. Az egyezmény értelmében még néhány kisebb terület gazdát cserélt. 1922. december közepére a határvonalat minden szakaszon megállapították. Az MOHMB december 19-én Sopronban megtartotta zárülését. A bizottság angol, olasz és japán tagjai, Craven ezredes, Calma őrnagy és Yamagutchi vicomte szabadságra mentek, mivel ők már csak a határkövek elhelyezésének ellenőrzésében vettek részt. Jocard őrnagy a bizottság elnöke továbbra is maradt, hogy a területek átadását lebonyolítsa. Az ő feladata volt a határvonalat kicövekelő és a határköveket elhelyező – a két érdekelt delegáció által kijelölt – műszaki csoport munkájának ellenőrzése is. A népszövetségi döntésben és a csereegyezményben érintett községek és területek átadására, illetve átvételére 1923. január 10-én és március 8-9-én került sor. Időközben, ahogy az időjárás engedte, a műszakiak is megkezdték a januárban megállapított menetrend szerint a határ kicövekelését. Moson megyében március 1-e volt a munka megkezdésének határideje. A tervezett előtt egy nappal váratlan esemény akasztotta meg a munkálatokat; egyes értesülések szerint Ausztria a Nagykövetek Tanácsánál fellebbezte az MOHMB mosoni szakaszra vonatkozó 1922. október 10-i határozatát. Ezt ugyan Neugebauer nem erősítette meg, de erre engedett következtetni, hogy megtagadta a kicövekelésen való részvételt. Az értesülés azért sem tűnt valószínűtlennek, mert az osztrák kormány a saját parlamentje előtt ugyancsak kilátásba helyezett egy ilyen jellegű lépést. Még mielőtt bizonyossá válhatott volna a fellebbezés ténye, előre látható volt, hogy a Nagykövetek Tanácsa nem fogja elfogadni azt. Az elutasítás mellett két érv is szólt. Az MOHMB határozatának megsemmisítése ellenkezne az érvényben lévő rendelkezésekkel (békeszerződések, utasítások, pót-utasítások), másrészt, mivel a bizottság már feloszlott, kérdésessé vált volna, hogy milyen szerv húzza meg az új határvonalat.¹⁰

A kialakult helyzetben Jocard javasolta; a magyar kormány közvetlenül kérje a Nagykövetek Tanácsánál a fellebbezés elutasítását.

⁹ U.o. 1. cs. 5. t./4486. Villani jelentése 1922. nov. 15-én.

¹⁰ U.o. 2. cs. (ált.) 5140. Traeger távirata 1922. febr. 28-án. A HMKI külügybe küldött elemzésének fogalmazványa.

Érvként hozta fel, hogy a bizottság határozata szabályszerűen jött létre, a döntésre jogosult volt, mert fix pontot nem változtatott meg. Az elnök közvetlenül is kérte a tanács mielőbbi állásfoglalását és a fellebbezés elutasítását. A bizottság március 6-i ülésén a francia biztos közvetítési kísérlete kudarcot vallott, mivel Neugebauer mereven ragaszkodott álláspontjához. Traeger (ő váltotta fel Villanit a határbiztosi poszton) a késedelemből eredő károkért Ausztriát tette felelőssé és megpróbálta elérni, hogy a kitűzést csak magyar műszakiak végezzék el Jocard felügyelete mellett. A magyar fél vizsgálni kezdte bizonyos megtorló lépések lehetőségét, de ezek alkalmazásáról csak Szentpéterfa és Olmód átadása után lehetett szó.¹¹ Március végén a magyar szervek már erélyesebben léphettek fel. A külügyminisztérium állásfoglalása szerint addig, amíg Ausztria akadályozza a kicövekelést, minden osztrák érdeklődés megoldását függőben kellett tartani, így a kitűzést is meg kellett nehezíteni azokon a szakaszokon, ahol az nem sértett magyar érdeket. Például a soproni népszavazási területen Brennbegnél szintén ez történt, mivel ezen a részen Magyarország nem kapott meg egy követelt bányaaknát a hozzátartozó területtel.¹² Traeger továbbra is szorgalmazta, a kitűzést magyar mérnökök végezzék el, ám ennek nem volt elvi jelentősége, mert a bizottsági döntés megváltoztatása esetén a kitűzést szintén meg kellene változtatni. Az osztrák lépésben az volt a legfurcsább, hogy az MOHMB döntését, annak megszületése után öt hónappal támadták meg. Feltételezhető volt, hogy ebben az esetben nem a területi elrendezés megkérdőjelezéséről volt szó, hanem más szándékok húzódtak meg a háttérben. A fellebbezést pozíciója megerősítése céljából Neugebauer kezdeményezte, mert az osztrák pártok elégedetlenek voltak munkájával. Nemcsak a parlamentben támadták, hanem egyes képviselők a kormánynál és az Osztrák Határmegállapító Központnál is igyekeztek megingatni pozícióját. A támadások oka az volt, hogy az osztrák biztosról nem sikerült megtudni, melyik párthoz tartozik. Beosztottjairól tudta, milyen pártállásúak, ezért mindegyikkel a szája íze szerint beszélt, de ilyen módon lassan mindenki előtt hitelét veszítette. A szociáldemokraták bárói származása, a magyar arisztokráciával fenntartott kapcsolatai, a nagynémetek magyarbarát híre miatt támadták. A keresztény-szocialisták, akik eddig támogatták, a szociáldemokraták nyomására megtett fellebbezés miatt nehezítettek rá, mert ez a lépés ellentétben volt az addig képviselt állásponttal. Neugebauer

¹¹ U.o. 2. cs. (ált.) 5280. Traeger jelentései márc. 3-án és 6-án, a HMKI Külügyminisztériumba küldött javaslatai márc. 8-án.

¹² U.o. 2. cs. (ált.) 5324. Külügyminisztérium utasítása a HMKI-nek 1923. márc. 4-én.

remélte, hogy a fellebbezés szorgalmazásával az összes párt támadását ki tudja védeni, mivel leváltása esetén mindenképp nyugdíjazniák. Hazafelé a hajlíthatatlan osztrák hazafit mutatta, míg a magyar delegáció felé azzal mentegetőzött, hogy bármennyire is szeretné, nem tud méltányos lenni, mert kormánya utasítását hajtja végre. Esetleges leváltásával kapcsolatban Traeger a következő megállapítást tette: "rosszabb indulatú biztost aligha lehetne küldeni, mert akár jobb-, akár baloldali lenne, mindenesetre őszintébb magatartást tanúsítana és több tárgyilagossággal kezelné az egyes ügyeket." A fellebbezés természetesen nemcsak Neugebauer személyéhez volt köthető, erről az osztrák kancellárnak és külügyminiszternek is tudnia kellett, bár a lépés távollétükben történt.

Jocard kilátásba helyezte; személyesen utazik Párizsba, ha néhány napon belül nem érkezik meg a nagykövetek válasza. Ő személy szerint meg volt győződve arról, hogy a válasz Magyarországra nézve csak kedvező lehet.¹³ Végül Jocard utazására nem került sor, de a tanács sem hozott döntést. A fellebbezést ugyanis Ausztria visszavonta. Mint néhány nap múlva kiderült, a Nagykövetek Tanácsa Technikai (földrajzi) Bizottsága előzetesen elutasította az osztrák kérést, ezért az osztrákok nem is várták meg a tanács határozatát.¹⁴ Most már semmi akadályja nem volt a határ kitűzésének, amit Jocard a visszavonás után azonnal elrendelt. 1923 júliusára már csak a kitűzési vázlatok – amelyek alapján a végleges határköveket elhelyezték – aláírása és a területek átadása volt hátra. Ekkor az osztrák kormány újabb akadályokat gördített a munkálatok befejezése elé. Kérték, hogy az átadást egy időre halasszák el. Tették ezt azzal a nem is nagyon titkolt céllal, hogy a Magyarországhoz kerülő uradalmakról az azévi termést betakaríthassák. A magyar külügyminisztérium visszautasította ezt a kérést, mivel nagyrészt Magyarországhoz kerülő területekről volt szó. Az 1921 óta fennálló semleges zóna, melyet még a soproni Tábornoki Bizottság állított fel, fenntartása csak nehezítette volna a betakarítási munkálatokat. A mielőbbi, július 25-re tervezett átadást azért is szorgalmazták, mert Ausztria elkezdte kiutasítani az ott tartózkodó magyar aratómunkásokat.¹⁵ Miután a halasztási kérelemmel nem ért el eredményt, Neugebauer más módszert választott a halogatásra. Felettes hatósága engedélyével július 19-én néhány napra szabadságra ment.

¹³ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./2339-2340. Traeger bizalmas jelentése 1923. márc. 20-án.

¹⁴ U.o. 2.cs./3018. Szögyény jelentése a Miniszterelnökségnek 1923. ápr. 25-én. A visszavonás okát az olasz külügyi államtitkár közölte Nemes római magyar követtel.

¹⁵ MOL. K 478 HMKI iratai 2. cs. (ált.) 5939. Traeger jelentése 1923. júl. 16-án.

Mivel az osztrák biztosnak nem volt helyettese, akivel tárgyalni lehetett volna az átadás részleteiről, az már nem történhetett meg július 25-én.¹⁶ Traeger kérésére Jocard július 24-re bizottsági ülést hívott össze. Az elnök felvetette; jegyzékben kérjék, hogy a nagykövetek sürgessék meg Ausztriát. Ezt a magyar biztos elvetette, mivel egy ilyen lépés még jobban elhúzta volna az ügyet. Javasolta; ha már az átadást nem sikerül rövid határidővel végrehajtani, legalább azt rögzítsék jegyzőkönyvben, hogy a szakasz átadásra kész. Végül mégis sikerült megegyezni az időpontban. Az osztrák biztos augusztus 15-i javaslatával ellentétben Jocardét fogadták el. Eszerint az átadási jegyzőkönyv aláírására július 31-én délelőtt 10 órakor kerül sor. Neugebauer miután látta, hogy az átadást nem tudja tovább halasztani, a kitűzéskor alkalmazott magyar megoldással szemben emelt panaszt, jelezve; a problémát kormány szintén fel fogja vetni. Traeger kérte, hogy adja át a panaszjegyzéket, melyre az eset kivizsgálása után fog választ adni, de nyomban jelezte is; Neugebauer lépése szándékos kellemetlenkedést jelent, mert nem tudta sem a kitűzést, sem az átadást hosszabb időre elodáztatni.¹⁷

A mosoni II. alszakasz kitűzése idején Neugebauer szabadságra ment, Winter, az osztrák műszaki vezető határbejáráson volt, a munkán való részvételre a legtávolabbi, déli szakaszon lévő mérnököt bízták meg, hogy ne érhesen oda a megadott időpontra. A magyar delegáció mindent megtett, hogy a kitűzés időben megtörténjen, ezért egy a közelben dolgozó osztrák mérnököt, aki osztrák részről nem kapott utasítást erre, vontak be a munkálatokba. (A mérnököt, aki Bácskából menekült Ausztriába és tudott magyarul, Neugebauer az eset után elbocsátotta. Traeger szót emelt visszavétele érdekében rámutatva, hogy csak az elnöki utasításnak megfelelően járt el, de sikertelenül.) Neugebauer ez ellen emelt panaszt. Traeger jelezte, hogy a magyar fél Jocard utasítása alapján a kitűzés általános szabályai szerint járt el. Ekkor az osztrák biztos az elnöki intézkedésben próbálta a hibát keresni, de Jocard visszautasította azzal, hogy utasításait a két delegációnak kellett volna egyöntetűen végrehajtania. Jocard javaslatára sem a panaszt, sem a választ nem vették fel teljes terjedelmében az ülés jegyzőkönyvébe, hanem csak utaltak rá. Ennek a megoldásnak később nagy jelentősége lett, amikor az osztrákok újból előhozták az ügyet.¹⁸

¹⁶ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./5729. Traeger jelentése 1923. júl. 20-án.

¹⁷ MOL. K 478 HMKI iratai 2. cs. (ált.) 5971. Traeger jelentése 1923. júl. 24-én.

¹⁸ MOL. K 478 HMKI iratai 2. cs. (ált.) 6027. Traeger jelentése 1923. júl. 31-én; MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./8613. Traeger Külügyminisztériumba írt tisztázó jelentése 1923. dec. 9-én.

A mosoni „A” szakasz területeinek átadására július 31-én, az előzetesen megállapított időpontban került sor a Határmegállapító Bizottság soproni hivatalában. Az átadási jegyzőkönyveket augusztus 1-i keltezéssel 3 példányban írták alá. A csendőrség és vámőrség váltását augusztus 1-én déli 12 órakor bonyolították le.¹⁹ A helyszínen a magyar hatóságokat a magyar-óvári és rajkai főszolgabíró és az oroszvári körjegyző képviselte. Az érintett helyeken összehívták a lakosságot és kihirdették, hogy ezután a magyar törvények érvényesek és kötelességük a magyar állameszme iránt hűséggel viseltetni. Az átadás előtt elhagyták az uradalmakat az ott tartózkodó különböző baloldali agitátorok. Albertkázmérfusztáról olyanok is távoztak, akik csak a várható katonai szolgálattól féltek. A magyar hatóságok további öt osztrák állampolgárságú családot szólítottak fel távozásra, akiket államellenes agitációval gyanúsítottak. Az uradalmak lakossága hűvösen fogadta a magyar karhatalom és közigazgatás visszatérését, mivel Ausztriában többszörösek voltak a bérek, de semmilyen incidensre nem került sor. Olyanok is akadtak, akik előzőleg az osztrák szociáldemokraták mellett, vagy a visszacsatolás ellen agitáltak, majd Ausztriába távoztak, ám rövid időn belül engedélyt kértek a visszatérésre, mivel ott nem kaptak munkát.²⁰ Ezen a napon szűnt meg a korábban említett semleges zóna a szakaszon. Az aláírással az egész új osztrák-magyar határvonal a bizottság döntései értelmében „életbe lépett”. Augusztus 17-ig azonban még volt lehetősége a két biztosnak, hogy közös megegyezéssel bizonyos kisebb változásokat eszközölhessen.²¹

Az átadások után újból felmerült a késedelmes kitűzés anyagi felelősségének kérdése. Március 1-re öt magyar mérnököt rendeltek Sopronba, hogy a mosoni szakaszon elvégezzék a kicövekelést. A magyar igény az ő egy havi bérük lehetett volna, ez a követelés viszont gyenge lábakon állt, hiszen a fellebbezés kérdésének idején őket is tudták foglalkoztatni. Más szakaszokon előre dolgoztak, elkészítették a kitűzési vázlatokat és különböző méréseket végeztek. A magyar tisztviselők rossz dotáltsága miatt a szóba jöhető összeg sem volt akkora, hogy érdemes lett volna az áthárításra vonatkozóan vitába szállni az osztrákokkal. A külügyminisztérium sem tartotta célszerűnek az anyagi követelést, helyett jelezte; valamilyen osztrák

¹⁹ MOL. K 478 HMKI iratai 1923. júl. 25-én az átadással kapcsolatos intézkedések elrendeléséről.

²⁰ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./6655. Polniczky Moson vármegyei főjegyző jelentése 1923. aug. 2-án.

²¹ U.o. 2. cs./5853. Traeger jelentése 1923. aug. 3-án.

követelés esetén hasonló eljárást vár el tőlük.²² A magyar kormány által elvárt lojális magatartás helyett az osztrákok újból előráncigálták a már egyszer tisztázottnak vélt kifizetés ügyét. Szeptember végén, a kérdés lezárása után két hónappal az osztrák követség jegyzékben fordult a magyar külügyminisztériumhoz. A külügyben nem kapkodtak, csak november végén kértek jelentést Traegertől. A magyar biztos az ügy előzményeinek ismertetése után elegendőnek tartotta, ha a korábban elkészített válaszjegyzéket, melyet annak idején nem vettek jegyzőkönyvbe, juttatják el az osztrák követnek.²³

A területek átadása után már csak az új határvonal miatt felmerült határforgalmi kérdéseket kellett rendeznie a Határmegállapító Bizottságnak. Jegyzőkönyvet dolgoztak ki Frigyes főherceg uradalmának egységes kezeléséről. Ezt a területet egy nyugati társaság bérelte, melynek biztosították az egységes gazdálkodást és a gazdasági vasúton történő szállítás feltételeit a határ mindkét oldalán.²⁴ Ilyen módon tették lehetővé, hogy a pamhageniek (Pomogy) határátlépési igazolvánnyal szabadon használhassák a Hanság-csatorna északi töltése mellett – de magyar területen – haladó 2,5 km-es utat. Wallern (Valla) határából a Hanság-csatornától délre körülbelül 1.750 kat.hold került Magyarországhoz, aminek egy részén wallerniek voltak a tulajdonosok is. Erre a területre csak a csatornán épült hídon tudtak átjönni, amely a Rábaszabályozó Társulat tulajdonában volt, viszont az ott lévő Eszterházy uradalom tartotta fenn.

Az 1924. július 2-án aláírt jogi jegyzőkönyv szerint a hidat csak határátlépési igazolvány birtokában, vámellenőrzés mellett használhatták.²⁵ Az aláírt jegyzőkönyveket – 22 készült az egész határvonalra vonatkozóan – a két kormány 1927. március 11-én általános határforgalmi keretegyezményben foglalta össze.

Összefoglalás

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása, a nemzetiségek elszakadása és a trianoni béke aláírása után a különböző rendelkezések végrehajtása több éves időszakot ölelt fel, amelynek egyik utolsó lépése

²² U.o. 2. cs./6438, 7511. Külügyminisztérium állásfoglalása 1923. okt. 13-án.

²³ U.o. 2. cs./8613. Traeger Külügyminisztériumba írt jelentése 1923. dec. 9-én.

²⁴ U.o. 2. cs./8292. Szogyén jelentése a Miniszterelnökségnek 1923. nov. 26-án.

²⁵ MOL. K 478 HMKI iratai I. cs./9. t. A kérdéssel foglalkozó iratok 1923 novemberétől 1924. júl. 15-ig.

Magyarország új határainak helyszínén történő kijelölése volt. Az osztrák-magyar határvonal mosoni részén ezt a feladatot a Magyar-Osztrák Határmegállapító Bizottság (MOHMB) látta el. A javasolt határvonalról az érdekelt nagybirtokosok illetve községek lakói elmondhatták véleményüket előbb kérdőíven, majd – e forma alkalmazásának sikertelensége miatt – szóbeli meghallgatások útján. Mind a magyar, mind pedig az osztrák delegáció megpróbálta a közigazgatási hatóságok segítségével befolyásolni a lakosságot a bizottság helyszíni szemléje előtt, és igyekeztek mindenkit rávenni arra, hogy Magyarország vagy Ausztria mellett nyilatkozzanak.

A határmegállapító bizottságnak a rendelkezésre álló adatok alapján el kellett döntenie, hogy a békeszerződésben említett fix pontoktól hol akar eltérni. Javaslatait a Népszövetség Tanácsához juttatta el, amely 1922. szeptember 19-i döntésében kijelölte a mosoni „A” és „B” határszakaszokat. A többi határszakasz megvonását az MOHMB saját hatáskörében tette meg. A kétoldalú tárgyalásokon Vas és Sopron megyével kapcsolatban 1922. június 14-én sikerült megállapodni. A mosoni szakasról azonban csak december közepére tudtak megegyezni. Az MOHMB december 19-én tartotta záróülését.

A népszövetségi határozatban és az 1922. november 22-i csereegyezményben szereplő községek és területek átadására illetve átvételére 1923. január 10-én, valamint március 8-9-én került volna sor. A határvonal kicövekelése megkezdésének határideje Moson megyében 1923. március 1. volt. A munkálatokat Ausztria többféle módon szándékosan korlátozta és hátráltatta (február végén megfellebezte az MOHMB döntését a Népszövetségnél, júliusban az átadás elhalasztását kérte). A mosoni szakasz területeinek átadása végül 1923. július 31-én történt meg, az átadási jegyzőkönyveket pedig augusztus 1-i keltezéssel írták alá. A bizottság döntése értelmében az aláírással a teljes új osztrák-magyar határvonal „életbe lépett”.

Zusammenfassung

Die Auflösung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, die Gründung von neuen Nationalstaaten und die Unterzeichnung des Trianoner Friedensvertrages bedeuteten für Ungarn eine neue Epoche in der Staatsgeschichte. Eine der letzten Aufgaben in dieser Entwicklung war die Festlegung der Grenzen zwischen Ungarn und Österreich, die im Komitat Moson von der Ungarisch-Österreichischen Grenzbestimmungs-Kommission durchgeführt wurde.

Über die vorgeschlagene Grenzlinie konnten die Großgrundbesitzer und die Bewohner der umliegenden Dörfer ihre Meinung äußern, aber beide Seiten versuchten mit verschiedenen Mitteln die Bevölkerung zu beeinflussen.

Die Vorschläge der Kommission wurden vom Rat des Völkerbundes behandelt, der am 19. September 1922 über zwei Grenzabschnitte entschied, während für die Zuerkennung der weiteren Grenzabschnitte die Kommission zuständig war. Über die Komitate Vas und Sopron konnten beide Länder schon am 14. Juni 1922 die Verhandlungen abschließen, über die Grenzlinie im Komitat Moson konnten aber die Verhandlungspartner sich erst Mitte Dezember einigen

Die Übergabe und die Übernahme der Dörfer und Gebiete hätte am 10. Januar bzw. am 8-9. März beginnen sollen, aber Österreich verhinderte öfters absichtlich die Arbeit.

Das Protokoll über die Auswechslung von Dörfern und Territorien wurde am 1. August unterzeichnet, damit wurde die neue Grenzlinie zwischen Österreich und Ungarn festgelegt und die Entscheidungen traten in Kraft.

KOLNHOFER VINCE

AZ 1922. ÉVI OSZTRÁK-MAGYAR HATÁR- CSEREEGYEZMÉNY ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A Népszövetség Tanácsa 1922. szeptember 19-én közzétett határozatában az eredeti javaslatához képest mindkét érdekelt félnek kedvezni akart. Ez döntés váltotta ki az érintett kormányok további elégedetlenségét, ugyanis a tanács döntésének megfelelően tíz osztrák fennhatóság alatt álló község került volna vissza Magyarországhoz 4.303 lakossal. A visszacsatolandó lakosság nemzetiségi összetételét vizsgálva kimutatható, hogy a döntés során ezt a szempontot nem vették figyelembe. A 4.303 lakos közül 51,1 % német, 38,1 % horvát és csak 8,8 % volt magyar, a többiek pedig egyéb nemzetiségűek. A statisztikai adatok által kimutatott visszasságok mellett a magyar kormányt gyakorlati szempontok sem elégítették ki. A határmegállapítás során Szentpéterfa lakossága sokszor és szenvedélyesen fejezte ki visszatérési szándékát. A község többségét horvátok alkották. Hasonló megítélés alá esett Olmód is. Ezt a községet, bár a békeszerződés Ausztriának ítélte, az osztrákok nem szállták meg. A falu katonaköteles férfi lakossága továbbra is a magyar hadseregben szolgált. A magyar delegáció javasolta a két község visszacsatolását Jocardnál, a Magyar-Osztrák Határmegállapító Bizottság (MOHMB) francia elnökénél, de ez a fennálló szabályok szerint csak egyhangú szavazással lett volna lehetséges. Az pedig, hogy Neugebauer szintén a visszacsatolásuk mellett szavazna, elképzelhetetlen volt.¹ Ausztriának abból a szempontból kedvező volt a döntés, hogy a határrendezés során addig szóba került területekhez képest a lehető legkisebbet kellett visszaadnia. Kőszeg környékén azonban közlekedési nehézséget okozott az a megoldás, hogy Rendek és Rőtfalva Magyarországhoz került, mivel a két község az Észak-Burgenlandból Stájer tartományba vezető út mentén feküdt. A probléma megoldására az osztrákok vasúti csomópont létesítését is

¹ Zsiga Tibor: „Communitas Fidelissima” Szentpéterfa. Szombathely, 1993. 116-117.

tervezték a térségben. A Népszövetség Tanácsa fent említett döntését Neugebauer szintén kompromisszumnak ítélte az osztrák kormány 1922. október 18-i ülésén. Véleménye szerint miután a tanács nem tudta teljesíteni az érdekelt felek kívánságát, nyilvánvalóan arra törekedett, hogy olyan vonalat találjon, amely mindkét fél elégedetlenségét feloldja és relatív objektivitást biztosít.²

A döntés visszásságait mindkét fél részéről különböző javaslatokkal próbálták feloldani. Az osztrákok egyik javaslata az volt, hogy cseréljék ki Rendeket és Olmódot, valamint a Káptalanvis határában fekvő, de locsmándi gazdák tulajdonában lévő szőlőhegyet csatolják Ausztriához. Villani válaszában elutasította Rendek visszaadását és a répcevisi szőlőkért Olmódot kérte cserébe.³ Az egyezkedés során Villaninak még egy szempontot figyelembe kellett vennie; Szentgotthárd község és a zirci apát már korábban jelezték, hogy a trianoni határvonal, amely a térségben a községhatárokra támaszkodik, nem veszi figyelembe a tényleges tulajdonviszonyokat. Kettészeli az apátság Németlak és Nagyfalva határában elterülő birtokát, melynek egy részét hadirokkantak, hadiözvegyek, közalkalmazottak bérelték és akadályozza az ebbe az irányba terjeszkedő gyár és munkásnegyed bővítését. Az apátság jövedelmei szintén csökkennek a birtok kettészakításával, pedig azokból Ausztriához tartozó plébániákat is fenntart. A fenti okok miatt kérték az apátság képviselői a kettészelt birtokrész visszacsatolását.⁴ Az egyezkedésről értesülve Jocard jelezte, hogy ebben a kérdésben a két félnek meg kell egyeznie, mert a határ megváltoztatásához a bizottság egyhangú döntése szükséges az 1920. július 22-i „Általános utasítások” alapján. A két határbiztos közötti közvetlen tárgyalások 1922 októberében kezdődtek meg, de egy hónapos egyezkedés után sem vezettek eredményre. Mivel a vissza-csatolásokat ez év decemberére tervezték, ezért Jocard figyelmeztetésére – később már nem lesz lehetőség a megállapodásra – meggyorsult a párbeszéd. A két delegátus között 1922. november 22-én jött létre a csereegyezmény. Ez alapján Magyarországhoz került:

---

² Schlag, Gerald: Die Grenzziehung Österreich-Ungarn 1922/23. Burgenlandische Forschungen. VII. Eisenstadt, 1984. 343.

³ Magyar Országos Levéltár (MOL.) K 479. Határmegállapító Központi Iroda (HMKI) Miniszterelnökségtől (Me) átvett iratok, 1. csomó (cs.) 8174. (Továbbiakban MOL. K 479 HMKI Me-től átvett).

⁴ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 1 cs./7397. Szentgotthárd község és a zirci apát kérelme 1922. júl. 24-én ill. 25-én

Szentpéterfa község és a gazdaföldek	2.300 kh	1.481 lakos
Olmód község	650 kh	270 lakos
Füles - sopronkövesdi határban		
Széchenyi gróf birtokában	1,3 kh	
Szentgotthárd, apátsági birtok	150 kh	
Rötfalva, Rendek határában		
herceg Eszterházy-féle erdő	1.600 kh	

Ö s s z e s e n: 4.701,3 kh 1.751 lakos

Ausztriához került:

Rendek és Rötfalva községek, gazdaföldek és belsőségek	1.500 kh	997 lakos
Káptalanvisi szőlőhegyből	28 kh	
Füles határában Zichy erdő	240 kh	
Fülesi gazdaerdők	250 kh	
Füles - peresztegi határában gazdaföldek	2,3 kh	

Ö s s z e s e n: 2.020,3 kh 997 lakos⁵

A két kormány december 1-én és 2-án elfogadta az egyezményt, majd az MOHMB december 5-i ülésén is jóváhagyták. A magyar kormány a várható tiltakozások miatt igyekezett titokban tartani az egyezséget, de az osztrákok az *Amtliche Nachrichtenstelle* útján nyilvánosságra hozták és hangsúlyozták, hogy az egyezményt, amely főleg Kőszegre nézve volt hátrányos, a Népszövetség Tanácsának szintén ratifikálnia kell. Az utóbbi momentum meglepetésként hatott, mivel erről a két biztos között nem esett szó.⁶

Az egyezmény nyilvánosságra kerülése a vártnál is nagyobb tiltakozási hullámot váltott ki. A Magyar Nemzeti Szövetség Bethlennek írt leveleiben más beállításban értékeli az eseményt. Szerintük Ausztria csak azért ment bele a cserébe, mert Olmódon és Szentpéterfán állandó az Ausztria elleni izgatás és sokszor kell karhatalmat bevetni. Egyik község sem nyugodna bele az osztrák megszállásba. Rötfalvára és Rendekre pedig Kőszegnek van szüksége. Az elcsatolt kőszegi járás északi részének csak a két községen

⁵ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 1. cs./9894. A csereegyezmény tervezete; 2. cs./1487. Traeger jelentése 1923. febr. 28-án.

⁶ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 1. cs./10041. HMKI Bethlennek 1922. dec. 6-án.

keresztül van vasúti összeköttetése, ezért az ott megtermelt árukat Magyarországra kellene szállítani. "A beállott fonák közlekedési viszonyok miatt a nép elégedetlen lenne és Ausztria ellen fordulna."⁷

A kőszegi képviselőtestület azonnal kifejezte tiltakozását, amint értesült a csereegyezményről. A kérdés az 1922. december 7-i ülésen került először napirendre, melyen Kincs István apátplébános és Roth Ernő, a Kőszegi Kereskedelmi Egylet elnöke vetették fel, hogy a város tiltakozzon Rótfalva és Rendek elcserélése ellen, mert ez gazdaságilag tönkreteszi Kőszegét és a turisták elvesztik kedvenc kirándulólhelyeiket. Jambrits Lajos polgármester próbálta meggyőzni a képviselőket, hogy az egyezmény országos szempontból sokkal nagyobb előnyt jelent mint a helyi hátrányok, ennek ellenére tiltakozó táviratot küldtek a miniszterelnöknek⁸. Ebben Rótfalva és Rendek nevében is megdöbbenésüket fejezték ki és tiltakoztak a csere ellen, mivel a két községet a Népszövetség Tanácsa Magyarországnak ítélte. Az egyezmény tönkreteszi az irredenta eszmét és a "németajkú hazafias lakosság önérzetét is".⁹ December folyamán a város iparos és kereskedő egyesületei többször tanácskoztak a kérdéssel. Az üléseken egy terjedelmes emlékiratot fogalmaztak meg, amelyben elemezték Kőszeg és a környező települések történelmi, földrajzi, gazdasági, közlekedési és kulturális kapcsolatait. Rámutattak, hogy ezeket milyen mértékben szakította szét a csereegyezmény. Végül több pontba szedve megfogalmazták; milyen intézkedéseket várnak a kormánytól a város érdekében. Az emlékiratot a város polgármestere és a város érdekképviseleteinek vezetői írták alá, összesen 29 személy. 1923. január 9-én Jambrits Lajos vezetésével öt fős küldöttség utazott Budapestre, ahol személyesen adták át az emlékiratot Bethlennek. Az átvételnél a miniszter-elnök megígérte; mérlegelni fogja a kérelmeket és mindent megtesz a két község visszacsatolása érdekében. Valójában azonban ő sem tehetett semmit az ügyben. A szükséges gazdasági és egyéb intézkedésekről még január hónapban felmérés készült Lingauer Albin segítségével, aki a város országgyűlési képviselője volt. A felterjesztésben szerepelt, hogy a város azon erdeiből, melyeket csak Rótfalván és Rendeken keresztül lehet megközelíteni, illetékmentesen hozhassák be a fát és egyéb erdei terményeket, a város és a két község között szabad forgalom legyen, a ki- és behozatalt

⁷ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./180. A tiltakozást 1922. dec. 26-án fogalmazták meg.

⁸ MOL. K 478 HMKI Me-től átvett 1. cs. 2. tétel (t.)/4632. Villani jelentése; 2. cs./180. Villani jelentése Daruváry Géza külügyminiszternek 1923. jan. 1-én.

⁹ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 1. cs./10098.

ne korlátozzák a város 25 km-es körzetében lévő községekből – melyeket fel is soroltak. Kőszeg és Sárvár között pedig olyan vasúti forgalmat alakítsanak ki, hogy egy nap alatt meg lehessen fordulni.¹⁰ E kéréseket a kormány a későbbiek során igyekezett teljesíteni, hiszen Villani a korábbi igazítási javaslatokban több ízben is foglalkozott Kőszeg helyzetével. Az államrendőrségtől elkérte a Kőszegről a határos községekbe ki- és belépők hivatalos jegyzékét, valamint a környékről kivitt árukra kiállított szállítási engedélyeket. Ezen adatok vizsgálata egyértelműen bizonyította a város szoros gazdasági kapcsolatát az említett községekkel.¹¹ Kőszeg panaszainak orvoslására Traeger felkérte az egyes minisztériumokat, hogy a hatáskörükbe tartozó kérdéseket vizsgálják meg. A biztos szerint minél előbb lehetőséget kellene teremteni a kőszegi vámhivatal hatáskörének kibővítésére, a város határának déli részén lévő vámhivatal és az északi vámbemondó állomás telefonos összeköttetésére és németül tudó pénzügyőrök alkalmazására. Az utóbbi kérés teljesítése igen jó hangulatot teremtene a nyugtalankodó községek körében, ezért minél előbb intézkedni kellene.¹² Az illetékmentes faszállítás tárgyában egy ügynevezett jogi jegyzőkönyv aláírását tervezték. Ezen az úton akarták megoldani Kőszeg vízellátását is. A vízvezeték terveit már 1912-ben elkészítették. Eszerint a város a Hétforrásból nyerné a vizet, mely Rőtfalva felé folyik. A vezeték 2 km-es szakasza esne osztrák területre, majd a Kálvária dombon lévő medencébe csatlakozna, innen vezetne a városba. A megoldás előnye lenne, hogy a rendszer szivattyúk nélkül működne.¹³ A csereegyezmény elleni tiltakozásokat politikai okokkal is lehet magyarázni. Kőszegen a tiltakozás azon erők politikai okokra visszavezethető állásfoglalása lehetett a polgármester ellen, akik kezdetben elfogadták, hogy az egyezményt országos szempontok miatt kötötték meg, de nem felejtették el, hogy Jambrits a nemzetgyűlési választások alkalmával Rakovszky belügyminiszter jelöltségét támogatta Lingauer Albinnal szemben. Lingauer ellenzéki képviselő lapja, a *Vasvármegye* is több vezércikkben kritizálta az egyezményt. Ezek tendenciózusan állították be az eseményt, Szentpéterfa és Olmód visszaszerzését meg sem említették. “A kormányt csak 500 hold

---

¹⁰ Zsiga Tibor i.m. 122-123.

¹¹ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 1. cs./2817. Csáky Imre, a HMKI vezetője Bethlennek 1922. márc. 20-án.

¹² MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./1085. Traeger felterjesztése Daruváry Géának, a külügyek vezetésével megbízott igazságügyminiszternek 1923. febr. 12-én.

¹³ MOL. K 478 HMKI iratai 1. cs. 8. t./5013. Traeger jelentése 1923. febr. 3-án.

területi nyereség vezette, nem pedig magasabb erkölcsi és tárgyi szempontok”.¹⁴

Más ellenzéki képviselők ugyancsak szóvá tették, hogy a kormány lemondott az ország területének egy részéről anélkül, hogy a nemzetgyűlést megkérdezte volna. Villani az utóbbi állítást könnyedén cáfolta, hiszen ebben az esetben nem volt szó az állam szuverenitásából folyó terület átengedéséről, hanem kizárólag a határvonalnak a határmegállapítás keretein belül történt kiigazításáról. A nemzetgyűlés megkérdezése azért sem volt szükséges, mivel a trianoni békeszerződés mind a négy érintett községet Ausztriának ítélte. Ezekről a nemzetgyűlés, amikor ratifikálta a békeszerződést, már úgyszólván lemondott. A községeket Magyarország 1921. október 3-án a Szövetségek Tábournoki Bizottságnak adta át Nyugat-Magyarországgal együtt. A bizottság pedig 1921. december 5-én Ausztriának adta tovább, azóta a községek Ausztriához tartoznak. A tiltakozások és politikai hátrányok miatt javasolta, hogy meg lehetne próbálni az egyezmény felbontását. Az indokok között szerepelhetne Kőszeg erőteljes tiltakozása, valamint az, hogy a két delegátus között nem volt szó arról, hogy a megállapodást az MOHMB határozata alapján a Népszövetség Tanácsa elé is beterjesztik. Erre a lépésre mégsem került sor, mert Jocard jelezte, hogy az egyezményt csak a két kormány közti közvetlen tárgyalás útján lehetne felbontani.¹⁵

Szentpéterfa és Olmód lakossága kitörő örömmel fogadta az egyezmény hírért. Mindkét község köszönetét fejezte ki a magyar biztosnak. A péterfaiak hangsúlyozták; már többször tanújelét adták hazafias magatartásuknak. A Népszövetség döntése a visszacsatolás utolsó reményétől fosztotta meg őket, ezért megdöbbenésüket fejezték ki amiatt, hogy Kőszeg és a parlamenti ellenzék megtámadta az egyezményt. Érthetetlen ez azért is számukra, mert a csere hatására a környező községek: Monyorókerék, Pinkakertes, Nagysároslak, Alsó- és Felsőbeled szintén kérték visszacsatolásukat arra hivatkozva, hogy Szentpéterfával gazdasági egységet képeznek.¹⁶ Az olmódiak először levélben, majd néhány nap múlva táviratban is megköszönték Villaninak, illetve a magyar delegáció tagjainak az értük tett fáradozást. Kőszeg tiltakozását ők sem értik, hiszen kijelentették: “minden erőnkben törekedni fogunk méltók lenni az érdekünkben hozott nagy áldozatokra. Bár nagy fáradozások és áldozatok árán, de mégis sikerült bennünket édes hazánkhoz,

¹⁴ MOL. K 478 HMKI iratai 1. cs. 2. t./4816. A Vasvármegye c. lap 1923. jan. 3-i és 4-i vezércikkei kritizálják az egyezményt.

¹⁵ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./180.

¹⁶ MOL. K 478 HMKI iratai 1. cs. 2. t./4816. A két község köszönőlevele 1922 decemberében.

Magyarországhoz visszacsatolni, ahol apáink éltek s most pihennek, hol mindig teljes nyelvi, vallási és politikai szabadságot élvezhettünk”.¹⁷

Neugebauernek, az osztrák határbiztosnak és az osztrák kormánynak csak bizonyos nehézségek árán sikerült elfogadtatnia otthon az egyezményt. Éppen emiatt egyes – magyar felfogásban a csereegyezményen túlmenő – kívánságokat is megfogalmaztak. Szentpéterfa visszacsatolásával Ausztriában megszakadt a pinkavölgyi út, ezért felbonthatatlan szerződésben örökös úthasználati jogot szerettek volna biztosítani maguknak. A másik követelés az volt, hogy Magyarország garantálja; a szentgotthárdi apátság területén építendő összekötő út a szerződés életbelépésétől számított 1 éven belül el fog készülni. A Nagyalva és Németlak közötti út megépítését Magyarország azért vállalta, mert az egyezmény értelmében visszakerülő apátsági birtokrészrel a Rába és a Lapincs völgye között megszakadt az összeköttetés. A magyar delegáció válaszában kifejtette, hogy a szentpéterfai úthasználatot az egyéb határforgalmi problémákkal együtt kellene tárgyalni, különben Ausztria előnyösebb helyzetbe kerül. Az apátság területén építendő útra az egyezmény nem szabott határidőt, de Szögyén, a Határmegállapító Központ (HMK) vezetője megígérte, hogy Ausztria számíthat a magyar kormány méltányos magatartására, de “az egyezményen túl formális kötelezettségeket nem vállal”.¹⁸ Az osztrákok már más szempontokból is igyekeztek saját közvéleményüket megnyugtítani. Február elején Szentpéterfán és Olmódon kivetették az esedékes adókat és közterheket, annak ellenére, hogy a visszacsatolásra néhány héten belül került sor. Traeger Ernő, akit a prágai követé kinevezett Villani helyett bízott meg a kormány a határbiztosi teendő ellátásával, nyomban tiltakozott a bizottság elnökénél. Jocard felszólítására Neugebauer megígérte; a sérelmek orvoslásáról haladéktalanul gondoskodni fog.¹⁹ Mielőtt a két község átadására sor került volna, még egy kisebb bonyodalom zavarta meg az egyezmény végrehajtását. Jocardot, a bizottság elnökét még Villani kérte fel, hogy terjessze fel a csereegyezményt a Népszövetséghez. Az elnök állítása szerint megtette a szükséges intézkedéseket, ennek ellenére a magyar delegáció kétszer is azt az értesítést kapta Párizsból, hogy a felterjesztés nem érkezett meg. Ausztriának nem volt érdeke az egyezmény ratifikálásának sürgetése, mert addig is mind a négy község:

¹⁷ U.o. A táviratot 1922. dec. 13-án adták fel.

¹⁸ U.o.

¹⁹ MOL. K 478 HMKI iratai 1. cs. 2. t./5032, 5102. Traeger jelentése 1923. febr. 7-én és 22-én. MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./1063, 1352. Szögyén felterjesztése Me-nek 1923. febr. 11-én és 23-án.

Rendek, Rötfalva, Szentpéterfa és Olmód fennhatósága alatt maradhatott.²⁰ 1923. február 6-án megérkezett Jocard sürgőnye Párizsból. A Nagykövetek Tanácsa 1923. január 27-én jóváhagyta a csereegyezményt. Az egyezmény ezzel jogerőssé vált, mert a nagykövetek nem látták szükségesnek felterjeszteni a Népszövetséghez.²¹

A két kormány megegyezett; Szentpéterfa és Olmód átadására március 8-án és 9-én, két külön napon kerüljön sor, mindezt a két község közti nagy távolsággal és az utak állapotával indokolták.²² Megállapodtak abban is, hogy a csendőrség és vámőrség ki- és bevonulása az átadás előtt 48 órával fog megtörténni. A másik két község esetében nem kellett intézkedni, hiszen azok amúgy is osztrák fennhatóság alatt voltak. Az olmódi átadásra a bizottság március 8-án reggel 8 órakor indult Sopronból. Répcesarudon /Frankenau/ átszálltak lovaskocsira, mert a rossz utak miatt lehetetlen volt kocsival Olmódra jutni. Ebben a községben az olmódiak lovas *bandériuma* várta őket, amit az osztrák hatóságok nem akadályoztak meg, de Neugebauer osztrák biztos külön utazott a többiektől. A község elején díszkaput állítottak fel, a házak elejére kitűzték a magyar zászlót. 10 órakor volt *TeDeum*, majd Traeger üdvözölte az egybegyűlteket. Az átadásra 11-kor került sor a feldíszített iskolában. Neugebauer németül beszélt a csereegyezmény létrejöttéről, majd elbúcsúzott a községtől és átadta Jocardnak. Ezután a két határbiztos és a bizottság elnöke aláírták az átadási jegyzőkönyvet, majd Traeger átvette a községet Magyarország számára. A magyar biztos tolmácsolta a kormány és Horthy üdvözlését, majd átadta a községet Geray-Wolff Lajos Sopron vármegyei alispánnak, akit felkért, hogy a magyar közigazgatást hirdesse ki és léptesse életbe. Az ünnepségen a Sopron vármegyei közigazgatás képviselőjén kívül részt vett Jambrits Lajos községi polgármester és Tuch Imre községi aljegyző. Ezen a napon került vissza Rötfalva-Rendek határából az Eszterházy-féle erdő és az udvari erdők egy része. Szentpéterfa átadására március 9-én reggel 6 órakor indult Sopronból a bizottság. A magyar delegáció 11-kor részt vett a hálaadó istentiszteleten. Jocard a titkárával és Neugebauer 12-kor érkeztek. Az átadás és átvétel ugyanúgy zajlott le, mint Olmódon. Jocard, mielőtt átadta a községet utalt azokra a nehézségekre, "melyek a közlekedés körül fennállnak, s amelyeket a bizottság eltökélt szándéka szabályozni, micélből részletes jegyzőkönyvet fognak felvenni." Traeger jelentésében leírta, hogy "a külső fény és

²⁰ MOL. K 478 HMKI iratai 1. cs. 2. t./5015. Traeger jelentése 1922. febr. 6-án.

²¹ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./1171. HMKI Bethlennek 1923. febr. 13-án.

²² MOL. K 478 HMKI iratai 1. cs. 2. t./5122. Traeger 1922. febr. 22-én.

lelkesedés is mindenképpen megfelelt annak a hazafias szellemnek, amely Szentpéterfa község lakosságát eltöltötte, amelynek minden alkalommal kifejezést adott”. A biztos jelentésében fontosnak érezte megemlíteni, hogy az átadáson jelen volt két, akkoriban Szombathelyen tartózkodó angol újságíró is. Az egyik hölgy a hivatalos eseményeket követő banketten pohárköszöntőt mondott. Örömét fejezte ki a látottak felett és megígérte; az itt szerzett tapasztalatok alapján tervezett könyvükben kitérnek a Magyarországon történt igazságtalanságokra is. Ezen a napon adták át a ciszterci rend tulajdonát képező szántóterületet Szentgotthárdnál. Az átadásról felvett magyar nyelvű jegyzőkönyvek egy-egy példányát Sopron és Vas vármegyék alispánjainak küldték el, a másodpéldányokat pedig a Magyar Országos Levéltárban került.²³ Az átadási eseményeken részt vett Margitai József főtanácsos, a horvátok miniszterelnöki szakreferense is. Az eseményekről és tapasztalatairól részletes beszámolót küldött a miniszterelnöknek. Útban Olmódra Répcesarudon szóba elegyedett az ottani horvát lakossággal, akik kifejezték azon óhajukat, hogy Magyarországhoz szeretnének tartozni. “Az urak nem csinálták jól, hogy minket vissza nem vettek. Mi magyar horvátok vagyunk, nem németek s nem is akarunk a németek közé tartozni”. Margitai biztatta őket; követeljük továbbra is a visszacsatolást, akkor majd ők is visszakérülnek Magyarországhoz. A falu nagy része jómódú volt, de Margitai szerint a szegényebbeket az osztrákok megvesztegették és ezért kérték néhányan, hogy maradjanak Ausztriában. Szentpéterfán az emberekkel beszélgetve kiderült, hogy a falu egy része nem akarta a visszacsatolást. Kérvényt készítettek és aláírásokat gyűjtöttek, de a község bírása megtagadta az aláírást és nem adta ki a falu pecsétjét. A főtanácsos szerint az osztrákpártiságnak itt szintén a megvesztegetés volt az oka.²⁴

A visszacsatolásokkal nem oldódtak meg a csereegyezmény által okozott problémák. Szinte minden bizottsági ülésen szóba került az Írottkö, a községi faszállítási, a Németlak-Nagyfalva közti út és a káptalanvisi szőlők kérdése. Írottkö – a Dunántúl legmagasabb pontja a Kőszegi hegységben – a trianoni hetes szerződésben a határon lévő magassági pontként szerepelt. Az MOHMB, amikor működése kezdetén felosztotta a határt 3 szakaszra, ezt a pontot vette a „B” szakasz vég- és a „C” szakasz kezdőpontjának. A határ kitzűzése során ezt nem vették figyelembe, hanem a határt Rohonc-Bucus-

²³ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./1842. Traeger jelentése 1923. márc. 10-én.

²⁴ U.o. 2. cs./2211. Margitai jelentése 1923. márc. 23-án.

Csajta hármashatárpontjáig húzták meg. A köszegiek memorandumban kérték az Írottkőn lévő Árpád-kilátó szabad használatát, mivel oda csak határátlépési igazolvánnyal mehetek, még a miniszterelnöknél is járt küldöttségük. Villaninak nem sikerült az ügyben eredményt elérnie. Traeger, amikor átvette a biztosí teendőket kijelentette, hogy addig nem írja alá a kitűzési vázlatot /a kitűzés elfogadását/, amíg a kérdést újból meg nem vizsgálják. Jocard helyszíni szemlét rendelt el az ügyben és elfogadta a magyar érveket. Ennek eredményeként a határvonalba bekapcsolódott a 883. magassági pont és a kilátót mind a két oldalról lehetett látogatni.²⁵ Az ügyben a Dunántúli Turista Egyesület is hallatta hangját. Miután Traeger értesítette őket, hogy szabadon használhatják a kilátót, köszönő levelet küldtek 1923. július végén, melyben megígérték; az Írottkő látogatása állandó programjukban fog szerepelni.²⁶

A Kőszeghez visszakerült Eszterházy-erdőség fekvése nem tette lehetővé, hogy az onnan kikerülő fát és egyéb ún. mellékterményeket közvetlenül szállítsák a városba, ezért biztosítani kellett a Rendeken keresztül történő vámmentes szállítást. Az erről szóló jogi jegyzőkönyvet 1924. július 23-án írták alá az érdekelt biztosok és Jocard azután, hogy az illetékes magyar és osztrák minisztériumok nem találtak kifogást a tervzetben.²⁷ A kérdést végül a határmenti kereskedelem ügyével együtt egy általános, a teljes határszakaszra vonatkozó határforgalmi és kereskedelmi egyezményben rendezte a két ország.

A csereegyezmény keretében Villani azért egyezett bele Káptalanvis határa egy részének átengedésébe, mert ezáltal Magyarország sokkal fontosabb területekhez jutott. Az átcsatolásra kerülő kb. 25 hold szőlőterület döntő többsége amúgy is az Ausztriához került locsmándiak tulajdonában volt. A káptalanvisiek ügyében nemzetgyűlési képviselőjük, Haller József járt el a Határmegállapító Központnál. Tiltakozásában többek között kifejtette; Olmód megbízhatatlan, osztrák érzelmű község. A HMK válasza után a képviselő hajlandónak mutatkozott arra, hogy a lakosságot meggyőzze a terület átadásának szükségességéről. A falu küldöttsége 1922. december elején Villaninál is járt Sopronban. Ők már 40 hold átcsatolása ellen tiltakoztak. Kijelentették; a terület elcsatolását erőszakkal fogják megakadályozni.²⁸ A határ kitűzésénél a problémák előreláthatóak voltak, ezért

²⁵ U.o. 2. cs./5507. Traeger jelentése HMKI-nek 1923. júl. 16-án.

²⁶ U.o. 2. cs./5740.

²⁷ MOL. K 478 HMKI iratai I. cs. 2.t./ 7692. Traeger jelentése 1923. nov. 26-án.

²⁸ U.o. I. cs. 2. t./ 4640. A káptalanvisiek tiltakozó levelüket 1922. dec. 8-án írták. Haller dec. 22-én járt a HMKI-ben.

Traeger a Sopron vármegyei alispántól csendőri kíséretet kért. 1923. február 23-án a bizottság mérnökei a karhatalmi kísérettel együtt megkezdték a kitűzést. A lakosság olyan fenyegető magatartást tanúsított, hogy a csendőrök csak fegyverhasználat útján tudták volna a rendet biztosítani. A várható következményeket mérlegelve Traeger jobbnak látta, ha beszünteti a munkálatokat. Az esetről jegyzőkönyvet vettek fel, amely tartalmazta; a munkálatok felfüggesztése az érintett felek egyetértésével történt. Az aláírók locsmándi és káptalanvisi község bírái, valamint a magyar és az osztrák mérnökök voltak. Az osztrák biztos az eset kapcsán kijelentette; ha az újabb kitűzési kísérlet sikertelen lenne, akkor kénytelen lesz Szentpéterfa és Olmód átadására új időpontot kérni. A magyar szervek semmiképp sem akarták elodázní a két község birtokbavételét, ezért a HMK utasította Traegert; vegyen igénybe Sopron vármegyéitől olyan létszámú karhatalmat, hogy a kitűzést fegyverhasználat nélkül is biztosítani tudja. Az esettel a Határmegállapító Bizottság szintén foglalkozott február 28-i ülésén. Neugebauer azt szerette volna, ha a kitűzésnél az egész bizottság jelen van. Ezzel szemben Traeger javaslatát fogadták el, mely szerint elegendő, ha egyedül intézi el az ügyet. A magyar biztos felhívta a figyelmet, hogy az MOHMB tagjai jelenlétükkel még jobban izzítanák a hangulatot és az újabb alkalomkor már egy csendőrszakasz lesz kivezényelve. Traeger azért vállalta a felelősséget, mert tudott a két község időközben elkezdett tárgyalásairól abból a célból, hogy a kérdéses szőlőterületet Káptalanvisnél hagyják.²⁹ A két község közötti tárgyalások eredményeként február 21-én egyezményt írtak alá. Ebben kifejtik, hogy a két falu között az új határ megállapításáig jóbaráti viszony volt, ezt egyik falu sem akarja az új határ miatt megbontani, ezért a locsmándi előjáróság és az elcsatolandó részen birtokos locsmándiak kérték; a kérdéses terület maradjon továbbra is Káptalanvis része. A megegyezés fejében a továbbiakban azt kérték, hogy:

1./ A szőlőhegyről a vámőrséget helyezték át a peresznyei erdő mellé, mivel a vámőrök nagy károkat okoznak a terményekben és télen a szőlőkarókkal tüzelnek. Ha a bódét 1923. június 1-ig áthelyezik, a költségeket a két falu egyenlő arányban fedezné.

2./ A locsmándi birtokosok terményeiket a kérdéses dűlőkből vámmentesen szállíthassák haza. Állataikkal szabadon közlekedhessenek a

²⁹ U.o. 1. cs. 2.t./5120, 5124, 5173. Traeger jelentései 1923. febr. 23-án, 24-én és márc. 3-án. MOL. K 479 HMKI 2. cs./1460, 1636. Szögyén a miniszterelnökségnek 1923. febr. 24-én és márc. 2-án.

locsmánda elöljáróság által kiállított magyar és német nyelvű igazolványokkal.

3./ A locsmánda birtokosoknak Káptalanvis elengedi a községi pótdadót, ezentúl csak a hegyőri járandóságot kell fizetni.

4./ A locsmánda birtokosoknak ne kelljen az új vámörbódéknál jelentkezni, de a vámörtség a hegyen igazoltathatja őket. A magyar vámörtség ne portyázzon Ausztriához tartozó határában, maradjon a határvonalon. Ha a fentiek közül bármely pontot nem hagynak jóvá, az egyezmény érvényét veszti.³⁰

A fenti egyezmény megkötése után a Határmegállapító Bizottság mérnökei a kicövekelést március 1-én zavartalanul elvégezték. A csereegyezmény okozta visszásságok megoldása érdekében a két kormány utasította biztosait; kezdjenek tárgyalásokat a határ esetleges korrekciójáról. Az első lépést március 1-én Ausztria tette meg. Bp.i követe gr. Calice kérte, hogy Szentgottárdnál Ausztria kapjon egy 20 méteres sávot a határon a Nagyfalva-Németlak közötti út létesítéséhez. A fenti érvet a magyar szervek nem tartották kielégítőnek, hiszen az út megépítését Magyarország vállalta a csereegyezményben. Traeger időközben kiderítette, hogy Ausztria csak a szegély birtokában tudja kiépíteni a vasutat, amely a Lapincs völgyét kötné össze a Rába völgyével; Fürstenfeldből kiindulva Nagyfalvánál csatlakozna a fehéringi vasútvonalba. Ez az ügy szintén rávilágított arra – Rőtfalva és Rendek elcserélése mellett –, hogy Ausztriának mennyi problémát okozott a megfelelő közlekedés biztosítása Burgenlandban. Magyarország a területsáv átengedése fejében visszakérte a káptalanvisi szőlőket, valamint kérte; mentsék fel a Nagyfalva-Németlak közötti út megépítésének kötelezettsége alól. A megegyezést a magyar szervek azért is szorgalmazták, mert a káptalanvisiek március 10-én újból eltávolították a cölöpöket a határvonalról.³¹ Az egyeztető tárgyalások során több területrész cseréje is felmerült. Ezek között Magyarország kérte a bajor király 45 holdas birtokrészét Pornóapátinál, Frigyes főherceg birtokrészét Andaunál. Ausztria pedig az egész apátsági birtokot szerette volna megszerezni. Neugebauer és Traeger augusztus folyamán két közös javaslatot dolgozott ki, de ezeket kormányaik nem fogadták el. Miután világossá vált mindkét fél számára, hogy az ellentétes érdekeket nem tudják összeegyeztetni, a határkorrekciós tárgyalásokat szeptember 7-én közös megegyezéssel megszakították és Jocard

³⁰ MOL. K 479 HMKI iratai 1. cs. 2.t./5289. A locsmándaikat később az osztrák hatóságok az egyezmény felmondására kényszerítették.

³¹ U.o. 1. cs. 2.t./5288, 5289. Traeger jelentése 1923. márc. 20-án.

tudomására hozták, hogy a határvonalat a bizottság eredeti döntése alapján jelölik ki.³² A tárgyalások megszakadása után felterjesztett jelentésében Traeger az osztrák felet hibáztatta az eredménytelenségért és a határmegállapítás egész addigi menetére vonatkozóan értékelte az osztrák fél munkáját. "A magyar delegáció egyetlen egyszer sem jutott abba a helyzetbe, hogy bármelyik kérdés tárgyalásánál konstatálhatta volna az osztrákok által a nyilvánosság előtt oly sokszor hangoztatott szomszédi jóindulatot, ami a dolgot legalábbis úgy tünteti fel, mintha ők a maguk javára a jó szomszéd-ságot Burgenland nélkül képzelik el".

Az osztrák tiltakozás és Jocard közbelépése miatt a miniszterelnökség közvetlenül utasította Sopron vármegye főispánját. Kívánatosnak tartották, hogy a főispán személyesen győzze meg a káptalanvisi "hazafias mozgalom" vezetőit küzdelmük kilátástalanságáról az ország jelenlegi kényszerhelyzetében. Figyelmeztetnie kellett őket, hogy az ellenszegülés és a határvonalkövek esetleges eltávolítása büntetőjogi következményeket von maga után. Traeger szintén a tárgyalásos rendezés híve volt. Aggályosnak tartotta volna, ha az ilyen jellegű hazafias magatartást karhatalommal fojtanák el. A magyar biztos és Simon Elemér főispán a helyszínen tárgyalt a községi elöljárósággal és a "mozgalom" vezetőivel. Ennek eredményeként sikerült meggyőzni a káptalanvisieket. A határvonalköveket november 14-én a műszakiak zavartalanul helyezhették el, majd a munkálatok befejezéséről az osztrák biztos is meggyőződött.³³

A csereegyezmény előírta, hogy a ciszterci rend Szentgotthárd mellett, Nagyfalva határában fekvő birtokrészét Magyarország kapja. Ennek fejében kötelezte magát, hogy Ausztria számára kb. 1 km. hosszú utat épít ki a birtok nyugati és északi szélén, hogy helyreállítsa a Rába és Lapincs völgyek közötti összeköttetést. Az út építését azért is vállalta Villani, mert remélte; a költségeket átháríthatja az apátságra, mivel a birtokrész visszacsatolása a ciszterciek érdekét szolgálta. A zirci apát udvarias hangvételű köszönő levélben hátrította el magától a kötelezettséget. A területet hajlandó volt ingyenesen átengedni az útépítés céljára, de a költségeket nem vállalta, mivel a rendnek a különböző kulturális kötelezettségek is súlyos anyagi terhet jelentenek. Az apát szerint a költségeket a vármegyének és Szentgotthárdnak kell viselnie. A Kereskedelmi Minisztérium megígérte, hogy kölcsönt folyósít erre a célra a törvényhatóságoknak. A terület megszerzésének mindenki örült,

³² MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./6814. Traeger jelentései 1923. aug. 10-én, 16-án és szept. 7-én.

³³ U.o. 2. cs./7323, 8229. Traeger jelentése 1923. okt. 11-én és nov. 21-én.

de a cserébe vállalt kötelezettség végrehajtása körüli huzavona már 1923 elején megkezdődött. Nem véletlenül írta Szögyén Bethlennek: “kénytelen vagyok azon aggodalmamnak kifejezést adni, hogy az útépités körül még bonyodalmakra számíthatunk”.³⁴ Az új út megépítéséig biztosítani kellett az osztrákoknak a régi, most már Magyarország területén áthaladó útszakasz szabad használatát. Erre a célra egy ún. jogi jegyzőkönyvet dolgoztak ki a magyar szervek, mely alapján Németlak és Nagyfalú között szabadon közlekedhetnek az osztrák lakosok. A magyar vámőrséget áthelyeznék arra a pontra, ahol a Szentgotthárdra vezető út rácsatlakozik a fenti szakaszra. Így csak annak kellene magát ellenőrzés alá vetni, aki az útról letérve Szentgotthárdra akar menni.³⁵ Traeger a későbbi határkorrekciós tárgyalások során többször megpróbálta megszüntetni az útépitési kötelezettséget – sikertelenül. Az osztrákok is érzékelték, hogy az út építésének ügye vontatottan halad. Neugebauer február 26-án felkereste a magyar biztost és átadta saját tervezetét. Ebben összekapcsolta az út használatát az útépités kérdésével, ez utóbbi követelményt határidőhöz kötötte. Kijelentette továbbá; ha 24 órán belül nem fogadják el a tervezetet és a kérdés március 8-a előtt nem rendeződik, akkor Ausztria felmondja az esedékes átadások időpontját. Az osztrákok tehát minden eszközt megragadtak, hogy kényszerítsék a magyar felet a vállalt kötelezettség teljesítésére. Ezt mutatja, hogy a káptalanvisi kérdés mellett ezt az ügyet is felhasználták erre a célra. Traeger lehetetlennek tartotta a 24 órás terminus betartását, az útépités és az úthasználat ilyen jellegű összekapcsolását az átadással, de megnyugtatta az osztrák biztost; Magyarország teljesíteni fogja a vállalt kötelezettséget. A magyar biztos erélyes fellépésének hatására Neugebauer visszakozott és kijelentette, hogy a felterjesztést kormánya utasítására tette.³⁶

A márciusi átadások után még mindig nem kezdődött meg az út építése, bár Neugebauer és Jocard több jegyzéket is átadott az ügyben. A magyar halogatás érthető volt, hiszen ekkoriban kezdődtek meg a határkorrekciós tárgyalások, melyeknek egyik témája az útépitési kötelezettség elengedése volt. A tárgyalások elhúzódása miatt Jocard személyesen járt Szögyénnél, hogy szorgalmazza az útépités megkezdését,

³⁴ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./2341. Szögyén jelentése a miniszterelnöknek 1923. jan. 11-én.

³⁵ MOL. K 479 HMKI iratai 1. cs. 4.t./5143. A tételben található az ügygel foglalkozó iratok 1923 februárjától 1924. aug. 24-ig.

³⁶ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./2341. Traeger jelentése 1923. febr. 27-én.

mivel az MOHMB csak az út elkészülte után fejezhetette be működését.³⁷ Időközben a Magyar Hadügyminisztérium szintén állást foglalt az ügyben. A többi szervvel ellentétben sürgették az út megépítését, mivel szerintük, ha a régi utat szabadon használhatja az osztrák lakosság, az a "Magyarországra törekvő gyanús elemek beszivárgási helye lesz", dacára a szentgotthárdi elágazás ellenőrzésének. Ezért azt kérték; a régi út használatáról készülő jogi jegyzőkönyvbe vegyék bele, hogy azt csak az érintett két község lakossága használhassa szabadon az előljáróságok által kiállított igazolványok alapján, a többi osztrák állampolgár csak határátlépési igazolvány birtokában közlekedhessen rajta.³⁸ Traeger válaszában részletesen felsorolta azokat az érveket, amelyek miatt nem lehet változtatni az eredeti elképzelésen. A Hadügyminisztérium végül megelégedett azzal, hogy a határt és az útmenti részeket fokozottabban kell ellenőrizni.

Július folyamán a szombathelyi Állami Építészeti Hivatal elkészítette az út építési tervét, mely alapján 6 m széles alapon 3 m széles kőpálya lesz megépítve. Ezzel szemben Traeger elé került az osztrák *Bundesministerium für Handel und Verkehr* V. osztályának terve, mely szerint az útszakasz egy része magyar területen vezetne keresztül. Az osztrákok az utat is nagyobbra és erősebbre tervezték – ami érthető, hiszen magyar pénzen fog megépülni –, a 25 cm-es köréteg helyett 40 cm-est irányoztak elő.³⁹

Augusztus 7-én a HMK-ban értekezletet tartottak az ügyről. Ezen az MOHMB magyar delegációjának képviselői és Vas vármegye főispánjának megbízottja mellett a Belügy-, valamint a Kereskedelmi- és a Pénzügyminisztérium illetékesei vettek részt. A tárgyaláson megállapították, hogy az építéshez 30 millió koronára van szükség, de ezt a Kereskedelmi Minisztérium nem tudja átutalni. A szombathelyi Építészeti Hivatalt utasították; részletes helyszíni adatok ügyében forduljon a magyar delegációhoz Sopronba. A munkálatok megkezdésének költségeit egyenlőre az útfenntartási hitelből kérjék és tegyenek javaslatot visszatérítésének módjáról is.⁴⁰ A munkálatok sok huzavona után 1924-ben kezdődtek meg, de csak vontatottan haladtak. Februárban a Kereskedelmi Minisztérium átutalta a tervbe vett 30 millió koronát, ám közben a felgyorsuló infláció miatt ez az

³⁷ U.o. 2. cs./4957. Szögyén 1923. jún. 23-án.

³⁸ MOL. K 479 HMKI iratai 1. cs. 4. t./5822. Hadügyminisztérium álláspontja 1923. jún. 26-án.

³⁹ U.o. 1. cs. 4. t./5939. Traeger jelentése 1923. júl. 14-én.

⁴⁰ MOL. K 479 HMKI Me-től átvett 2. cs./6066. Kereskedelmi Minisztérium intézkedései 1923. aug. 9-én.

összeg már közel sem volt elegendő. Április 29-én Traeger jelezte, hogy az útburkolat kőanyagához újabb 100 millió koronára van szükség. Az út építésének késedelmét ismét kihasználta az osztrák fél és lassította a határleírási jegyzőkönyv elkészítésének ütemét. Az MOHMB május 28-án szemlét tartott, azonban ekkor sok helyen még a földmunkák sem kezdődtek meg. Jocard figyelmeztette Traegert, hogy a bizottság addig marad együtt, amíg az út el nem készül. A bizottság működése megközelítőleg havi 240 angol fontba került az országnak.

A sok sürgetés eredményeként július 28-án befejeződött az út építése, majd augusztus 11-én az MOHMB elfogadta az erről szóló jegyzéket. Ezzel a lépéssel lezárult a Nagyfalva-Németlak közötti út sokat hányatott ügye.⁴¹

Összefoglalás

A Népszövetség tanácsa 1922. szeptember 19-i határozata értelmében 10 osztrák fennhatóság alatt álló község került vissza Magyarországhoz. A döntés mindkét kormány elégedetlenségét kiváltotta és visszásságait a két fél különböző javaslatokkal próbálta feloldani. A tárgyalások eredményeképpen a delegációk 1922. november 22-én csereegyezményt kötöttek. A kormányok, majd a Magyar-Osztrák Határmegállapító Bizottság (MOHMB) jóváhagyta az egyezményt, amely nyilvánosságra kerülésekor jelentős tiltakozási hullámot váltott ki.

A községi képviselőtestület is tiltakozott a döntés ellen, mert a községi eljárás északi részéhez csak az elcsatolandó két községen keresztül volt a városnak vasúti összeköttetése. Kőszeg a kormánytól várt intézkedéseit emlékiratban fogalmazta meg és eljuttatta a miniszterelnöknek. A visszacsatolandó községek közül Szentpéterfa és Olmód lakossága viszont örömmel fogadta az egyezmény hírért. Az osztrák fél a csereegyezményhez kapcsolódóan követelte a Rába és a Lapics völgyét összekötő út megépítését, melyet Magyarország vállalt magára. A két érintett kormány és az MOHMB után a Nagykövetek Tanácsa szintén jóváhagyta a csereegyezményt 1923. január 27-én, amelynek értelmében Szentpéterfa és Olmód átadására 1923. március 8-án került sor.

A visszacsatolásokkal nem oldódtak meg a csereegyezmény által okozott problémák. A további bizottsági üléseken felmerült az Írottkőn lévő

⁴¹ MOL. K 478 HMKI iratai 1.cs. 4. t./7232, 7386, 7749. Az útépités munkálatai 1924. áprilisától aug. 11-ig.

Árpád-kilátó szabad használatának joga, a kőszegi faszállítás, az elcsatolt káptalanvisi szőlők, valamint az említett összekötő út kérdése, a fentieket külön egyezményekben tisztázták. A kilátó mindkét részről való szabad használati jogát 1923. július végén rögzítették. A határmenti kereskedelem ügyét egy általános és a teljes határszakaszra vonatkozó határforgalmi és kereskedelmi egyezményben rendezte a két ország. Az osztrák oldalon fekvő Locsmánd és a magyar területen lévő Káptalanvis egyes szőlőterületeinek hovatarozása feletti vitája mellett gondot okozott, hogy a káptalanvisiek többször eltávolították a határvonalat jelző cölöpöket. A szőlőterületek ügyét a két falu közötti tárgyalásokat követően az 1923. február 11-én létrejött megállapodás zárta le. A határkorrekciós vitákat november 14-re sikerült megoldani. A csereegyezményben előírt kb. 1 km hosszú összekötő út kérdését csak hosszantartó tárgyalásokkal lehetett rendezni. A Magyarország által vállalt feladat végrehajtása körüli huzavona már 1923 elején megkezdődött. A magyar fél megpróbálta elodázni útépítési kötelezettségét, így a munkálatok csak 1924-ben kezdődtek el, és az osztrák fél sürgetésének hatására július 28-án fejeződött be a sok problémát okozó út építése.

Zusammenfassung

Der Rat des Völkerbundes entschied am 19. September 1922 über die Übergabe von 10 Gemeinden an Ungarn. Diese Entscheidung verursachte sowohl bei der österreichischen als auch bei der ungarischen Regierung eine große Empörung. Nach einigen Verhandlungen unterzeichneten die Delegationen der beiden Länder am 22. November 1922 einen Vertrag, der nach der Veröffentlichung bei der Bevölkerung eine Protestwelle auslöste. Besonders unzufrieden war die Gemeindeverwaltung von Kőszeg und Káptalanvis, aber die Bevölkerung von Szentpéterfa und Olmód begrüßte die Entscheidung.

Nach einigen Verhandlungen über die Zugehörigkeit von bestimmten Weingärten, Straßen und eines Aussichtspunktes konnte die letzte Vereinbarung am 11. Februar 1923 abgeschlossen werden, aber der Ausbau einer ungefähr 1 km langen Straße — den Ungarn zuerst durchzuführen, später aber die Verwirklichung zu verschieben versuchte — konnte erst am 28. Juli 1924 übergeben werden.

ORMOS MÁRIA

BÁNFFY-CSICSERIN TALÁLKOZÓ(K) GENOVÁBAN

1922

Az 1922-ben Genovában megrendezett nemzetközi gazdasági konferencián Magyarország képviselője is megjelenhetett, és egy elég népes delegáció valóban meg is jelent. Néhány napig ott tartózkodott a nagy múltú észak-olasz városban Bethlen miniszterelnök is, Bánffy Miklós külügyminiszter és stábjja pedig heteket töltött a konferencia színhelyén. Mint ismeretes, a konferencia nem jutott eredményre a gazdasági problémák megoldása, az európai egység helyreállítása vagy inkább megszervezése terén, ezzel szemben arról a "botrányos" lépésről lett híres, ami a közelében fekvő Rapallóban következett be a német-országi (szovjet) megállapodás formájában.

Bár egy-két utalás történt rá a magyar irodalomban, érdemben mégis máig ismeretlen maradt a konferencia oldalvizein létesült másik kapcsolat, az, amely a magyar külügyminiszter és a szovjet külügyi népbiztos, Csicserin között alakult ki.

Ennek okait, illetve a vonatkozó iratok jelenlegi helyzetét ismertetve el kell kalandoznunk kissé a múltba. 1957-ben a véletlennek köszönhetően módomban volt elolvasni Bánffy kézzel írt feljegyzéseit a Csicserinnel lezajlott találkozó(i)ról. Röviddel utóbb, midőn az iratot szerettem volna lemásolni, a jegyzék feltalálhatatlanná vált. Hosszú bujkálás után a legutóbbi időben előbukkant egy Bánffy feljegyzés e tárgyról, ez azonban minden valószínűség szerint nem azonos azzal, amit 40 évvel előbb olvastam az Országos Levéltár úgynevezett Kiskutatójában.

Mi szól emellett? A jelenleg megtalált és hivatkozható dokumentum mellett fekszik a delegáció egyik tagjának, Khuen Héderváry Sándornak egy Kánya Kálmánhoz intézett levele, amelyben beszámol a konferencia érdekesebb mozzanatairól és jelzi, hogy a másik fél által szorgalmazott találkozó létrejött, amiről mellékeli a külügyminiszter sajátkezű össze-

foglalóját.¹ E levél az április 27-i dátumot viseli, amiből arra lehet következtetni, hogy a találkozó a megelőző napok egyikén, de legkésőbb ugyancsak 27-én ment végbe. A Khuen levél mellett található Bánffy iromány ezzel szemben május 2-án kelt, vagyis azt Khuen április 27-én semmiképpen sem mellékelhette. Emellett a május 2-i külügyminiszeri feljegyzés nélkülöz minden tárgyalási bevezetést, és a két ország közötti általános kapcsolatoknak mindössze egy-két utaló megjegyzést szentel, midőn rögzíti a további tárgyalások felvételének módját, illetve Csicszerin arra vonatkozó kijelentését, hogy a rendszeres kapcsolatok kiépítése esetén a Szovjetunió nem fog beleavatkozni Magyarország "belső szociális és politikai" ügyeibe. A kereskedelmi, konzuli, diplomáciai kapcsolatok felvételéről indítandó eszmecsere kérdését tehát Bánffy e feljegyzésben úgy kezeli, mint amiben megelőzően már megállapodtak. Végül: a feljegyzés alapján az olvasóban az a benyomás alakul ki, hogy midőn Csicszerin felteszi meglehetősen súlyos kérdéseit, ezeket egy olyan külügyminiszterhez intézi, akinek gondolkodásmódjával előzetesen valamelyest már tisztába jött.

Mindebből az a feltételes következtetés vonható le, hogy Bánffy nem egy, hanem legalább két alkalommal találkozott Csicszerinrel, valamint, hogy nem egy feljegyzést, hanem minden valószínűség szerint legalább hármat készített. Egyet, amit Khuen április 27-én elküldhetett Budapestre Kányának², a május 2-át, amely jelenleg a MOL-ban megtalálható, és végül azt, amit 40 éve olvastam. Ez utóbbi ugyanis – legjobb emlékezetem szerint – mindkét témát összefoglalta. Előbb az általános kapcsolatokra irányuló kérdések elvi és modalitásbeli részeit, utóbb pedig azokat a politikai problémákat tárgyalta, amelyek az itt közölt május 2-i feljegyzés tárgyát képezik. Pillanatnyilag az utóbbi áll a kutatók rendelkezésére.³

¹Magyar Országos Levéltár Küm. 64. 1924 - 24 - 405 Khuen ír a levélben a francia-angol vitákról, a német kérdésről. A Bánffy-Csicszerin találkozóval kapcsolatban hangsúlyozza, hogy az a másik fél

kezdeményezésére történt, és hogy „az illető 3szor reánk telefonált”. A levél így folytatódik: „Jobbnak tartottuk, tekintettel az itteni helyzetre, ha elmegy. Itt nem tud róla senki, - kivéve a kollégákat, az újságírók közül Ottlik, bennszülöttek (értsd: olaszok O.M.) vagy idegenek egyáltalán nem.” - A valóság az, hogy a magyar külügyminisztériumnak a hadifogoly és a „népbiztos kérdés” miatt már voltak kapcsolatai a szovjet külügyi népbiztosság munkatársaival, sőt Jungerth Arnóthy Mihály személyében szovjet szakértővel is rendelkezett. Ebből, valamint a további fejleményekből arra lehet következtetni, hogy a találkozó nem volt annyira improvizált és véletlenszerű, mint Khuen levele alapján hinni lehetne.

²Ez a dossziében nem található, és eddig senki sem hivatkozott rá.

³MOL Küm. 64. 1924 - 24 - 405.

Megjegyzendő még, hogy a dossziében megtalálhatók a további kapcsolatfelvételre vonatkozó iratok. Közöttük Kánya jelentése július 24-i berlini találkozásjáról Csicserinnel, amelynek során megállapodtak abban, hogy a kereskedelmi, konzuli és diplomáciai kapcsolatfelvétel előkészítése a berlini követségek útján fog lebonyolódni. Ugyanitt van azután maga a tárgyalási anyag is.

Az iratból arra lehet következtetni, hogy az említett időben olyan politikai, ideológiai és érzelmi motívumok, mint amelyek a Tanácsköztársaság megtorlása miatt a magyar kormánnyal szemben feltételezhetőek lennének, a szovjet külpolitikát nem irányították, sőt még csak nem is befolyásolták. Kész volt nemcsak a demokratikus Németországgal, de az ellenforradalminak, antikommunistának, elnyomónak, fasisztának stb. nevezett magyar kormánnyal is az együttműködés minden nemére. Hinni lehet tehát, hogy a szovjet külpolitika abszolút pragmatizmusa nem korlátozható Sztálinra és még kevésbé 1939-re. Megfigyelhető az is, hogy az ideológiai fenntartások a magyar kormány esetében sem estek olyan súlyosan latba, mint azt egyébként a rendszer igyekezett magáról elhitetni. A bolsevikellenes keresztshadjáratban való részvétel hangsúlyozása vélhetően inkább eszköz volt tehát, mintsem öncél. Mindemellett a magyar lépés a német árnyékában még jobban kidomborítja a békerendszer egyik súlyos következményét, mint a rapallói szerződés önmagában véve. Ha két vesztes, egyfolytában elszigetelt, reménytelen külpolitikai szituációba jutott állam, egymástól teljesen függetlenül,⁴ azonos időpontban ennyire hasonló lépést tesz, úgy ez arra vall, hogy sem az egyik, sem a másik lépését nem igen lehet önkényesnek vagy véletlenszerűnek tekinteni. A magyar-szovjet tárgyalási epizód szimptomatikus volt a korra, amelyben megtörtént.

Bánffy Miklós s.k. feljegyzése, Genova 1922. május 2.

Djelaladdin Arif Bej, az Angorai kormány⁵ római követe, kit fölkértem a találkozás legdiszkrétebb rendezésére, értesít,⁶ hogy d.u. 3 órakor, Nowy Ayiy török kereskedő házánál, Genua, 19 Via Corsica II. Em. fogunk találkozni.

---

⁴Semmi sem mutat arra, hogy a magyar kormány egyeztetett volna a némettel, sőt hinni lehet, hogy Rathenau külügyminiszter előzetesen nem is tudott a találkozáskoról.

⁵Az ankarai török kormányról van szó.

⁶E megjegyzés cáfolja Khuen állítását, miszerint a kapcsolatról senki „idegen” nem tudott volna.

Autómat hátrahagyva bérkocsin mentem oda.⁷

Djelaladdin már ott várt, pár perc múlva megjött Csicserin. Néhány udvarias szó után Csicserin a tárgyra tért.

1. – Kifejtette, hogy a Dnyeszteren folytonosan határsértések fordulnak elő, melyet a Soviet már soká nem fog tűrni, daczára különben teljesen békés⁸ indulatának. A mint egy újabb eset lesz, erélyesen vissza fogják katonailag utasítani, és nem állnak meg többé a Dnyeszternél, mint eddig, hanem beljebb fogják üldözni a betörőket, – talán Bukarestig. – Tudomása van, hogy Románia Petljura és Wrangel csapatokat szervez és támogat. Burkoltan megjegyezte, hogy a bolgárok lehetséges, hogy – talán bandákkal – a Dobrudzsában föllépnek.

2. – Kérdezte, mi volna az álláspontunk.

Azt feleltem, hogy előre megállapítani nem lehet, ha a dolog váratlanul jön. (Ily esetekben csak akadályozni tudnám a román mozgósítást Erdélyben, ami azonban elég lényeges körülmény lehet. Ha idejében, 1-2 hónappal előbb tudnám, többet is tudnék tenni. Kifejtettem, hogy bizonytalan időre nem lehet irredenta szervezeteket tartani, mert elárulhatnak. Ezért kell előre tudni az időpontot.

/Csicserin ezt belátta./ Előzetes tudomás mellett sokkal többet lehetne tenni. /Székely csapatok lázadása, bandák szervezése, mint Burgenlandban, esetleg közvetlen interventio rendfőntartás címén./ Természetes, hogy föllépésünk mérve a szomszédaink viselkedésétől és belső helyzetétől is függ. – Egy orosz sereg közelsége azonban, a hogy a múltban láttuk, csillapítóan hat S.H.S. és Cs. Slov.-ra.⁹)

3. – Csicserin azt kérdezte, mi volna a helyzet, ha az orosz támadás Lengyelország ellen menne. (Azt feleltem, hogy az esetben sokkal kevesebbet tehetünk, nem lévén határosak. Arra a kérdésre, hogy teljes neutralitásra szám

---

⁷Emlékezetem szerint az 1957-ben olvasott feljegyzésben Bánffy kitért arra, hogy a fiakkert a titkosság okán lefüggönyözték.

⁸Aláhúzás az eredetiben.

⁹Az említett július 24-i Csicserin-Kánya találkozón a külügyminiszter kategórikus kijelentéseit Kánya enyhíteni igyekezett. Kijelentette, hogy a magyar beavatkozás szovjet siker esetére értendő. Csicserin megjegyezte, hogy siker esetén viszont nem lenne szükségük magyar részvételre.

íthat-e, azt feleltem, hogy igen. Hadianyag szállításokat is hajlandók vagyunk megakadályozni, amennyiben a Nagyhatalmak nem kényszerítenek, de a kényszernek engedniük kellene, s legfeljebb sabotálás lehetséges.)¹⁰ – Kérdezte, adhatok-e titkos, de írott neutralitási nyilatkozatot. – Minden írásbeli közlést megtagadtam.

4. – Kijelentettem, hogy bármely esetben a Kárpátokat tekintem a magyar határnak, amit Csicserin elfogadott.

5. – Az esetleges kooperációról beszélendő, megegyeztünk, hogy Kresztjinszkij¹¹ berlini szovjet követnél magyar megbízott oly levelet fog felmutatni, mely a "Via Corsica"-i conversatio folytatására hatalmazza fel.¹²

(6. Csicserin érdeklődött a horvát és a bosnyák helyzetre nézve. Elmondtam, hogy a helyzet élesebbé vált a mohamedánoknak a horvátokhoz való csatlakozása által.¹³

Ad.1. – Sztambolijszkij¹⁴ bolgár min. elnökre megjegyeztem, hogy nem hiszek az ő segítségében, minthogy benyomásom szerint pacifista. – Csupán a macedon - bolgár bandafőnökök jöhetnek számításba.

Ad.2. – Cs. eleinte úgy állította be a dolgot, mintha ő nem tudhatná, mikor támadnak a románok a Dnyeszteren. Elég közeli időt tartott valószínűnek.¹⁵ Később belement a velünk való előzetes értesítetkezésbe.¹⁶

---

¹⁰Bánffy Lengyelországgal kapcsolatos kijelentései csak úgy értelmezhetők, hogy az Erdéllyel kapcsolatban felcsillanó remény fejében hajlandó lett volna akár még arra is, hogy a megelőzően (1920-ban) Lengyelországnak nyújtott segítséggel a szovjetekkel szemben, éppen fordítva, a Szovjetunióknak segédkezzen Varsóval szemben.

¹¹ Kresztjinszkij, Nyikolaj Nyikolajevics (1883-1938). Ukrán forradalmár, 1903-tól szociáldemokrata, 1905-től bolshevik. 1917 után gazdasági vezető tisztségeket látott el, majd 1921 és 1930 között berlini szovjet ügyvivő.

¹²Ez az irat első utalása az „esetleges kooperáció”-ra. E levéllel érkezett Kánya Berlinbe, ahol azután elkezdődtek a további egyeztetések.

¹³T.i. a szerb centralizálás elleni fellépésekben.

¹⁴ Sztambolinszkij, Alexandar (1879-1923). A bolgár Népi Földműves Szövetség egyik alapítója, vezére. 1921 és 1923 között miniszterelnök.

¹⁵Bánffy itt arra utal, hogy a román határsértéseket a Szovjetunió vélhetően csak ürügynek használja, és igazi célja Besszarábia visszaszerzése.

Ad.3. – Belső politikai szempontból megerősítette, hogy oly viszonyt fog tekintetbe venni, mint Estlanddal és az angorai kormánnyal, tehát nem avatkozik a belső szociális és politikai ügyekbe.)¹⁷

Összefoglalás

Az 1922-ben Genovában megrendezett nemzetközi gazdasági konferencián Magyarország is képviseltette magát, soraiban gróf Bethlen István miniszterelnökkel és Bánffy Miklós külügyminiszterrel. A konferencia ideje alatt lezajlott magyar-szovjet találkozó(ka)t azonban a magyar szakirodalom egy-két utalástól eltekintve nem említi. Jelen tanulmány e találkozó(k) okait és a vonatkozó iratok jelenlegi helyzetét ismerteti.

A megtalált és hivatkozható dokumentumokból az a következtetés vonható le, hogy Bánffy nem egy, hanem legalább két alkalommal találkozott Csicserin szovjet külügyi népbiztossal, és a megbeszélésekről valószínűleg 3 feljegyzést készített. Az elsőt Khuen Héderváry Sándor, a delegáció egyik tagja küldte el Kánya Kálmánnak Budapestre április 27-én levél formájában. A másodikon május 2-i dátum szerepel, és a Magyar Országos Levéltárban (MOL) ma is megtalálható. A harmadik kézzel írt feljegyzés, amely azonban a MOL-ban időközben feltalálhatatlanná vált.

Az említett iratok mellett léteznek még a további kapcsolatfelvétellel vonatkozó dokumentumok, többek között Kánya jelentése Csicserinnel folytatott július 24-i találkozásjáról, amikor megállapodtak abban, hogy a kereskedelmi, konzuli és diplomáciai kapcsolatfelvétel előkészítése a berlini követségek útján fog lebonyolódni. Az iratból arra lehet következtetni, hogy az ideológiai fenntartások egyik kormány esetében sem estek súlyosan latba.

A forrásközlés második részében Bánffy Miklós 1922. május 2-án, Genovában készült sajátkezű feljegyzése olvasható, amely pillanatnyilag a kutatók rendelkezésére áll.

¹⁶Bánffy elírása valószínűleg abból származott, hogy az előzetes értesítést és a velük való előzetes érintkezést keverte össze.

¹⁷Ez a másik utalás az általános viszonyok rendezésére. Az Estland kifejezés arra utal, hogy a beszélgetés német nyelven folyhatott. Egyébként nincs jele annak, hogy tolmács jelen lett volna.

Zusammenfassung

Über die Verhandlungen zwischen Ungarn und der Sowjetunion während der im Jahre 1922 in Genua gehaltenen internationalen Wirtschaftskonferenz, wo der Ministerpräsident Graf István Bethlen und der Außenminister Miklós Bánffy Ungarn vertraten, gibt es in der ungarischen Geschichtsschreibung nur vereinzelte Hinweise.

Aus den zugänglichen Dokumenten kann man die Folgerung ziehen, daß Bánffy und der sowjetische außenpolitische Volkskommissar Tschitscherin sich mindestens zweimal getroffen haben. Bánffy schrieb wahrscheinlich drei Aufzeichnungen über diese Gespräche, wovon ein Bericht im Ungarischen Staatsarchiv vorliegt, das zweite, in Form eines Briefes am 27. April an Kálmán Kánya gesandt wurde, während das dritte Dokument verschwand.

Außerdem gibt es weitere Akten, die über die Aufnahme der Verhandlungen berichten; so zum Beispiel ein Bericht von Kánya, in dem er über sein Treffen mit Tschitscherin am 24. Juli berichtet, wo sie vereinbarten, daß die Vorbereitungen zur Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen durch die Berliner Gesandtschaften beider Länder abgewickelt werden. Aus diesen Dokumenten ist leicht erkennbar, daß ideologische Vorbehalte bei keinem der beiden Regierungen eine Rolle spielten.

In der zweiten Hälfte der Quellenveröffentlichung kann man die am 2. Mai 1922 von Miklós Bánffy in Genua selbst geschriebene Aufzeichnung lesen, die zur Zeit den Forschern zur Verfügung steht.

FLODUNG JÁNOS
A MAGYARORSZÁGI NÉMET NÉPPÁRT
(MNNP) PROGRAMJA ÉS A
MAGYARORSZÁGI NÉMETEK
KATEKIZMUSA

ADALÉKOK A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK MOZGALMA
TÖRTÉNETÉHEZ (1905-1910)

II.

(A források és a dolgozat első része a
Kutatási Füzetek 3. számában található)

A két forrás közel egyidőben keletkezett, céljaikban is fellelhetők hasonlóságok, mégis sok tekintetben jelentősen különböznek egymástól. Ez a különbség elsősorban abból adódik, hogy míg az első irat egy párt programja, amely stílusából következően a figyelem felkeltése mellett megkövetel bizonyos hitelességet is, addig a Katekizmus esetében a fő cél a figyelem felkeltése és ez gyakran a hitelesség rovására történik. A stílusbeli különbségek ellenére a két irat összehasonlítható egymással, hiszen mindkettő a magyarországi németiség számára íródott, és az addig túlnyomórészt apolitikus rétegeket próbálta meg felrázni.

Az MNNP programját 1906-1907 fordulóján vetette papírra Edmund Steinacker,³² de valószínűsíthető, hogy néhány pontja már évtizedekkel

---

³² Ingomar Senz szerint a programot több hónapos előkészület után, többféle programjavaslat elolvasását követően az 1906. október 7-én Temesváron tartott konferencia után állította össze Steinacker, viszont Steinacker *Emlékirataiban* egyértelműen önmagát jelöli meg a program szerzőjeként. Lásd erről Ingomar Senz: *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg. Eine Entwicklung im Spannungsfeld zwischen Alldeutschtum und ungarischer Innenpolitik. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission.* Bd. 30. R. Oldenbourg Verl. München, 1977.

korábban megfogalmazódott a szerző fejében.³³ A párt alapítói elhatározták, hogy magát a programot csak akkor hozzák nyilvánosságra, ha az megfelelően elő lesz készítve, azaz elegendő számú aláírás gyűlik össze a program támogatására. A nyilvánosságra hozatallal az elsődleges cél az volt, hogy a közvélemény figyelmét felhívják a pártra, illetve annak céljaira, tevékenységére. Nem véletlenül jelentették meg a szöveget újságban és röplap formájában is, hiszen minél szélesebb rétegekkel szerették volna a pártot megismertetni.

A program 12 pontból áll,³⁴ melyek gyakorlatilag a magyarországi németiség összes fontosabb követelését tartalmazzák. Az első sorokból kitűnik, hogy a párt minden magyarországi némethez szól, tehát nemcsak a Bácska és a Bánát területén élő németiséghez. Az első öt pontban a törvényekben már biztosított nemzetiségi jogok maradéktalan betartásának követelése a mérvadó. Az elsődleges hivatkozási alap itt az 1868-ban meghozott 44. törvénycikk („Nemzetiségi Törvény”), mely mint "minimális mérték" fogalmazódik meg a programban. E megfogalmazásból az is kiolvasható, hogy bár a törvény a nemzetiségek számára nem teljes mértékben elfogadható, mégis legalább az abban leírtak betartása számukra elengedhetetlen követelmény. Külön pont foglalkozik az anyanyelv iskolákban történő használatával, mely a program megszületése korszakában még mindig az egyik legvitatottabb kérdések közé tartozott. Az ezután következő hét pont új törvények meghozatalára tesz javaslatot. Ez utóbbi javaslatok már nemcsak a németek, hanem tulajdonképpen minden állampolgár – beleértve a magyarokat is – érdekeit szolgálják, mivel olyan általános követeléseket tartalmaznak (többek között a választás, a sajtó-törvény, az államigazgatás és a mezőgazdaság reformja), amelyek más pártok követeléseiben szintén megtalálhatók. Ebből is látható, hogy az MNKP programjával nem kizárólag a németek érdekében kívánt politizálni, hanem felvázolta még a más nemzetiségekkel való együttműködés lehetőségét. Ezen szándék mögött minden bizonnyal taktikai érdekek húzódtak meg – mint például a választásokon más nemzetiségekkel közös jelöltek állítására irányuló szándék –, ám valószínűleg az is fontos szerepet

---

³³ E feltételezésemet arra alapozom, hogy Steinacker már az 1870-es évek közepétől kezdve foglalkozott egy polgári párt megalapításának gondolatával, és erre irányuló felhívásait meg is írta. Egyébként magában a pártprogramban szintén vannak olyan követelések, amelyek kifejezetten egy polgári párt követeléseivel, célkitűzéseivel azonosíthatók.

³⁴ A program egyes verziói 13 pontot tartalmaznak, de nem azért, mert hosszabbak, hanem azért, mert az általam közölt program M pontját két részre osztják és egy N pontot is hozzácsatolnak.

játszott, hogy a párt vezetői – és természetesen a program szerzője, Steinacker – felismerték; a programban megfogalmazott célokat csak más nemzetiségekkel együtt, közösen lehet elérni.³⁵

A programot olvasva feltűnő; a követeléseket igen óvatosan fogalmazták meg. Ez persze csak akkor tűnik fel, ha figyelembe vesszük; milyen hangnemben folyt a napi sajtóban, illetve a parlamentben a nemzetiségek követeléseivel kapcsolatos vita. Emellett a józan ész is azt diktálta a párt számára, hogy indulatok nélkül, a jogszerűséget betartva és azt hangsúlyozva lépjen színre követeléseivel.³⁶ A program hiányosságaként talán az róható fel, hogy a paraszti rétegekhez mindössze két pontban szól, holott a német parasztság alkotta a potenciális tagság, valamint a szavazóréteg nagyobb részét. Ennek oka az lehetett, hogy a párt még mindig a polgárságban látta fő bázisát, és nem tudott szembesülni a városok német polgárságának már-már feltartóztathatlannak tűnő asszimilációjával.

1907 végétől 1908 tavaszáig egy mezőgazdasági gépek katalógusának álcázott füzetecske járt kézről-kézre néhány németek által lakott magyarországi faluban, mely valójában a "Magyarországi Németek Katekizmusát" tartalmazta. A Katekizmus szerzője Otto Hermann Krause, magyarországi német író volt. Krause – bár ismerte a magyarországi német mozgalom jelentősebb személyiségeit és kapcsolatban állt velük – saját szakállára dolgozott, amikor megírta a Katekizmust. Tulajdonképpen kész helyzet elé állította Steinackert, akit a kinyomtatás és a postázás irányítására kért fel. Természetesen szó sem lehetett postai úton történő kézbesítésről, hiszen amint a Katekizmusnak híre ment, a hatóságok kihallgatásokkal, házkutatásokkal zaklatták az MNNP vezetőit, ám nem sikerült bizonyítaniuk a párt szerepét az irat megfogalmazásában, illetve szétküldésében. A nagy példányszámban³⁷ történő kézbesítés ellenére is maradtak olyan területek, ahová érdeklődés hiányában vagy egyéb nehézségek miatt a Katekizmus nem tudott

³⁵ 1907-ben tárgyalások kezdődtek az esetleges együttműködésről, de végül mind az *Országos Radikális Párt*, mind pedig a nemzetiségek képviselői elzárkóztak ettől, mert véleményük szerint ez saját érdekeik feladásával lett volna egyenlő.

³⁶ Ettől függetlenül a kormánypárti sajtó a párt alapítóit többek között "hazaárulóknak, szélhámosoknak és porosz-szász kémeknek" nevezte, és a helyi közigazgatás is megpróbálta különböző indokokkal a párt első gyűléseit megakadályozni.

³⁷ Első alkalommal 5.000 példányban küldték szét a Katekizmust, a további 10.000 példány kinyomtatását pedig az *Alldeutscher Verband* finanszírozta. Lásd erről: Gottas, Friedrich: *Die Deutschen in Ungarn*. 400.

eljutni.³⁸ Steinacker – főként az MNKP ismertebbé válása érdekében – támogatta a terjesztést annak ellenére, hogy a Katekizmus magyarellenes, olykor lázító hangnemével nem értett egyet.³⁹

A Katekizmus publikálásának elsődleges célja a magyarországi németiség egyébként nem politizáló rétegeinek felvilágosítása volt. Ezt a célt szolgálta a nagyon egyszerű forma, amely kérdés-felelek formájában hívta fel az olvasók figyelmét a szerző által fontosnak vélt tényekre. A 104 kérdés és a rájuk adott feleletek egymás után történő felsorolása nem mutat semmiféle tagoltságot vagy téma szerinti felépítettséget, viszont vannak a szövegben állandóan visszatérő motívumok, problémák. Ilyen például a földön – és elsősorban az anyaországban – élő németiséggel való sorsközösség hangsúlyozása, valamint az elszenvedett jogsérelmek okainak keresése, kiértékelése. Fontos kiemelni, hogy a szerző eléggé egyoldalúan mutatja be a magyarok illetve a németek szerepét és történetét, mindezt pedig gyakran földrajzi és történelmi tévéésekkel is tetézi. Nem szabad azonban elfelejtenünk; kikhez szól a Katekizmus: „egyszerű” emberekhez, akik a „jó” és a „rossz” ilyen formában történő szembeállításával könnyebben boldogulnak, mint a pártok programjainak többsoros, számukra gyakran érthetetlen mondataival. Ugyanakkor nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a korabeli magyar közvélemény miként vélekedett a németekről, ha az állam és a városok alapításában betöltött szerepükről vagy egyéb tevékenységükről volt szó. Amennyiben figyelembe vesszük ezeket a szempontokat is, akkor a Katekizmus egyfajta reakcióként értelmezhető, mely stílusában még hagy némi kívánnivalót maga után. A Katekizmus talán legfőbb jellemzője a kizárólagosságra való törekvés és a magyarok németekkel való szembeállítása. Éppen ezért céljaiban is leginkább ez különbözteti meg egymástól a két forrást, hiszen az MNKP programja összességében a kompromisszumot keresi, míg a Katekizmus szinte csak a különállást hangsúlyozza. Igaz a Katekizmus végén találunk arra utalást, hogy a németeknek nem az egész magyar társadalomtól kell elzárkózniuk, hanem csak annak felsőbb rétegeitől, akik „soviniszta szájhősök, és nem ismerik a népek egyenjogúságát”.

---

³⁸ Krause például Steinackernek küldött leveleiben gyakran panaszkodott arra, hogy egyes területekre – így például Tolna, Somogy és Baranya megyékbe, illetve Felső-Magyarországra – milyen kevés példányt sikerült eljuttatni. Lásd erről: Edmund Steinacker hagyatékában Otto Krause és Edmund Steinacker levelezése.

³⁹ „Azáltal, hogy a szerző a címzettek figyelmét felhívja a Magyarországi Német Néppárt hivatalos orgánumára, a *Deutsch-Ungarischer Volksfreund*, számos új eszmetársra leltünk, (...)” Lásd: Steinacker, Edmund: *Lebenserinnerungen*, 155.

A korabeli közéletben mindkét dokumentum nagy vihart kavart, mert egy addig szinte elfelejtett, politikailag teljesen inaktív nemzetiség létezését hirdette és annak jogaiért szállt síkra. A közvélemény eléggé vegyes érzelmekkel fogadta az iratokat: a kormányhoz közel álló sajtó a már említett módon minősítette a németek politikai aktivitását, az ellenzék megpróbálta tényszerűen ábrázolni a helyzetet, az ország kisebbségben élő nemzetiségei pedig általában üdvözlötték a németek fellépését. Maguk a németek is megosztottak voltak a fogadtatást illetően. Az MNNP programjához közel 3.000 ember csatlakozott, a párt gyűlésein több ezren vettek részt. A Katekizmus legalább 15.000 családhoz jutott el és a válaszlevelekből kitűnik;⁴⁰ igen sokan értettek egyet az abban foglaltakkal. Feltűnő azonban, hogy – az MNNP programjához hasonlóan – egyes régiókban sok helyre eljutott a Katekizmus, más régiók viszont befolyását illetően szinte érintetlenek maradtak.⁴¹

Összefoglalásként megállapítható, hogy az MNNP programja, illetve a Katekizmus megjelentetésével új korszak kezdődött a magyarországi németek történetében. Egy addig csak elvétve politizáló népesség két olyan irattal szembesült, amelyekben az elveszettnek hitt, vagy egyáltalán nem is tudatosult összetartozás érzését fedezhette fel, nevezetesen azt, hogy nemcsak a közvetlen szomszédságában, hanem esetleg az egész országban élő hasonló anyanyelvűekkel – a Katekizmus már az egész világot számításba veszi – képes jogaiért együttesen fellépni.

Összefoglalás

A 19. század második felétől egyre jobban felerősödtek a Habsburg Monarchia Lajtvától keletre fekvő területén kisebbségben élő nemzetiségek követelései. A hazai szakirodalom azonban elsősorban a román és a különböző szláv etnikumok nemzetiségi mozgalmait tárgyalja részletesen, a

⁴⁰ Lásd: Senz, Ingomar: Die nationale Bewegung ... 164.

⁴¹ Egy a Steinacker-hagyatékban található irat szerint Bp.en 2.500, Pest-Pilis-Solt megyében 2.500, míg a Bánát és a Bácska területén összesen 5.200 példányt sikerült szétküldeni. Ezzel szemben Tolna és Baranya megyékbe csupán 500-500 példányt juttattak el. Általában véve az úgynevezett „Schwäbische Türkei” (Baranya, Tolna és Somogy megyék németek lakta területe) településein és városaiban tapasztalható érdektelenség okát máig sem sikerült a szakirodalomnak egyértelműen tisztázni.

magyarországi németiség törekvéseivel többnyire csak érintőlegesen foglalkozik. E mellőzöttség egyik oka a német lakosság speciális helyzetéből adódik; egy az összes Magyarországon élő németet magába foglaló, egységes német nemzetiségről ugyanis nem beszélhetünk, mert ennél a nemzetiségnél hiányzott az összetartozás érzése (*Zusammengehörigkeitsgefühl*). A németiség politikai, gazdasági és kulturális fejlődésére vonatkozóan megállapítható, hogy amíg a gazdasági és kulturális szervezetek alapításában az összes nemzetiséget figyelembe véve is élen járt, addig saját nemzetisége érdekében kifejtett politikai aktivitásáról ennek éppen ellenkezője mondható el.

A magyarországi németiség első politikai megnyilvánulásának az 1849. október 3-án aláírt „Bogárosi Nyilatkozat” tekinthető. Ezután három politikai értelemben szinte teljesen passzív évtized következett. Egyértelműen politikai célokat megfogalmazó csoportosulásokkal csak a század utolsó éveitől, illetve a 20. század elejétől találkozhatunk. A tanulmány a következőkben e mozgalom elindulásának három elemét — Edmund Steinacker tevékenységét, a dél-magyarországi városok, falvak egyes csoportjainak összefogását és az *Alldeutscher Verband* (Össznémet Szövetség) által nyújtott külföldi támogatást — elemzi.

A tanulmány második része két dokumentumot mutat be. Az első az 1906. december 30-án Versecen alapított Magyarországi Német Néppárt (MNNP) programja, amelyet Edmund Steinacker vetett papírra 1906-1907 fordulóján. A 12 pontból álló program első öt pontja a törvényekben biztosított nemzetiségi jogok maradéktalan betartását kívánja, ehhez elsődleges hivatkozási alapul az 1868. évi 44. törvénycikk szolgál. Külön pont foglalkozik az anyanyelv iskolákban történő használatával. Az ezután következő hét pont új törvények meghozatalát javasolja, és olyan általános követeléseket tartalmaz mint a választás, a sajtótörvény, az államigazgatás és a mezőgazdaság reformja.

A második közlésre kerülő dokumentum egy eredetileg mezőgazdasági gépek katalógusának álcázott füzetecske, melyben a Magyarországi Németek Katekizmusa olvasható, szerzője Otto Krause, magyarországi német író. Az irat 1907 végétől 1908 tavaszáig járt kézről-kézre néhány németek által lakott faluban, megjelentetésének célja pedig az volt, hogy a németiség nem politizáló rétegének figyelmét felkeltse. Magyarellenes, olykor lázító hangnemével, illetve egyszerű nyelvezetével (104 kérdésből és a rájuk adott feleletekből áll) ezt sikerült is elérnie.

A korabeli közéletben mindkét dokumentum nagy vihart kavart, mert egy addig szinte elfelejtett, politikailag teljesen inaktív nemzetiség létezését hirdette.

Zusammenfassung

Seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden die Forderungen der Nationalitäten, die im östlichen Teil der Österreichisch-Ungarischen Monarchie lebten, immer stärker. Während die ungarische Geschichtsschreibung in erster Linie die Bewegung der Rumänen und die der slawischen Nationalitäten ausführlich behandelt, werden die Bestrebungen der ungarländischen Deutschen kaum erwähnt. Die Ursachen dieser „Vergessenheit“ liegen wahrscheinlich darin, daß wir in Ungarn über keine einheitliche deutsche Nationalität sprechen können, weil bei den Deutschen ein wichtiger Faktor, nämlich das Zusammengehörigkeitsgefühl fehlte. Während die Deutschen in Ungarn in der Wirtschaft, im kulturellen Leben eine sehr wichtige Rolle spielten, wurde eine politische Mobilisierung dieser Bevölkerung kaum unternommen.

Die erste politische Offenbarung der ungarländischen Deutschen war die sogenannte „Bogaroscher Petition“ am 3. Oktober 1949. Danach finden wir fast 30 Jahre lang keine ähnliche Kundgebung, erst seit den letzten Jahren des 19. Jahrhunderts sind einige eindeutig politischen Ziele nachstrebender Gruppierungen zu beobachten.

Diese Studie versucht die drei Elemente der deutschen Bewegung Ungarns — die Tätigkeit von Edmund Steinacker, die Zusammenarbeit einiger südungarischen Gemeinden und Städten sowie die Hilfeleistung des *Alldeutschen Verbandes* — und mit Hilfe von zwei Dokumenten (*Programm der Ungarländischen Deutschen Volkspartei* und *Deutschungarischer Katechismus*) die Vielfältigkeit der politischen Tätigkeit der Deutschen Ungarn zu analysieren und darzustellen.

VONYÓ JÓZSEF
A MAGYAR ÉLET PÁRTJÁNAK
SZERVEZETE*

A kormánypárt(ok) történetének feltárása a két világháború közötti magyar történelem – ezen belül a politikatörténet – kutatásának elhanyagolt területei közé tartozott az elmúlt évtizedekben. Történetükről ezidáig egyetlen (vázlatosnak tekinthető) átfogó összegzés született.¹ Alapos forrásfeltárára épülő tanulmányok, illetve dokumentumközlések inkább csak a Gömbös-kormány idején megszervezett Nemzeti Egység Pártjáról (1932-1939) készültek.² A Bethlen által létrehozott Egységes Pártról (1922-1932)

---

* A forrásfeltárára és közlésre a "Kormányzó pártok Magyarországon (1867-1944)" című OTKA pályázat keretében kerül sor.

¹ SIPOS Péter. A magyar ellenforradalmi rendszer kormánypártjairól. In: *A fasiszmus ideológiájáról*. Szerk.: Harsányi Iván, Bakonyiné Ficzura Judit, Kossuth, Bp., 1983., 214-233. (SIPOS 1983)

² Lásd pl.: KÓNYA Sándor, Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Bp., Akadémiai Kiadó, 1968. 89-95., 174-182. (KÓNYA 1968), STIER Miklós, A kormánypárt fasiszta jellegű átszervezésének csődjéhez (1935-1936). *Századok* 1971. 3-4. sz. 697-708. (STIER 1971), VONYÓ József, A Nemzeti Egység Pártjának megszervezése és taglétszámának alakulása Baranya megyében (1932-1936). Pécs, 1982. (VONYÓ 1982), VONYÓ József, A Nemzeti Egység Pártja induló szervezésének első dokumentumai (1932. december – 1933. január). *Századok* 1984. 4. sz. 783-831. (VONYÓ 1984), VONYÓ József, A Nemzeti Egység Pártjának társadalmi bázisa Baranya megyében (1933-1936). In: *Baranyai Helytörténetírás 1983-1984*. Szerk.: Szita László, Pécs, 1985. 175-202. (VONYÓ 1985a), VONYÓ József, Ziele und Methoden bei der Organisierung der Nationalen Einheitspartei in Ungarn 1932-1936. In: *Specimina Nova Univ. Quinqueecclesiensis 1985. Pars secunda*. Pécs, 1985. 17-37. (VONYÓ 1985b), VONYÓ József, Dokumentumok a Nemzeti Egység Pártja Baranya megyei megszervezéséhez és működéséhez. In: *Baranyai Helytörténetírás 1989*. Szerk.: Szita László, Pécs, 1989. 235-265. (VONYÓ 1989a), VONYÓ József, A Nemzeti Egység Pártja iratanyagának forrásértékéről. *Levéltári Szemle* 1989. 2. sz. 14-26. (VONYÓ 1989b), VONYÓ József, A kormánypárt és a választások. (A NEP és a MÉP helyi szervezeteinek feladatai az 1935. és 1939. évi választások idején). *Századok* 1994. 6. sz. 1165-1198. (VONYÓ 1994), BALÁZS György, A Nemzeti Egység Párt szentesi szervezetének megalakítása és működése (1933-1939). *Századok* 1996. 6. sz. 1451-1472.

jószerevel csak utalásokat találunk a húszas évekkel foglalkozó monográfiákban és összefoglalásokban,³ s kevéssé különbözik a helyzet a Magyar Élet Pártja esetében.⁴ A NEP-ről szóló munkák egy részétől eltekintve azonban alig szenteltek figyelmet a kormánypárt jellegének, illetve szervezete és működése jellemzőinek. Ennek egyik alapvető oka a források (szervezeti szabályok, szervezési utasítások) ismeretének hiánya volt. Pedig egy párt – s különösen egy kormányzó párt – szervezeti jellemzőinek a szervezési kérdéseken messze túlmutató politikai jelentősége van. Ezért tartjuk fontosnak a Magyar Élet Pártja (MÉP) szervezeti felépítését és szervezési utasítását tartalmazó dokumentum feltárását és közlését.

A modern politikai tömegpártok – akár parlamenti pártokból jöttek létre, akár a parlamenten kívül alakultak (főként a munkáspártok, a keresztény, valamint az agrárpártok) – a választójog rohamos kiterjesztése következtében keletkeztek a 19. század végén és a 20. század első felében. Funkciójuk az újonnan politikai jogokhoz juttatott tömegek szervezése, a politikai életbe történő integrálása volt.⁵ Az 1922-1944 közötti magyarországi kormánypárt szervezeti változásainak, illetve az erre irányuló kísérleteknek más szerepe és jelentősége is volt.

Gróf Bethlen István miniszterelnök azzal a céllal szervezte meg a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Pártot (Egységes Párt), hogy integrálja mindazokat a politikai erőket, melyek potenciálisan kormánya bázisát képezhetik. Az így létrejött politikai alakulat rendkívül eltérő érdekű, sőt sok vonatkozásban ellenérdekelt, s ezért részben egymást kioltó politikai célokat megfogalmazó csoportokat vont egy szervezetbe. Bethlen – kormányzati politikájával – elsősorban a nagytőkések és nagybirtokosok érdekeit kívánta érvényesíteni a – részben kormánypártjába integrált – többi társadalmi csoport rovására is. Mindez abban tette érdekeltté, hogy a politikai élet egészében, így magában a pártban is a gazdasági vezető körök akarata

³ Lásd pl.: PÖLÖSKEI Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922. Bp., Kossuth, 1977. 186-191., ROMSICS Ignác, Bethlen István. Politikai életrajz. Bp., Magyarországtudató Intézet, 1991. 144-147. (ROMSICS 1991)

⁴ Lásd pl.: SIPOS Péter, Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Bp., Akadémiai Kiadó, 1970. 100-133. (SIPOS 1970)

⁵ KÖRÖSSÉNYI András, Pártok és pártrendszerek. Bp., Századvég, 1993. 75-82.; BIHARI Mihály – POKOL Béla, Politológia. Bp., Universitas, 1992. 199-206., 219-227.

érvényesüljön, a többi erő korlátozása mellett.⁶ Ezeknek a céloknak nem felelt meg egy nagy tömegeket aktivizáló, azok számára új politikai érdekérvényesítési lehetőségeket nyitó tömegpárt, miként a választójog jelentős kiterjesztése és titkossága sem, ellentétben a politikai életet demokratizálni akaró és a birtokos parasztság számára főként a vidéki közigazgatásban több jogot követelő, Nagyatádi Szabó István köré tömörülő kisgazdák⁷, és a Gömbös által irányított fajvédő csoportok szándékával. Jóllehet eltérő megfontolásokból (a kisgazdák a politikailag kevésbé iskolázott paraszti tömegek aktivizálásának, a fajvédők pedig a társadalom felülről történő, fegyelmezett egységbe szervezésének, és egyben a hagyományos uralkodó körök gazdasági-politikai hatalma korlátozásának eszközeként⁸) mindkét csoportosulás tömegpártként képzelte el az Egységes Pártot. Az adott politikai erőviszonyok között Bethlen akarata érvényesült. A párt helyi szervezeteinek valamennyi településen történő kialakítása, a választók tömegeinek ezekbe történő beszerzése, és politikai szervezése a kezdeti lendület után hamar elakadt. A párt 1932-ig a hagyományos keretek között lényegében választói pártként, illetve klubpártként működött, mely nem szervezetei révén, hanem a Bethlen vezette kormányzat által irányított közigazgatást felhasználva igyekezett mozgósítani a társadalmat saját céljai érdekében.⁹ Így a kormánypárt jellege, szervezete is fontos összetevője volt annak, hogy a „Gazda” által kiépített rendszer a hagyományos uralkodó körök, egy viszonylag szűk gazdasági és politikai elit hatalmát biztosította.

Ez a gépezet és személyi összetételének folytonossága egyik legfőbb akadálya volt annak, hogy az egykori fajvédők Gömbös miniszterelnöki hatalmát kihasználva sem tudták megvalósítani tervüket, egy erősen

---

⁶ ROMSICS 1991: 142.

⁷ GERGELY Jenő – GLATZ Ferenc – PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.), Magyarországi pártprogramok 1919-1944. Kossuth, Bp., 1991. 35-36. (Magyarországi pártprogramok 1919-1944)

⁸ VONYÓ József, Gömbös Gyula és a nemzeti gondolat. In: *In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére*. Szerk.: Lengvári István, Pécs, 1996. 417-431.

⁹ Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945 II. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnemor Magyarországon 1921-1924. Szerkesztette és a bevezetőt írta: Nemes Dezső, Bp., Szikra, 1956. 304-311., ROMSICS 1991: 148.

centralizált vezéri állam megszervezését.¹⁰ Az akadály felszámolásához és céljaik megvalósításához a megfelelő támaszt a fegyelmezetten megszervezett társadalomban, az eszközt pedig egy szervezett tömegpártban látták. Ezért alakították át a kormánypartot immár Nemzeti Egység Pártja néven, hozták létre szervezeteit valamennyi településen, s igyekeztek tagjává megnyerni valamennyi, politikai jogokkal rendelkező állampolgárt.¹¹ A szervezetek feladatává tették, hogy a helyi társadalom életének minden tekintetben kezdeményezői, szervezői legyenek, egyaránt háttérbe szorítva a többi partot, az egyesületeket és a közigazgatást.¹² Másrészt elvárták tőlük, hogy a választások során a szavazók mozgósítása révén – a községi képviselőtestületektől az országgyűlésig – a NEP képviselőit, s ezen belül hangsúlyozottan a Vezér, Gömbös személyes híveit juttassák mandátumhoz.¹³ Mindezek érdekében a párt egész tagságától folyamatos, illetve rendszeres aktivitást, a tagoktól és vezetőktől is szigorú pártfegyelmet és a Vezér iránti feltétlen hűséget követeltek.¹⁴ Ebben az elképzelésben és kísérletben a kormánypart, mint szervezett tömegpárt – a maga végletesen centralizált szervezetével – a társadalom (vagy legalább annak nagy többsége) megszervezésének, általa a hatalmi pozíciók kisajátításának, a politikai ellenfelek elszigetelésének, végső soron felszámolásának eszköze volt.

Nem véletlen, hogy a NEP-szervezés Marton Bélának tulajdonított gyakorlata¹⁵ Gömbös politikájának a konzervatív erők által leghevesebben ellentett és támadott elemei közé tartozott.¹⁶ Ezzel is magyarázható, hogy 1936 végén, Gömbös halála (egyben politikájának kudarca) után az első

¹⁰ A NEP vezetésének az államról vallott nézeteiről lásd: VONYÓ József, *Diktatúra - olasz mintára* (A Gömbös-csoport az államról a harmincas évek első felében.) *Valóság* 1988. 1. sz. 66-76. (VONYÓ 1988)

¹¹ KÓNYA 1968: 89-94., VONYÓ 1982: 6-18.

¹² VONYÓ 1984: 789., 814-815., A NEP Országos Központjának 92/1933. sz. körlevele. 2-3.

¹³ VONYÓ 1984: 792-793., 814., VONYÓ 1994: 1167-1179.

¹⁴ VONYÓ 1984: 790-792., 795., 810-812., 829-831.

¹⁵ Vitéz beretei Marton Béla a NEP országos ügyvezető főtitkára a pártszervezés irányítója volt, aki végletesen képviselte és igyekezett megvalósítani a párt átszervezésével kapcsolatos célokat és terveket. A korabeli közvélemény e tekintetben őt tekintette – nem alaptalanul – Gömbös rossz szellemének. (STIER 1971: 698-700.)

¹⁶ KÓNYA 1968: 128-132., STIER 1971: 699-703., GERGELY Jenő, *A keresztényszocializmus Magyarországon 1924-1944*. Typovent Kiadó, Bp., 1993. 99-104.

lépések egyikeként módosították a NEP szervezeti szabályait,¹⁷ Marton Bélát pedig megfosztották országos ügyvezető főtitkári pozíciójától, melyből szinte teljhatalommal irányította a pártszervezést. Ettől kezdve erősen csökkent a pártközpont aktivitása, a minden részletre kiterjedő utasításokat közvetítő körlevelek száma, megcsappant a vidéki szervezetek, a tagság folyamatos aktivizálására irányuló igyekezet. A párt jellegével, a pártszervezés módszereivel kapcsolatos viták háttérbe szorultak, s a különböző frakciók közötti pozícióharc került előtérbe.¹⁸ Ennek színtere a pártértekezlet,¹⁹ illetve a képviselőházi frakció volt. Az előbbinek is a párt képviselői voltak teljes jogú tagjai. Így a NEP tömegpárt jellege – ha nem is szűnt meg teljesen – fokozatosan gyengült.

A kormánypárt átszervezését legközelebb Imrédy Béla kísérelte meg 1938 őszén. Augusztusi németországi látogatása után, az ott szerzett élmények hatására erősödtek fel politikájának szélsőjobboldali vonásai. Osztrák mintát követve (Vaterländischer Front) a jobboldali politikai erőket egyetlen mozgalomba – a Magyar Frontba – kívánta olvasztani, mely alapjául szolgálhatott volna a magyar politikai életet (a többi párt felszámolását követően) egyedül uraló új kormánypártnak, a Nemzeti Szociális Néppártnak. Az 1938 szeptembere és novembere közötti kül- és belpolitikai fejlemények – különösen a NEP-ben november 22-én bekövetkezett szakadás – felerősítették erre irányuló törekvéseit, egyúttal módosították a konkrét megvalósítás lehetőségeit. A decemberi előkészületeket követően 1939. január 6-án bontották ki a Magyar Élet Mozgalom (MÉM) zászlaját. Imrédynek azonban nem volt sem ereje, sem ideje terve megvalósítására. Február 15-én a kormányzó felszólításának eleget téve kénytelen volt lemondani kormányfői pozíciójáról.²⁰

A mozgalom és az arra építeni tervezett párt szervezeti elvei, Imrédyék ezzel kapcsolatos elképzelései közül csak néhány részlet ismert. Ezek is

---

¹⁷ Nemzeti Egység Pártja Keresztény, Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt Szervezeti Szabályok. Stádium, Bp., 1936. (Szervezeti Szabályok 1936)

¹⁸ SHVOY Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Sajtó alá rendezte: Pernecki Mihály, Kossuth, Bp., 1983. 156-157., VONYÓ József, Marton Béla utolsó kísérletei és kudarca a Nemzeti Egység Pártja szervezésében – Dokumentumok a Vas Megyei Levéltárból. *Vasi Honismereti Közlemények* 1992/2. 66-79., SIPOS 1970: 14-19.

¹⁹ Szervezeti Szabályok 1936. 12.§.

²⁰ Magyarország története 1918-1919, 1919-1945. Főszerk.: Ránki György, Szerk.: Hajdu Tibor, Tilkowszky Loránt. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978. 958-971., SIPOS 1970: 47-100.

bizonyossá teszik azonban, hogy Imrédy és hívei a gömbösi kísérlethez visszatérve „a nemzetnek minden rétegét átfogó nagy párt” szervezésére törekedtek, melynek tagjai írásban kötelezik el tagjaikat Imrédy politikájának támogatására.²¹ A szórt adatok tanulságait erősíti az ismert tény, hogy a miniszterelnök új mozgalma révén a tömegeket szervező nyilasok leszerelésére, illetve integrálására is törekedett, másrészt célja volt az egész társadalom megszervezése. Ezeknek az elvárásoknak pedig csak egy szervezett tömegpárt tudhatott megfelelni. Tekintettel arra, hogy a Magyar Élet Pártja (MÉP) részben a MÉM bázisára épült, s vezetői jórészt azonos személyek voltak, az alábbi dokumentum többek között e vonatkozásban is fontos következtetésekre ad

A MÉP 1939. március 7-i megalakulása kompromisszum eredménye volt. Az új miniszterelnök, gróf Teleki Pál a Magyar Élet Mozgalom felszámolására, Imrédy elszigetelésére törekedett. A területi revíziók időszakában azonban nem tekinthetett el a németek elvárásaitól, s a parlamenten, illetve a kormánypárton belüli erőviszonyok sem kedveztek politikai tervei realizálásához. Azzal is számolnia kellett, hogy Imrédy a 1938-1939-re megerősödött nyilasokkal összefogva olyan, Hitlerék által is támogatott szélsőjobboldali csoportosulást hoz létre, mely súlyosan veszélyezteti az általa védeni kívánt magyarországi társadalmi-politikai rendszert. Ez utóbbi bekövetkezése esetén a kormányzatnak – a kormánypárt bomlása nyomán amúgyis meggyengült – parlamenti bázisa végleg megroppant volna, s ilyen háttérrel egy új választás során is rossz esélyekkel kellett volna számolnia. Mindezek következtében Teleki kénytelen volt elfogadni a MÉM fennmaradását és társadalomszervező tevékenységét. Imrédyék pedig a kormánypárton belüli pozícióik megőrzésére tudták felhasználni a helyzetet. Ezt igazolja képviselőik meghatározó szereplése a párt és a parlament fórumain, a disszidensek visszavételének ismételt elutasítása, ugyanakkor szélsőjobboldali személyiségek felvétele a pártba, a Magyar Élet Keresztény Községi Pártjának létrejötte a fővárosi közgyűlésben.²² Jóllehet Teleki lett a MÉP vezére, Imrédy hívei irányították a kormánypárti sajtót, s változatlanul fontos pozíciókat töltöttek be a párt veze-

---

²¹ SIPOS 1970: 90-91.

²² SIPOS 1970: 100-108.; Bp. története V. Szerk.: Horváth Miklós, Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 348.

tésében is.²³

Ezek a körülmények magyarázatul szolgálnak arra, hogy a kormánypart vezetése az 1936 végi visszalépést korrigálva 1939 elején miért tért vissza azokhoz a NEP korai szakaszában alkalmazott szervezési elvekhez, melyek révén a társadalmat akarták teljességgel megszervezni és a kormánypart politikai befolyása alá vonni. A MÉP szervezeti felépítése és működési elvei több vonatkozásban olyan módosításokat tartalmaznak, melyek a Marton Béla nevével fémjelzett gyakorlaton is túlmutatnak. A szabályzat kidolgozóinak személyét név szerint nem ismerjük. Bizonyos azonban, hogy nem Teleki, hanem Imrédy környezetében kell keresnünk őket. Nemcsak a MÉP vezetésének személyi összetétele miatt, hanem azért is, mert az alább olvasható dokumentum alapvető hasonlóságot mutat a MÉM, illetve a kormánypartból kiszoruló Imrédy új pártjának, a Magyar Megújulás Pártjának szervezeti elveivel.²⁴

A pártszervezés gyakorlata még feltáratlan, arról csak szórt adatokkal rendelkezünk. Ezek megerősítik azt a szabályzatból és szervezési utasításokból is levonható következtetést, hogy a NEP lényegében Imrédy miniszterelnöksége alatt is választói pártként működött. A MÉP szervezését szolgáló munkát az átalakulás után rövid idővel megkezdték. Április 18-án az országos pártközpont már arra figyelmeztette Blaskovich Iván baranyai főispánt, hogy értesüléseik szerint a szervezési iratok még nem érkeztek meg a községekbe, ami hátráltatja a helyi szervezetek kiépítését.²⁵ Az igyekezetet a kormány által előrehozott választások magyarázzák. Ezen belül az a tény, hogy a kormány, illetve a MÉP vezetése nem lehetett biztos a harmincas évek végére politikailag tovább polarizálódott magyar társadalom korábbihoz hasonló támogatásában. Különösen nem az 1938:XIX. tc. által bevezetett titkos szavazás során. A rendelkezésre álló néhány hét azonban csak arra volt elég, hogy megtegyék az első lépéseket. Szinte a választások másnapján újabb intenzív szervezőmunkába kezdtek.²⁶ A június 22-én tartott országos pártértekezlet „egy erőteljes pártszervezési és propaganda munka megindítását

---

²³ A MÉP elnöke Vay László, Imrédy volt miniszterelnökségi államtitkára lett, a társelnökök között volt a szélsőjobb egyik legagilisabb tagja, Csilléry András, és Gömbös híve, a NEP egykori organizátora, Marton Béla. (SIPOS 1970: 108.)

²⁴ SIPOS 1970: 216.

²⁵ Baranya Megyei Levéltár MÉP iratok (BML MÉP) – A MÉP ügyvezető alelnökének levele Blaskovich Iván baranyai főispánhoz (1939. április 18.)

²⁶ BML MÉP – Vay László pártelnök 26/1939. sz. körlevele (1939. június 3.)

határozta el.” Ennek érdekében a kulcsszerepet betöltő, a párt fizetett alkalmazottaiként dolgozó kerületi szervezőtitkárok próbaszolgálati viszonyát állandóra változtatták, és elvárták tőlük, hogy július-augusztus folyamán „a helyi szervezetek tisztikarának a Szervezeti Utasítás szerinti teljes kiépítését elvégezzék.” Az addigi teljesítmények alapján valamennyi vezetői szinten szorgalmazták az indokolt személycseréket. A frissen megválasztott képviselőknek is elsődrendű feladatává tették, „hogyan a szervezeti életbe minél intenzívebben kapcsolódjanak be.” A helyi szervezetek és vezetők jobb tájékoztatása érdekében a pártelnökség kéthetenként megjelenő „Pártértésítő” kiadását határozta el.²⁷

Az országos pártközpont és a vármegyei vezetés későbbi – mulasztásokról, a munka intenzitásának növelésére irányuló felszólításokról, a „taggyűjtés eredménytelenségéről” szóló – levelezése azt bizonyítja, hogy a munka nem járt az elvárt eredménnyel.²⁸ A pártszervezés erőforrásainak kimerülésére utal, hogy az országos központ 1940. január 31-i hatállyal megszüntette a függetlenített kerületi szervezőtitkárok alkalmazását, illetve ennek finanszírozását. Amennyiben a funkciót a helyi szervezet fenn akarta tartani, magának kellett gondoskodnia a pénzügyi feltételekről.²⁹

* * *

A forrást az eredeti írásmód és helyesírás szerint közöljük, értelemzavaró szöveghiány esetén a szövegpótlást [szögletes zárójelben] közöljük.

* * *

²⁷ BML MÉP – Vay László pártelnök körlevele a főispánokhoz (1939. június 27.)

²⁸ BML MÉP – Vay László pártelnök körlevele a főispánokhoz (1939. augusztus 9.); Blaskovich Iván baranyai főispán, pártelnök levélfogalmazványai dr. Mülherr Lajos sásdi választókerületi pártelnöknek, Stitz Sándor országgyűlési képviselőnek és a kerületi szervezőtitkároknak (1939. november 17.)

²⁹ BML MÉP – Blaskovich Iván baranyai főispán, pártelnök kerületi pártelnökökhöz írt körlevelének fogalmazványa (1940. február 7.)

DOKUMENTUM

A MAGYAR ÉLET

PÁRTJÁNAK

**SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE
ÉS SZERVEZÉSI UTASÍTÁSA**

BP., 1939

Stádium Sajtóvállalat Rt., Bp., V., Honvéd-utca 10. sz.

**A MAGYAR ÉLET PÁRTJÁNAK
ORSZÁGOS SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE**

ÉS TISZTIKARA:

**I.
ORSZÁGOS PÁRTVEZÉR.
ORSZÁGOS VEZETŐSÉG.**

Országos központ.

Országos elnök.

Országos központi ügyvezetők.

Országos központi iroda.

Vármegyei szervezet.

(Törvényhatósági városi³⁰ szervezet.)**Vármegyei elnök.**

(Törvényhatósági elnök)

Központi megyei titkár

Vármegyei titkár

(Törvényhatósági titkár)

Vármegyei központi iroda

(Törvényhatósági központi iroda)

Választókerületi szervezet.³¹

Kerületvezető

Kerületi szervező titkár

Kerületi titkár

Községi (városi) szervezet.

Községi (városi) pártvezető

Községi (városi) titkár

Községi (városi) pártiroda

---

³⁰ A törvényhatósági jogú városokban a MÉP helyi szervezetei a megyei szervezettől független, önálló szervezeti egységként működtek.

³¹ A NEP-ben az 1935-ös választási sikert követő pártszervezési kampány során a választókerületi szervezetek fenntartása mellett járási szervezeteket is kialakítottak (Nemzeti Egység Országos Szervezete. A Részletes szervezési útmutatás kiegészítése, Stádium, Bp., 1935. 34-39.), melyeket az 1936. évi szervezeti szabályok bevezetésével megszüntettek.

II.

1. A KÖZSÉGI (VÁROSI) SZERVEZET FELEPÍTÉSE ÉS
TISZTIKARA:**A párt tagjai.**

A pártnak tagja lehet minden 21. életévét betöltött feddhetetlen életű magyar állampolgár, aki nem zsidó.³²

A községi szervezetnek vannak olyan tagjai, akiknek országgyűlési képviselőválasztó joguk van és olyanok, akiknek nincs választójoguk.³³

Tagdíjfizetési kötelezettség nincs. A községi vezetőségnek azonban kötelessége arra törekedni, hogy a szervezet kiadásainak fedezésére minél több önkéntes tagdíjfizető legyen.

Választó és nem választó tagok.

A tagok nyilvántartásának megkönnyítése céljából a községi szervezet már a tagfelvételnél is külön „Belépési nyilatkozat”-on veszi fel a választó és nemválasztó tagokat.³⁴

A csoportok.

A nemválasztók foglalkoztatására is különös gondot kell a helyi pártvezetőségnek fordítania.

---

³² Ez a kritérium a NEP-ben nem létezett, alkalmazására „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” szóló 1938.XV. tc. (első zsidótörvény) nyomán került sor.

³³ Ez a pont arra utal, hogy a MÉP vezetői a társadalom nagyobb részének politikai megszervezésére törekedtek, mint a NEP. A NEP-nek csak választójoggal rendelkezők lehettek rendes tagjai. (Nemzeti Egység Pártja Keresztény-Kisgazda-Földműves és Polgári Párt Szervezeti Szabályok, Stádium, Bp. 1933. 4. §. – Szervezeti Szabályok 1933). A választójoggal nem rendelkezők közül csak a fiataloknak volt lehetősége részt venni a NEP ifjúsági csoportjaiban. (A „Nemzeti Egység” Pártjának szervezetei. Részletes szervezési útmutatás. A választókerületek és községek /városok/ elnökei, valamint titkárai részére. Stádium, Bp., 1933. 26. – Részletes szervezési útmutatás 1933)

³⁴ A külön nyilvántartást a választások kiemelt politikai jelentősége, egyben a választójog korlátozott volta indokolja.

Ahol a helyi viszonyok megkívánják, külön női csoport alakítható. Ezekben a helyeken tehát a szervezetnek férfi és női csoportja van.

A szervezet a helyi viszonyoktól függően lehetőleg létesítsen ifjúsági tagozatot is.

A női csoport munkája.

A női csoport tagjai elsősorban szociális, egészségvédelmi és háziipari szolgálatra osztandók be. A férficsoporthoz tagjai főként a szervezet népművelési, gazdasági, szervezési és propaganda tevékenységében vesznek részt.

Ifjúsági tagozat.

Az ifjúsági tagozatot műkedvelő előadások, vitaesték, szórakoztató összejövetelek, sportünnepélyek, gyűlésekre történő felvonulások, kiállítások rendezésével és általában olyan munkakörrel kell ellátni, amelyben az ifjúság szívesen tevékenykedik és amelynek emellett tudás- és jellemerősítő hatása van.

A nemválasztók két csoportjának élén a „Csoportvezetők” állnak. Ha a szervezetnek alkalmas nőtagja nincsen, a női csoport élére is férficsoporthoz vezető állítható.

Az ifjúsági tagozat élén a „Parancsnok” áll.

Megjegyzendő, hogy a nemválasztó csoportok minden munkájában résztvesznek a szervezet választó tagjai is.

A tizedesek beosztása.

Mindazok a párttagok, akiknek választójoguk van, illetve a választói névjegyzékbe fel vannak véve, szervezési, propaganda, nyilvántartási és mindenféle választási szempontból egységesen irányítandók. (Községi képviselőtestületi, törvényhatósági, országgyűlési képviselőválasztás, stb.) **Egymás szomszédságában lakó tíz választó élén egy-egy „Tizedes” áll.** (Ha valamelyik tizedes a közvetlen szomszédságában lakó választót családi vagy egyéb okok miatt nem vállalhatja, ez a választó a következő tizedeshez osztandó be.) **Ebben a beosztásban tehát kizárólag azokat kell figyelembe venni, akiknek választójoguk van.** Ha ugyanazokban a házakban nemválasztók is

laknak, azokat létszámukra való tekintet nélkül kell a tíz választó mellett ugyanahhoz a tizedeshez beosztani.

A község (város) házai tehát szavazókörzetenként úgy osztandók be, hogy egymás szomszédságában lakó tíz választó egy tizedes gondozására legyen bízható. (Természetesen a házak fekvése szerint egy-egy tizedesnek lehet nyolc-kilenc, de lehet tizenegy-tizenkét választó tagja is.)

Szervezők.

Öt tizedes vezetője a „Szervező”

Ugyanazon szavazókörzetbe tartozó szervezők munkáját a „Körzetvezető” irányítja. A körzetvezető mellett az írásbeli munkát a „Körzeti titkár” végzi.

A községi szervezet vezetője a „Községi (városi) pártvezető”. A községi pártiroda munkáját a „Községi (városi) titkár” végzi.

Híradó szakaszok.

Azokban a községekben (városokban), ahol a helyi viszonyok megkívánják, az állandó hírszolgálat biztosítása céljából, de azért is, hogy bármely tisztségviselő akadályoztatása esetén azonnal helyettesíthető legyen, továbbá egy későbbi fejezetben ismertetett munkakörre való tekintettel a községi pártvezető a vármegyei elnök előzetes hozzájárulása után a választó és nemválasztó tagokból, de az ifjúsági tagozat tagjaiból is szavazó-körzetenként „Híradó szakasz”-okat létesíthet.

Híradó osztag.³⁵

A híradó szakaszok együttesen a „Híradó osztag”-ot alkotják. A híradó osztag élén az „Osztagparancsnok” áll. Erre a tisztségre lehetőleg a katonaságnál tiszti vagy altiszti rangot elért, teljesen megbízható embert kell állítani. A híradó osztag munkakörét később fogjuk ismertetni.

Azokban a községekben (városokban), ahol Híradó osztagot a szervezet egyelőre nem létesít, a híradó osztag munkakörét lehetőleg az ifjúsági tagozattal kell ellátni.

---

³⁵ A NEP-nek nem volt a híradó szakaszokhoz és osztagokhoz hasonló funkciójú szervezete.

2. A KÖZSÉGI (VÁROSI) PÁRTSZERVEZET

KIÉPÍTÉSE.

A LEGELSŐ TENNIVALÓK.

Körzetvezetők, körzeti titkárok és szervezők kijelölése.

Az országos pártvezér által kinevezett községi pártvezető a községi titkárral együtt mindenek előtt szavazóközletenként kijelöl a választók közül egy körzetvezetőt és egy körzeti titkárt és esetleg a Híradó osztag parancsnokát. Ezeknek a névsorát a községi pártvezető nyomban beterjeszti a vármegyei elnökhöz, aki a kijelölt tisztségre kinevezi őket. A községi pártvezető ezeket a kijelölt tisztségviselőket a vármegyei elnök kinevezése előtt azonnal felkeresi és nyomban megbeszélésre hívja össze. A körzetvezetőkkal és körzeti titkárokkal együtt, lehetőleg utcák szerint megállapodnak a szervezők személyében. (Minthogy egy szervező öt tizedesnek a vezetője, a szervező voltaképpen ötven választó élén áll. Tehát egymásmellett lakó minden ötven választó közül kell egy szervezőt kijelölni.)³⁶

Amennyiben valamelyik kijelölt tisztségviselő (körzetvezető, szervező, tizedes, stb.) a felajánlott tisztséget nem vállalhatja, helyette azonnal mást kell felkérni, hogy a község (város) területének semmiféle részén ne legyen tisztséghiány.

Figyelmeztetjük a községi pártvezetőt, hogy az összes tisztségjelöléseknél nem fontos az, hogy az illető azelőtt melyik párt tagja volt. Csak a megbízhatóság és alkalmasság számít, ha egyébként a kijelölt a párt életében részt akar venni. A jelöléseknél a községi pártvezető elsősorban azokra legyen figyelemmel, akik már eddig is bebizonyították, hogy pártszervezési munkában érdemlegesen tudnak közreműködni.

³⁶ A MÉP vezetői a társadalom intenzívebb és hatékonyabb megszervezésére törekedtek, mint a NEP vezérkara. A NEP -ben a választmányi tagok töltöttek be a MÉP tizedeseihez hasonló szerepet, de ők 40-45 választójoggal rendelkező polgár vezetői voltak. (Részletes szervezési útmutás 1933., 10., 24-25.) A MÉP esetében tehát a tizedesek és szervezők révén 5-6 fő látta el a NEP egy választmányi tagjának feladatát. Az is fontos különbség, hogy a NEP választmányi tagjainak a választójoggal nem rendelkezőkkel nem kellett foglalkozniuk.

Alakuló ülés.

A községi pártvezető, a községi titkár, a körzetvezetők és körzeti titkárok a kijelölt szervezőket egymás között felosztva, azonnal felkeresik, közlik velük, hogy a szervező tisztségre jelölték és **lehetőleg még aznapra alakuló ülésre** hívják őket össze. Az alakuló ülésen a községi pártvezető röviden ismerteti a Magyar Élet Pártjának célkitűzéseit, megállapítja, hogy a Magyar Élet Pártjának helyi szervezete megalakult és a jelenlévőket a kijelölt tisztséggel megbízza.

Párthelyiség kijelölése.

Az alakuló ülésen állapotodik meg a pártvezetőség a párthelyiség kérdésre vonatkozólag is. Ha a szervezetnek nincs anyagi lehetősége arra, hogy eleve már állandó helyiséget béreljen, akkor azonnal egy ideiglenes helyiséget kell kijelölni, ahol a tisztségviselők vagy a tagok a pártvezetőség valamelyik tagját naponta megtalálják. Elsősorban tisztségviselőinknek kell erre a célra a maguk lakásából helyiséget felajánlani. Természetesen az önkéntes tagdíjakból mindenekelőtt ennek a helyiségnek világítását, takarítását és fűtését kell biztosítani. Az országos központ címtáblát fog küldeni a szervezetnek, amelyet a párthelyiség utcai falára kell szögezni.

Tizedesek jelölése.

Az alakuló ülésen minden egymás mellett lakó **tíz választó közül egy tizedest** jelölnek. Amint az előzőekben már említettük, ennél a beosztásnál figyelmen kívül kell hagyni azt, hogy ugyanazokban a házakban hány nemválasztó lakik. Minden **nagyobb városban és községben**, ahol a választók nagy létszáma miatt (pl. 3000-nél nagyobb) a szervezők száma is nagy, a községi pártvezető **az alakuló ülést a községi titkárral, a körzetvezetőkkel, körzeti titkárokkal és a híradó osztag parancsnokával tartja**. Az ilyen nagyobb helyeken a szervezőkkel azután a helyi pártvezetőség **szavazóközetenként** tartja meg a tizedesjelölő ülést. Ha a választók között alkalmas tizedes nincs, a vezetőség a nemválasztók közül, sőt az ifjúsági tagozatból is jelölhet tizedest. Figyelmeztetjük a helyi pártvezetőséget, hogy addig, amíg megfelelő személy akad, a szervezők, sőt a többi összes tisztségviselők is elláthatnak tizedesi szolgálatot. Helyes, ha a községi pártvezető egyébként is vállal tizedesi szolgálatot, amivel kifejezésre juttatja a tizedesi tisztség fontosságát és jelentőségét. Ha egy-egy tizedes helyét a községi pártvezetőség a megalakuláskor azonnal nem tudja betölteni,

mindenképpen gondoskodnia kell arról, hogy a község (város) minden választója valakinek a vezetése alá tartozzék, hogy a beosztásból egyetlen választó se maradjon ki. Ezeket a kijelölt tizedeseket a szervezők rögtön felkeresik és tudomásukra hozzák, hogy a pártvezetőség a "tizedes" tisztségre jelölte őket. Aki a tizedesi tisztséget elfogadja, annak a szervező azonnal átad egy fehérszínű „Belépési nyilatkozat választókról” és egy kék színű „Belépési nyilatkozat nemválasztókról” felírású ívet. „A tizedesek munkaköre” című utasítást³⁷ és „A Magyar Élet Pártja célkitűzései” felírású ismertetés³⁸ több példányát. Ezekkel az ívekkel a tizedesek azonnal keressék fel a hozzájuk beosztott házakban lakókat, ismertessék velük „A Magyar Élet Pártjának célkitűzéseit” és kérjék fel őket, hogy a pártszervezetbe lépjenek be. Egyúttal közlik, hogy a pártszervezet minden üzenetét ezentúl ők fogják a hozzájuk tartozó tagokkal közölni.

Ha a községi pártvezetőnek még az alakuló ülés megtartása előtt megfelelő segítség áll rendelkezésre, a „Magyar Élet Pártja célkitűzései” című röpiratot kinevezése után azonnal küldje szét a község összes házaiba.

A községi és körzeti titkárok úgy a választók, mint a nemválasztók belépési nyilatkozatát – hacsak az idő megengedi – sorszámozzák, hogy később ellenőrizhessék, melyik tizedes nem hozta el a maga belépési nyilatkozatát.

Belépési nyilatkozatok.

Azok, akiknek az új választói névjegyzék szerint választójoguk van, a fehérszínű „Belépési nyilatkozat”-ot írják alá, akiknek pedig választójoguk nincs, de 21. életévüket betöltötték és a pártba be óhajtanak lépni, a kék színű „Belépési nyilatkozat”-ot írják alá. Az aláírás lehetőleg tintával vagy tintaceruzával történjék.

Zsidó a párt tagja nem lehet.

Zsidó nem lehet tagja a pártnak. De a zsidókon kívül minden választót fel kell keresni függetlenül attól hogy eddig milyen párthoz tartozott.

³⁷ A dokumentum nem ismert.

³⁸ Magyarországi pártprogramok 1919-1944. 448-449.

Akít a tizedes nem tud beszervezni, azt a szervező keresi fel, vagy ha szükséges, a körzetvezető, vagy a községi pártvezető.³⁹

Ha a tizedes a hozzá beosztott házakban a beszervezést elvégezte (1-2 nap alatt), az összes „**Belépési nyilatkozat**”-ot átadja a szervezőnek, aki azonnal a községi titkárnak viszi el.

A belépés alkalmával nem fontos, hogy a tizedes a belépési nyilatkozatra a belépő választók névjegyzéki számát azonnal beírja, ezt a községi, illetve körzeti titkár később is rávezetheti.

A községi és körzeti titkárok a tisztségek kijelölésétől függetlenül azonnal kezdjék meg a „**Tizedesek nyilvántartása választókról**” című ívek kitöltését az előzőekben adott útmutatásoknak megfelelően az új választói névjegyzék alapján.

A tizedesek neveit a tisztségek kijelölése után a nyilvántartás fejrovatába a titkárok később is beírhatják.

Azoknál a nagyobb megyei városi szervezeteknél, ahol a szavazókörzetek száma nagy, vagy a város kiterjedt határa miatt az összes körzetek egyöntetű vezetése nehézségbe ütközik, három-négy szavazókörzetből városi kerületeket kell alakítani és ezeknek a kerületeknek az élén a városi törvényhatósági szervezet felépítéséhez hasonlóan, városi kerületvezető, illetőleg városi kerületi titkár áll.

A városi kerületvezetőt és a városi kerületi titkárt az országos pártvezér nevezi ki.

Ha a szervezet kiépítésével kapcsolatban bármilyen nehézség merül fel, a községi pártvezető azonnal forduljon a vármegyei elnökhöz.

3. A KÖZSÉGI (VÁROSI) SZERVEZET

RENDES ÉLETE.

A szervezet feladatai a beszervezés után.

---

³⁹ A feladatmegjelölés egyértelműen jelzi, hogy a pártszervezők célja valamennyi választó beszervezése volt.

Ott ahol a szervezet "Híradó osztag"-ot létesített, „A községi szervezet kiépítése” című utasításban foglalt első tennivalók után a híradó osztag parancsnoka a községi pártvezető vezetése mellett és a többi tisztségviselő bevonásával a "Belépési nyilatkozatok"-on jelentkezett tagokból szavazóközönségenként megalakítja a „Híradó szakaszokat” és ezek élére szakaszvezetőket állít. Ezekbe a szakaszokba minél nagyobb számban kell bevonni az ifjúsági tagozat tagjait.

Csoportvezetők és az ifjúsági tagozat parancsnokának kijelölése.

A községi pártvezető ott, ahol erre szükség van, kijelöli a nemválasztó férfi és női csoportok élére a csoportvezetőket, valamint az ifjúsági tagozat élére a parancsnokot. Ezeket a tisztség ellátásával megbízza és kinevezésükre a vármegyei elnöknek azonnal előterjesztést tesz.

Zászlóbontó gyűlés.

Míndezek után a községi pártvezető a községi és körzeti titkárokkal, a körzetvezetőikkel, továbbá a női és férfi csoportok vezetőivel, a híradó osztag- és az ifjúsági tagozat parancsnokával megállapodik a zászlóbontó gyűlés napjára, órájára és helyére vonatkozólag.

A gyűlés helyét és idejét azután a tizedesek és a híradó osztag tagjai közlik a közönséggel. Ugyancsak a híradó osztag (ifjúsági tagozat) tagjaival beszél meg a községi pártvezető a zászlóbontó gyűlés rendezését is. A zászlóbontó gyűlés tárgysorozata a következő:

1. A híradó osztag (ifjúsági tagozat) katonás rendben felvonul a gyűlés színhelyére.
2. A községi pártvezető a Magyar Hiszekegy-gyel megnyitja az ülést és ismerteti a Magyar Élet Pártjának célkitűzéseit, illetve rámutat azokra a reformokra, amelyeket a határozott jobboldali politikai irányzat az utóbbi években elért. Hangsúlyozza, hogy ha voltak is eddig különböző pártok a községben, ma testvéri közösségben kell egybeolvadnia minden jobboldali törekvésnek. (A párt célkitűzéseit esetleg egy gyakorlottabb szónok ismerteti.)
3. A községi titkár ismerteti a szervezés elért eredményeit.

4. Himnusz.

5. A híradó osztály (ifjúsági tagozat) elvonulása.

Megjegyzendő, hogy amennyiben valami fontosabb esemény történne (pl. választás stb.), az alakuló ülés után a zászlóbontó gyűlés későbbre halasztható.

A tizedesek feladatai.

A tizedesek kötelesek a hozzájuk tartozó két-három házban lakó tagjainkat hetenként egyszer felkeresni. A választási harc idején hetenként többször is. A tizedes nemcsak politikai vezetője a reábízott tagoknak, de úgyszólván részese mindennapi életüknek. Tehát nemcsak a pártvezetőség üzenetét tolmácsolja és pártkötelességeikre figyelmezteti őket, de köteles állandóan szociális családi és anyagi jólétük megerősítésére is törekedni.

Ha valamelyik párttagunk önhibáján kívül nehéz helyzetbe [kerül] és ezt a tizedesnek elpanaszolja, akkor a tizedes azt a szervezőjének vagy a községi pártvezetőnek jelenti, akiknek kötelességük a szervezet összes tagjainak támogatását igénybe véve, bajbajutott magyar testvérünkön segíteni. Hiszen a Magyar Élet Mozgalmának és a Magyar Élet Pártjának egyik legnemesebb célja az, hogy amíg egyrészt a nemzeti közösség részére áldozatot követel mindenkitől, másrészt ennek a közösségnek testvéri segítő kezét kívánja biztosítani mindenki számára, aki arra önhibáján kívül rászorul.

Ha pedig egészségvédelmi kéréssel fordul valamelyik tagunk a tizedeshez, köteles azt a női csoport vezetőjének, illetve a községi pártvezetőnek jelteni, akik a megfelelő intézkedést megteszik.

A) A községi (városi) pártvezető munkaköre.

A községi pártvezetőt az országos pártvezér nevezi ki. A községi pártvezető és a községi titkár az egyszerű kinevezési értesítésen kívül később díszes kinevezési okmányt kap. A községi pártvezető a szervezet feje. Ő a szervezeti élet irányítója. Éber figyelemmel kíséri minden tisztségviselő munkáját és ha

bármelyiknél mulasztást tapasztal, egyszeri figyelmeztetés után azonnal felmenti és helyébe ugyanakkor mást állít.

A tagdíjak felhasználása.

Gondoskodik arról, hogy a szervezethez befolyó önkéntes tagdíjak észszerűen a szervezet legfontosabb szükségleteinek kielégítésére fordíttassanak. Csak ő utalványozhat.

Az egész szervezetre vonatkozó pártösszejöveleteket csak az ő utasítására vagy beleegyezésével lehet összehívni.

Jelentések hitelesítése.

A kerületvezetőnek vagy vármegyei elnöknek, illetve az országos központnak küldendő jelentéseket aláírásával hitelesíti.

Pártvezetőségi értekezlet.

Lehetőleg hetenként egyszer **pártvezetőségi értekezletet** tart, amelynek tagjai: a községi titkár, a körzetvezetők, a körzeti titkárok, a férfi és női csoport vezetői, a híradó osztag és az ifjúsági tagozat parancsnokai, továbbá a nagyobb megyei városokban a városi kerületvezetők és városi kerületi titkárok is. A pártvezetőségi értekezleten a pártszervezet életében előforduló minden fontos kérdést le kell tárgyalni.

Tagkizárás.

A pártvezetőség egyúttal fegyelmi hatóság is. A pártvezetőségi értekezlet dönt a hűtlen párttagok kizárásáról. A kizáráshoz nyílt szavazás mellett szavazattöbbség szükséges. A kizárt taggal a szervezet tagjainak minden összeköttetést meg kell szüntetniök.

Felügyel arra, hogy a **nemválasztók** csoportvezetői és az ifjúsági tagozat parancsnoka, valamint a híradóosztag parancsnoka az alájuk rendelt tagokat megfelelően foglalkoztassák.

Szervező értekezletek.

Ha kisebb a község és így a szervezők száma nem nagy (pl. csak ötven-hatvan szervező), akkor lehetőleg hetenként tart **szervező értekezletet**. Városokban, illetve nagyobb községekben (ahol tehát a választók száma a 4-5 ezret

meghaladja) a körzetvezetők tartanak a maguk körzetében lehetőleg hetenként szervező értekezletet. Ezeket az értekezleteket a községi pártvezetőnek minél gyakrabban kell ellenőriznie.

A párt képviselőtestületi csoportja.⁴⁰

A községi pártvezető minden községi képviselőtestületi ülés előtt összehívja a pártunkhoz tartozó képviselőtestületi tagokat és ez az értekezlet foglal állást azokban a kérdésekben, amelyek a képviselőtestület elé fognak kerülni. A hozott határozat minden tagunkra kötelező.

A községi pártvezető hivatalból tagja a helyi pártszervezet minden alakulatának és bármely helyi szerv tanácskozásait vezetheti. Ahol a helyi viszonyok megkívánják, a községi pártvezető előterjesztést tehet a vármegyei elnöknek helyettes és társvezetők kinevezésére.

A községi pártvezető tagja a kerületi értekezletnek.

B) A községi (városi) titkár és a körzeti titkárok munkaköre.

A községi titkárt az országos pártvezér nevezi ki. A körzeti titkárokat a községi pártvezető kijelölése alapján a vármegyei elnök nevezi ki és menti fel.

Tizedesek nyilvántartása.

Amint előzőleg már említettük, a községi és körzeti titkárok – esetleg mások bevonásával is – mindenképp elkészítik a tizedesek részére a „Tizedesek nyilvántartását” és pedig előbb a választókat feltüntető fehér színű és csak később a nemválasztókat feltüntető kék színű lapokat. A nemválasztók nyilvántartási íveit az országos központ egyébként is csak később fogja a szervezetnek megküldeni. A nyilvántartó lapokon az összes rovatokat ki kell

---

⁴⁰ A NEP szervezetében hasonló fórum nem működött. Marton Béláék nem arra törekedtek, hogy a képviselőtestület munkáját befolyásolják képviselőik által, hanem arra, hogy a település élete minden területén meghatározó szerepet játsszanak a párt helyi szervezete révén, csökkentve ezzel az önkormányzat és közigazgatás szerepét. V.ö.: VONYÓ József, Politikai küzdelmek Baranya megyében és a NEP a Gömbös-kormány idején. In: *Baranyai Helytörténetírás 1985-1986*. Szerk.: Szita László, Pécs, 1986. 365-368.

tölteni (a személyi adatokat és a választói névjegyzéki számot a választói névjegyzékből.)

A fehérszínű „Tizedesek nyilvántartásába” a tizedesekhez tartozó összes választókat fel kell venni, úgy hogy az összes tizedesek nyilvántartásában együttvéve — a zsidókon kívül — a község összes választópolgárainak pártállásra való tekintet nélkül szerepelniök kell.

A „Tizedesek nyilvántartása választókról” című nyomtatványon tizenöt név számára van hely, az időközben esetleg bekövetkező változások (költözések, stb.) bejegyzésére. Ezeket a nyilvántartásokat kiállításuk után azonnal át kell adni az illetékes tizedesnek, aki a maga nyilvántartását megőrzi és arra munkája közben a szükséges feljegyzéseket bejegyzi. (Pl. a tagnak pártbelépési idejét.)

Belépési nyilatkozatok összegyűjtése.

A községi és a körzeti titkárok az előzőekben vázolt feladatok elvégzésén kívül összegyűjtik a tizedesek részéről beszolgáltatott belépési nyilatkozatokat, külön a kék színűeket. (Az országos központ később tagnyilvántartó íveket küld a szervezeteknek, amelyre a belépési nyilatkozatokból a tagok rávezethetők.)

Akik nem léptek be a pártba.

A községi titkár a szervezők jelentése alapján összeállítja azoknak a választóknak névsorát, akik egyik tisztségviselő felkérésére sem léptek be a pártszervezetbe.

Tagdíjbeszedés.

Gondoskodik a titkár arról, hogy azoktól, akik önkéntes tagdíjat ajánlottak fel, a tizedesek, vagy esetleg külön díjbeszedők útján a tagdíj havonként elismervény ellenében beszedessék.

A pénztárt a községi titkár kezeli, aki csak a községi pártvezető utalványozása alapján eszközölhet kifizetéseket.

A pénztárt a községi pártvezető által megbízott két körzetvezető, vagy egy körzetvezető és egy körzeti titkár ellenőrzi.

Az országos központ később tagsági jegyeket küld a szervezeteknek. Ezeket a tagsági jegyeket ugyancsak a községi titkár köteles kiállítani.

A titkárok gondoskodnak arról is, hogy az ideiglenes, vagy végleges párt-helyiségben a szervezők, a tizedesek, vagy a tagok naponta a pártvezetőség valamelyik tagját megtalálják.

Jelentés elkészítése.

A községi titkár állítja ki a felsőbb szervezeteknek küldendő „Jelentőlap”-okat. A jelentések minden adatát lelkiismeretes pontossággal kell kitölteni és a felsőbb szervezet utasításának megfelelő időpontban beküldeni.

A kisebb községekben a községi titkár őrzi az összes iratokat, városokban vagy nagyobb községekben a községi titkár a körzeti titkárnak adja át azokat az iratokat, amelyek a szavazóközvet munkájának zavartalan ellátására külön kezelendők. (Választói névjegyzék, belépési nyilatkozatok, nyilvántartás, stb.)

Kérelmek felterjesztése.

A községi titkár terjeszti fel a kerület képviselőjéhez, a vármegyei szervezethez, vagy az országos központhoz tagjainknak olyan kérelmeit, amelyeket a helyi szervezet saját hatáskörében nem tud elintézni. A felterjesztést a községi pártvezetőnek láttamoznia kell.

A községi és körzeti titkárok hivatalból tagjai a helyi pártszervezet minden alakulatának.

A községi titkár hivatalból tagja a kerületi értekezletnek.

Az országos központ külön nyilvántartást készít a községi (városi) pártvezetőkről és községi (városi) titkárokról.

C) A körzetvezetők munkaköre.

A körzetvezetőket⁴¹ a községi pártvezető kijelölése alapján a vármegyei elnök nevezi ki és menti fel. A körzetvezetők feladata „A községi szervezet

---

⁴¹ A NEP-ben az alelnökök láttak el hasonló feladatot. (Részletes szervezési útmutatás 1933. 24.)

kiépítése” című fejezetnél elmondottakon kívül elsősorban az, hogy egyrészt a szervezőkkel, másrészt a községi pártvezetővel az állandó érintkezést fenntartsák. Ha körzetükben valamilyen szervező a maga munkájában akadályozva van, ideiglenesen a körzetvezető feladata, hogy az akadályozott szervezőhöz tartozó tizedesekkel az állandó érintkezést fenntartsa.

Felügyel arra, hogy az alája rendelt szervezők a maguk tizedeseinek az utasításokat lelkiismeretesen továbbítsák és munkájukat ellenőrizzék.

Nyilvántartás a szervezőkről.

A körzetvezetőnek minden olyan szervezői vagy tizedesi jelentésről, amelyet saját hatáskörében elintézni nem tud, a községi pártvezetőt azonnal tájékoztatnia kell. A körzetvezető az alája tartozó szervezőkről nyilván-
tartást készít és ennek felhasználásával ellenőrzi a szervezők munkáját.

Szervező értekezlet.

Városokban és nagyobb községekben (ahol a választók száma a 4-5 ezret meghaladja) a körzetvezetők a maguk szavazókörzetében lehetőleg hetenként szervező értekezletre hívják össze a körzethez tartozó szervezőket.

A körzetvezető hivatalból tagja a helyi szervezet minden alakulatának.

D) A férfi és női csoportvezetők munkaköre.

A csoportok foglalkoztatása.

A csoportvezetőket a községi pártvezető kijelölése alapján a vármegyei elnök nevezi ki és menti fel.

A nemválasztók férfi és női csoportjainak élén álló csoportvezetők feladata elsősorban arra irányul, hogy az alájuk rendelt csoport megfelelő foglalkoztatásáról gondoskodjanak és olyan esetekben, amikor a pártszervezet életében fontos események történnek (választás, gyűlések, felvonulások, stb.) a csoportok munkáját minél hatékonyabban a szervezet szolgálatába állítsák.

Az egyöntetű munka biztosítása céljából állandó érintkezést tartanak fenn a községi pártvezetővel, az ifjúsági tagozat parancsnokával és a híradó osztag parancsnokával. Az alájuk tartozó csoportok vagy azok valamelyik szervének értekezletét vezetik.

A férficsoport vezetői gondoskodjanak arról, hogy a csoport tagjai számára felvilágosító előadásokat tartsanak, amelyre vagy a községből hívnak előadót, vagy a környékből kérik fel valamelyik szakembert. Az előadások tárgyát főleg a mezőgazdaság, az ipar, a történelem, az állami élet (adó, külkereskedelem, stb.) és általában olyan ismeretek köréből kell keresni, amelyeknek a hallgatóság a maga mindennapi életében is hasznát veszi.⁴² Ezeken az előadásokon természetesen a női csoport és az ifjúsági tagozat tagjai is résztvehetnek.

A tagok segítése.

A férficsoport törekedjék arra, hogy a helyi gazdatársadalom tagjai lehetőleg a helybeli keresztény szövetkezetek bekapcsolásával a maguk mezőgazdasági szükségleteit, ruházati és háztartásban nélkülözhetetlen ipari cikkeiket minél kedvezményesebben szerezhessék be, a helybeli kisiparosoknak pedig minél több megrendelést szerezzenek. Ha valamelyik gazda, vagy kisiparos tagunk betegség vagy egyéb ok miatt halaszthatatlan napi munkájában akadályozva van, a szervezet siessen segítségére, vállalja valaki – esetleg felváltva – helyette a munkát, úgy hogy anyagi károsodást ne szenvedjen és érezze az eddig nélkülözött segítő kezet.

A férficsoport tagjai ezenkívül minél eredményesebben vegyenek részt a szervezési és propaganda munkában.

A női csoport munkája.⁴³

A női csoport tagjai elsősorban arról gondoskodjanak, hogy a tizedesek vagy csoportvezetők jelentése alapján azokat a tagjainkat, akik család- vagy egészségvédelmi segítségre szorulnak, azonnal felkeressék.

---

⁴² A NEP helyi szervezetei kötelesek voltak vitaestéket szervezni a központ által meghatározott témakörökben és tananyag alapján. (A Nemzeti Egység Szervezetének Országos Központja, Körlevél az összes szervezetekhez. 1934. szeptember hó, 28/1934. Vita- és szónoki tárgyak vázlattal és rendezési útmutatással. Melléklet a szeptember havi körlevélhez. Stádium, Bp. 1934.)

⁴³ A női csoport munkájára vonatkozó részek tartalmilag rövid összefoglalását adják a NEP önálló módszertani füzetének, melyben részletesen ismertették a női csoportok feladatait. (Nemzeti Egység Országos Központja. Útmutatás a Nemzeti Egység Szervezete női csoportja részére. Stádium, Bp. 1935. 25 p.)

Egészségvédelem.

Beteg, vagy akadályozott nőtagjainknak a háztartási, gyermekgondozási, stb. feladatok elvégzésében legyenek segítségére. A nélkülöző, szegényebb népréteghez tartozó tagjaink gyermekei részére rendszeresen gyűjtsenek tejet, élelmiszert, ruházatot. Különösen a leendő anyáknak legyenek segítségére. Tehetősebb tagjainktól, akiknek arra esetleg már nincs szüksége, a születendő gyermek számára gyűjtsenek babakelengyét és a helyi védőegyesület (Stefánia, stb.) munkájába bekapcsolódva, a születés után is legyenek segítségére a fiatal anyának. A csoport tagjai törekedjenek arra, hogy a szervezet tagjai között fennálló vagy keletkezett ellentéteket minél előbb megszüntessék. Az új magyar élet követelményeinek megfelelő, valóban eredményes munkát a szervezet csak egymással békességben élő tagokkal tud kifejezni.

Tanfolyamok.

Ott, ahol erre mód van, tartson a női csoport főző-, varró- és háziipari tanfolyamokat. A háziipari tanfolyamokhoz szükséges eszközök beszerzésében az országos központ is szívesen támogatja közbenjárásával a női csoportokat.

A csoportvezetők hivatalból tagjai a helyi szervezet minden alakulatának.

Azokban a községekben ahol külön női csoport nincs a tagok előbb ismertetett foglalkoztatásáról a községi pártvezető, esetleg egy helyettes pártvezető köteles gondoskodni.

E) Az ifjúsági tagozat parancsnokának munkaköre.

Az ifjúsági tagozat parancsnokát a községi pártvezető kijelölése alapján a vármegyei elnök nevezi ki és menti fel. Az ifjúsági tagozat parancsnokának legfontosabb feladata az, hogy a vezetése alá tartozó tagokat a Magyar Élet Pártja hazafias célkitűzéseinek szellemében minél intenzívebben foglalkoztassa, szellemi felkészültségük fokozására törekedjék és a tagozatot, ha arra szükség van, minden erejével a helyi szervezet szolgálatába állítsa.

A tagozat tagjainak foglalkoztatására vonatkozólag az előbbieken már útmutatást adtunk.

Az ifjúsági tagozat parancsnoka hivatalból tagja a helyi szervezet minden alakulatának.

F) A szervezők munkaköre.

A szervezőket a községi pártvezető bízza meg és menti fel. A szervezők munkájának különös jelentősége van a szervezet életében. Tekintettel arra, hogy a tizedesek egész testülete értekezletre és megbeszélésre nehezen hívható össze, a szervező értekezleten hozott határozatokat és utasításokat a szervezők kötelesek pontosan és lelkiismeretesen a tizedeseknek tolmácsolni és ezért minden szervező a szervező értekezlet után vagy összehívva az alája rendelt öt tizedest, vagy egyéenként felkeresi őket és tájékoztatja a tennivalókról.

A szervező köteles lehetőleg naponta – de legalább hetenként kétszer – olyan időpontot megjelölni, amikor a tizedes felkeresheti.

Állandóan ellenőrzi a tizedesek munkáját és akinél tudatos mulasztást állapít meg, annak kicserélésére vonatkozólag azonnal javaslatot tesz a községi pártvezetőnek.

Felkeresi mindazokat, akiket a tizedes beszervezni nem tudott és igyekszik gondoskodni arról, hogy a szervezetbe ezek is belépjenek. Ha az ő munkájának sem volna eredménye, a körzetvezetőnek vagy a községi pártvezetőnek tesz jelentést, akik azután a beszervezést személyesen kísérelik meg. Azoknak a névsorát pedig, akik még a községi pártvezető felkérése után sem léptek be a szervezetbe átadja a községi titkárnak, aki ezekről később nyilvántartást készít.

Ha valamelyik tizedes és a hozzá tartozó egyik tag között ellentét merül fel, a szervező köteles mindkettőt meghallgatni és amennyiben saját hatáskörében az ellentétet nem tudja megszüntetni, arról jelentést tesz a körzetvezetőnek vagy a községi pártvezetőnek.

Ha valamelyik tizedes bármely okból feladatát nem tudja ellátni és a híradó osztagból hirtelen nem lehet pótolni, az akadályoztatás idején a szervező köteles az illető tizedes munkakörét betölteni.

A szervező hivatalból tagja a szervező értekezletnek.

G) A tizedesek munkaköre.

A tizedeseket a községi pártvezető bízza meg és menti fel. A tizedesek töltik be a szervezet életében a legfontosabb munkakört. Mint az előzőkben is rámutattunk, a tizedes a hozzája tartozó tagoknak nemcsak szervezeti előjárója, de testvére és önzetlen barátja is.

A tizedes tartja fenn az állandó összeköttetést a tagok és a szervezet között. Elsősorban tehát övé a felelősség azért, hogy a pártnak harcos, hűséges és kitartó tagjai legyenek. Legalább hetenként egyszer felkeresi az összes hozzátartozó tagokat, közvetítí számukra a községi pártvezetőség utasításait és minden tekintetben igyekszik a tagoknak segítségére lenni.

Lakásváltozás nyilvántartása.

Ha valamelyik választó bent a községben lakást változtat, ez a régi és új lakás a tizedeseknél azonnal átvezetendő.

A tizedes a maga nyilvántartásáról közli minden hozzátartozó választóval az illető választói névjegyzéki számát és pedig úgy az egyéni kerületi, mint a lajstromos választói névjegyzéki számot, hogy szavazás esetén maga a választó legyen segítségére a szavazatszedő küldöttségnek.

A tizedesek munkájának külön jelentősége van a választásoknál, amelyekre vonatkozólag az országos központ külön utasítást bocsájt ki.

H) A híradó osztag munkaköre.

A híradó osztag élén az „Osztagparancsnok” áll. Az osztagparancsnokot a községi pártvezető kijelölése alapján a vármegyei elnök nevezi ki és menti fel.

Szakaszvezetők.

A híradó osztagnak minden szavazókörzetben egy-egy „Szakasz” van. A szakasz élére az osztagparancsnok „Szakaszvezetőt” állít.

Szakaszvezetők jelentése.

Az osztagparancsnok gondoskodik arról, hogy a híradó osztag tagjai között példás katonai fegyelem legyen. A szakaszvezetők lehetőleg naponta – de legalább hetenként kétszer – jelentést tesznek az osztagparancsnoknak a párt életében tett megfigyeléseikre vonatkozólag.

A híradó osztag feladatai:

Tisztikar helyettesítése:

1. A pártvezető utasítására bármely tisztségviselő helyére azonnal helyettest állít.

Tanyai kirendeltség.

2. A tizedesek hírvivő munkáját kiegészíti úgy, hogy a helyi pártszervezet életére vonatkozó fontos eseményekről a községhez tartozó legtávolabbi házakban is értesüljenek. Ott, ahol szükséges, ebből a célból „**Tanyai kirendeltség**”-et létesít az osztagparancsnok. A tanyai kirendeltség tagjai vagy tagja a tanyákon lakókból kerülnek ki és kötelesek hetenként legalább egyszer, de szükség esetén többször is az osztagparancsnoknál jelentkezni. Sürgős esetekben az osztagparancsnok az osztag községi tagjaiból küld ki gyalog, kocsin vagy lóháton hírvivőt.

3. Ellenőrzi és segédkezik abban, hogy a szervezet plakátjai, röpiratai megfelelően legyenek kiragasztva, illetőleg a tizedesek részéről kézbesíttessenek.

Sürgős hírek közvetítése.

4. Sürgős esetekben, amikor a tizedesek nem hívhatók össze, a fontos híreket az osztag tagjai közvetítik úgy, hogy végig sietnek a község utcáin és a házakba beszélnek.

Összekötő szolgálat.

5. A szomszédos községekkel lehetőleg kölcsönösen összekötőket állítanak be. Ez különösen azokban a községekben szükséges, amelyekben telefonszolgálat nincs.

Rend- és védő feladatok

6. **A híradó osztag a szervezeteknek egyúttal rend- és védő alakulata is.** Gondoskodik a gyűlések, felvonulások, összejövetelek alkalmával a rend

fenntartásáról. Ha akár az egész szervezetet, akár annak valamely alakulatát vagy tagját támadás érné, a községi pártvezetővel egyetértésben az osztagparancsnok azonnal gondoskodik a védelemről.

A híradó osztag legkiválóbb tagjainak névsorát az országos központ később bekéri magához.

Ismételjük, hogy azokban a községekben (városokban), ahol a szervezet híradó osztagot egyelőre nem létesít, az előbb ismertetett feladatkört lehetőleg az ifjúsági tagozat lássa el.

III.

KERÜLETI SZERVEZET.

A kerületvezető feladatai.

Minden választókerület székhelyén kerületi szervezet létesítendő. A kerületi szervezet élén a „**Kerületvezető**” áll. A kerületvezetőt az országos pártvezér nevezi ki. A kerületvezető a vármegyei elnök utasítására a választókerülethez tartozó községi pártvezetőket és titkárokat kerületi értekezletre hívja össze.

Minden olyan községi közérdekű kérést, amelyben a döntés a kerület székhelyén működő valamely hatóságtól függ, a községi szervezet felkérésére a kerületvezető – esetleg a pártunkbeli képviselő támogatásával – intézi el.

A kerületi szervezőtitkár munkája.

Az egyes kerületekben a **kerületi szervező titkár**⁴⁴ működik. A szervezési munka megindítása és felügyelete a kerületi szervező titkár feladata. Ezen feladat elvégzésében a kerületvezetővel egyetértésben jár el. A kerületi szervező titkár tartozik a választókerület területén létesített szervezeteket meglátogatni, ott szervező- vagy nagygyűléseket tartani és általában a

⁴⁴ A kerületi szervezőtitkár a párt fizetett alkalmazottja volt. 1939 tavaszán, a pártszervezést követően „próbaszolgálati viszonyt” létesítettek velük, melyet júliustól központilag kialakított szerződéssel rendszeres munkaviszonyra változtattak. Munkadíjuk havi 80 pengő volt, amit 120 pengő költségtérítés egészített ki. (BML MÉP – Vay László országos pártelnök körlevele a megyei elnök főispánokhoz – 1939. június 27.)

szervezet kiépítésében és a szervezeti élet fejlesztésére vonatkozólag a helyi vezetőségnek tanáccsal szolgálni.

A kerületi szervező titkár egyebekben a vármegyei szervezet tisztviselője. Működésében alá van rendelve mind az országos központnak, mind a vármegyei elnöknek és a központi megyei titkárnak. A kerületi szervező titkár az országos központ vagy a vármegyei szervezet utasításának megfelelő időközökben mind az országos központnak, mind a vármegyei elnöknek írásbeli jelentést küld.

A kerületi szervező titkár hivatalból tagja a választókerület területén működő összes szervezeteknek.

Kerületi titkár.

A kerületvezető mellett a kerületi szervezet adminisztratív munkáját a **kerületi titkár** látja el. A kerületi titkárt az országos pártvezér nevezi ki. Az országos központ vagy a vármegyei elnök felszólítására a kerületi titkár a felhívásnak megfelelő jelentést pontosan elkészíti és azt a kerületvezetővel láttamozva beküldi. Támogatja a kerületi szervező titkárt és a központi megyei titkárt a kerületben elvégzendő adminisztratív munkában is.

IV.

VÁRMEGYEI SZERVEZET.

A vármegyei elnök hatásköre.

A vármegyei szervezet élén a vármegyei elnök áll. A vármegyei elnököt az országos pártvezér nevezi ki.

A vármegyei elnök a községi szervezeteket közvetlenül is irányítja. A községi szervezeteknek utasításokat adhat, jelentéseket kérhet és általában gondoskodik arról, hogy a vármegye területén a községekben a szervezetek a szervezési utasításnak megfelelően pontosan és lelkiismeretesen kiépíttessenek és eredményes munkásságot fejtsenek ki.

A vármegyei elnök az országos központtal közvetlenül összeköttetésben áll.

A vármegyei elnök mind a kerületvezetőket, mind a községi pártvezetőket és titkárokat szükség esetén értekezletre bármikor összehívhatja.

A párt törvényhatósági csoportja.⁴⁵

A vármegyei elnök a vármegyei törvényhatósági bizottság pártunkbeli tagjaiból sürgősen megalakítja a **párt törvényhatósági csoportját**. A törvényhatósági csoport lehetőleg minden megyei közgyűlés előtt ülést tart, azon foglalkozik a közgyűlés elé kerülő ügyekkel és azokban állást foglal.

A vármegyei elnök a községi pártvezető által előterjesztett községi tisztségviselőket kinevezi és felmenti. (Körzetvezető, körzeti titkár, ifjúsági tagozat parancsnoka, csoportvezetők, híradó osztag parancsnoka.)

A vármegyei titkár.

A vármegyei elnök mellett a vármegyei szervezet írásbeli munkáját a **vármegyei titkár** látja el, aki egyúttal a vármegyei pártiroda vezetője.

A vármegyei titkárt az országos pártvezér nevezi ki.

A központi megyei titkár munkaköre.

A vármegye területén kiépített szervezetek ellenőrzője, tanácsadója és felügyelője a **központi megyei titkár**.⁴⁶ A központi megyei titkár országos központi tisztviselő. Feladata, hogy a vármegye területén működő összes szervezeteket állandóan látogassa és irányítsa. A szervezetek munkáját éber figyelemmel kíséri és ha bármilyen hiányt vagy mulasztást tapasztal, annak megszüntetésére a községi pártvezetővel a szükséges intézkedést azonnal megteszi. A községi szervezet köteles a központi megyei titkárnak a helyi szervezet életére vonatkozó minden felvilágosítást pontosan megadni és kívánságára a szervezet bármely alakulatát összehívni. A központi megyei titkár irányítja és ellenőrzi továbbá a megye területén működő kerületi szervező titkárok munkáját is. A központi megyei titkár hivatalból tagja a vármegyéje területén működő összes szervezeteknek.

⁴⁵ Hasonló szervezeti egység a NEP-ben nem működött.

⁴⁶ Központi vármegyei titkárok kinevezésére a NEP-ben is sor került, munkájukat közvetlenül az országos ügyvezető főtitkár irányításával végezték. (VONYÓ 1984: 801-805.)

Az országos központtól kapott utasításnak megfelelő időközökben jelentést küld az országos központnak és a vármegyei elnöknek.

V.

TÖRVÉNYHATÓSÁGI SZERVEZET.

Törvényhatósági városokban a szervezet élén a **törvényhatósági elnök** áll, az adminisztráció vezetője pedig a **törvényhatósági titkár**. Mindkét tisztségviselőt az országos pártvezér nevezi ki. A törvényhatósági elnök a községi pártvezetőnek, illetve a vármegyei elnöknek összes jogait gyakorolja és kötelességeit teljesíti.

Kisebb törvényhatóságok szervezete.

Kisebb törvényhatósági városok, ahol a szervezet a községi szervezetekhez hasonlóan teljes egészében irányítható, ott a törvényhatósági szervezet a községi szervezetek előbb ismertetett tevékenységével azonos működést fejt ki.

Városi kerületek.

Nagyobb törvényhatósági városok a helyi viszonyoknak legcélszerűbben megfelelő kerületekre osztandók be. A kerületi beosztásnál ügyelni kell arra, hogy a szavazóközeteket ne vágjuk ketté. Egy-egy kerület élén a **városi kerületvezető** áll, aki mellett a **városi kerületi titkár** látja el az írásbeli munkát. Mindkét tisztségviselőt a törvényhatósági elnök javaslatára az országos pártvezér nevezi ki.

Ezek a városi kerületi szervezetek a községi szervezetek működésével azonos munkát végeznek.

Törvényhatósági városokban a pártvezetőségi értekezlet tagjai: a törvényhatósági elnök, a törvényhatósági titkár, a városi kerületvezetők és városi kerületi titkárok, a női és férfi csoport vezetője, a híradó osztag parancsnoka és az ifjúsági tagozat parancsnoka.

Az egyes kerületekben a kerületi vezetőségi értekezlet tagjai: a városi kerületvezető, a városi kerületi titkár, a körzetvezetők és körzeti titkárok.

Törvényhatósági osztagparancsnok.

Törvényhatósági városokban is szavazókörzeteként kell híradó szakaszokat létesíteni. A városi kerülethez tartozó szakaszok együttvéve a kerületi híradóosztagot alkotják. Ennek élére **kerületi osztagparancsnokokat** állít a **törvényhatósági osztagparancsnok**. A kerületi híradóosztagok együttvéve a törvényhatósági híradóosztagot alkotják, amelynek élén a törvényhatósági osztagparancsnok áll. A törvényhatósági osztagparancsnokot az országos pártvezér nevezi ki.

Amennyire az anyagi lehetőségek megengedik, minden városi kerületben külön irodahelyiség állítandó fel. Az egész törvényhatósági szervezet részére azonban állandó párthelyiség mindenképpen biztosítandó.

A törvényhatósági szervezet a helyi viszonyoknak megfelelően kultúr-, gazdasági-, egészségvédelmi-, gazda-, iparos-, munkás- stb. pártbizottságokat létesít, amelyek a törvényhatósági város területén működő hasonló célú egyesületekkel karöltve tagjainkat célszerűen foglalkoztatják és kellő gondozásban részesítik.

A törvényhatósági elnök a törvényhatósági bizottság pártunkbeli tagjaiból a párt törvényhatósági csoportját alkotja meg, amely minden közgyűlés előtt egyhangú állást foglal a közgyűlés elé kerülő kérdésekben.

VI.

ORSZÁGOS TANÁCS.

Az Országos Tanács a párt országos értekezletét alkotja. Tárgysorozatát az országos pártvezér szabja meg.

Az Országos Tanács tagjai a párt törvényhozó tagjain kívül a vármegyei elnökök és titkárok, a központi megyei titkárok, a kerületvezetők és kerületi titkárok.

A Szervezési Utasítás betartása.

Ez a szervezési utasítás a Magyar Élet Pártja minden szervezetére kötelező. Olyan alakulat, amelyet nem az országos pártvezér által kinevezett pártvezető

alakít, vagy a „**Szervezési Utasítás**” rendelkezéseinek figyelmen kívül hagyásával alakul, nem lehet szerve a Magyar Élet Pártjának.

A Szervezési Utasításon változtatásokat az országos pártvezér utasítására vagy hozzájárulásával csak az országos központ eszközölhet.

Budapest, 1939 március hó.

Gróf Teleki Pál s.k.,
országos pártvezér.

A kiadásért felelős: Papp Sándor.

Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest, V., Honvéd-utca 10.

(Felelős: Györy Aladár igazgató)

Összefoglalás

A kormányok történetének feltárása a két világháború közötti magyar politikatörténet elhanyagolt területei közé tartozik. A történeti munkák legnagyobb része nem szentel figyelmet a kormányok jellegének, illetve szervezete és működése jellemzőinek. Ennek egyik alapvető oka az erre vonatkozó források ismeretének hiánya. Ezt a hiányosságot kívánja pótolni a Magyar Élet Pártja (MÉP) szervezeti felépítését és szervezési utasítását tartalmazó dokumentumot közlő tanulmány.

Az 1922-44 között működő magyarországi kormánypárt szervezetét többször átalakították, illetve szintén több alkalommal történtek erre irányuló kísérletek. A gróf Bethlen István miniszterelnök által létrehozott Keresztény Kisgazda, Földműves- és Polgári Párt (Egységes Párt) lényegében választói, majd klubpártként működött, és a hagyományos uralkodó körök politikai és gazdasági hatalmát biztosította. Gömbös Gyula a kormánypárt átalakításával – Nemzeti Egység Párt (NEP) néven – egy szervezett tömegpártot akart kiépíteni. 1936 végén Gömbös halála után az erősen centralizált NEP szervezeti szabályzatát módosították, amelynek következtében a párt tömegpárt jellege fokozatosan gyengült. A kormánypárt átszervezését legközelebb Imrédy Béla kísérte meg a Magyar Élet Mozgalom (MÉM) 1939. január 6-i megalakításával, azonban a mozgalommal kapcsolatos terveit február 15-i lemondása miatt nem tudta megvalósítani. Az ezután létrejött Magyar Élet Pártja (MÉP) kompromisszum eredménye volt. Az új miniszterelnök, gróf Teleki Pál a MÉM felszámolására és Imrédy elszigetelésére törekedett, ám a területi revíziók időszakában nem tekinthetett el a németek elvárásaitól. Imrédynek ezért fontos szerep jutott a kormánypárt vezetésében.

A MÉP az egész társadalmat a kormánypárt befolyása alá kívánta vonni. Ezt a célt szolgálta a párt szervezeti felépítése és működési elvei, amelyek még a NEP szervezeti szabályain is túlmutatnak. A MÉP szabályzata kidolgozóinak személye név szerint nem ismert, az azonban bizonyos, hogy Imrédy és nem Teleki környezetében kell keresni őket. A pártszervezést röviddel az átalakulás után megkezdték, amelyet a kormány által előrehozott választás indokolt. A rendelkezésre álló néhány hét alatt csak az első lépések megtételére volt lehetőség, és szinte a választások másnapján újabb intenzív szervezőmunkába kezdtek. A munka azonban nem a várt eredménnyel járt. A pártszervezés erőforrásainak kimerülését mutatta, hogy az országos központ 1940. január 31-i hatállyal megszüntette a függetlenített kerületi

szervezőtitkárok alkalmazását, illetve finanszírozását. A helyi szervezetek pedig kénytelenek voltak a fenntartásukhoz szükséges pénzt maguk előteremteni.

A tanulmány második része ismerteti a MÉP országos, községi (városi) szervezeti felépítését és tisztikarát, majd a községi (városi) pártszervezet kiépítésével kapcsolatos tennivalókat mutatja be. Ezt követi a községi (városi) szervezet életének, a kerületi, vármegyei és törvényhatósági szervezet, valamint az Országos Tanács jellemzőinek leírása.

Zusammenfassung

Die Bearbeitung der Geschichte ungarischer Regierungen zwischen den beiden Weltkriegen ist ein vernachlässigtes Gebiet der politischen Geschichte Ungarns. Historische Arbeiten beschäftigen sich selten mit einzelnen Regierungen, mit ihren charakteristischen organisatorischen Merkmalen und mit ihrem Aufbau. Grund dieser scheinbaren Uninteressiertheit ist mit hoher Wahrscheinlichkeit der Mangel an diesbezüglichen Dokumenten. Um diese Lücke zu füllen, versucht die vorliegende Quellenveröffentlichung den organisatorischen Aufbau und die Anweisungen der „Partei des Ungarischen Lebens“ (*Magyar Élet Pártja*) darzustellen.

In der ersten Hälfte dieser Studie versucht der Autor die zwischen 1922 und 1944 stattgefundenen Veränderungen in den Regierungsparteien zu schildern; wie aus einer elitären Partei eine Volkspartei ausgebaut wurde und am Ende als politischer Kompromiss die Partei des Ungarischen Lebens gegründet wurde.

Diese Partei wollte als Regierungspartei das Leben der ganzen Gesellschaft beeinflussen, aber die inzwischen stattgefundenen Wahlen einerseits und die fehlende finanzielle Unterstützung andererseits verhinderten den Ausbau der Partei.

In der zweiten Hälfte des Artikels wird der Aufbau und die Verwaltung der Partei auf verschiedenen territorialen Ebenen, sowie die einzelnen Obliegenheiten der dafür verantwortlichen Einheiten innerhalb der Partei als Quelle dargestellt.

Kutatási Füzetek 4.
Pécs, 1998. 84-97.

MELEGA MIKLÓS

VÁROSTERVEZÉS ÉS POLGÁRI REND NÉMETORSZÁGBAN /1860-1914/

BRIAN LADD: URBAN PLANNING AND CIVIC ORDER IN
GERMANY, 1860-1914

Harvard University Press
Cambridge, Massachusetts - London, England
1990. - 326 p.

A magyar olvasók többsége számára BRIAN LADD professzor neve valószínűleg nem hangzik ismerősen. Ebből még nem feltétlenül szükséges messzemenő következtetéseket levonni, hiszen az atlantai Oglethorpe Egyetem – ahol a professzor tanít – hazánktól földrajzilag is elég távol esik. A hozzánk közelebb fekvő nyugat-európai országok várostörténetírása, illetve a kutatók nevei azonban legalább ennyire ismeretlenek idehaza, amiért elsősorban a magyarországi könyvkiadás okolható, mely nem kényezteti el a várostörténet iránt érdeklődő hazai olvasóközönséget. LEWIS MUMFORD – 1985-ben megjelentetett – „*A város a történelemben*” című várostörténeti alapl művén kívül LEONARDO BENEVOLO professzor „*A város Európa történetében*” című, 1994-ben kiadott kötete olvasható csak magyarul. Örvendetes tény, hogy 1995-ben megjelent – a téma egyik legszakavatottabb hazai művelője – GYÁNI GÁBOR szerkesztésében „*A modern város történeti dilemmái*” címet viselő hiánypótló mű, melyet neves, főként angolszász kutatók tanulmányaiból állítottak össze. A kötet bepillantást nyújt – a nyugaton sokkal nagyobb népszerűségnek és publicitásnak örvendő –, már nem pusztán helytörténetként művelt, komparatív várostörténet jellegzetes kutatási témáiba és módszereibe. (A nyugati várostörténetírásnak több országban léteznek szakfolyóiratai, s 1992 óta önálló európai szakmai szervezete is van: a European Association of Urban History).

BRIAN LADD „VÁROSTERVEZÉS ÉS POLGÁRI REND NÉMETORSZÁGBAN 1860-1914” (*Urban Planning and Civic Order in Germany, 1860-1914*) című munkájában – mint bevezetőjében ígéri – kísérletet tesz annak bemutatására,

hogy a 19. században a városi és ipari társadalom kifejlődésével párhuzamosan a városokban milyen problémák vetődtek fel, milyen megoldási kísérletek történtek.

A komparatív várostörténet eljárásának megfelelően 3 várost állít vizsgálódásának fő középpontjába. A német városok fejlődését Frankfurt am Main, Köln és Düsseldorf példáján keresztül – alkalmanként más városokra is utalva – igyekszik bemutatni. A szerző tudatosan nem a fővárosra fókuszál, így akarja elkerülni azokat a buktatókat, melyek abban a korábban gyakorta alkalmazott eljárásban rejlenek, hogy egyes kutatók a német fejlődés jellegzetességeit Berlin példáján keresztül akarták megragadni és általánosítani. A szerző indoklása szerint a németországi városfejlődés jobban megérthető, ha a kutatás nem összpontosul túlzott mértékben Berlinre. E tekintetben osztom a szerző véleményét, mert művét végigolvasva egyértelműen az a vélemény alakult ki bennem, hogy a gyökeres fejlődésbeli különbségek miatt hiba lenne a főváros szerepének egyoldalú túlhangsúlyozása. A magyar történet szempontjából is követendő példa lehet a szerző vidéki városokra koncentráló eljárása, mely finomítaná a hazai városfejlődésről kialakult, sztereotíp véleményeket. Ez az eljárás még akkor is indokolt lenne, ha tudjuk, hogy a hazai modernizációban a főváros játszotta a vezető szerepet.

BRIAN LADD az említett három település konkrét példáinak bemutatása révén ad képet a német városok közegészségügyi helyzetének változásáról, az infrastruktúra kiépítéséről, a helyi és az állami hatalom kapcsolatáról, a várostervezés tudományának megszületéséről és gyakorlatáról, a várostervezés és a társadalmi reform összefüggéseiről, valamint a reformszándékok mögött meghúzódó közegészségügyi problémák és társadalmi konfliktusok motiváló hatásairól.

A kötet szerzője a történeti fejlődést 1860-tól vizsgálja, mivel – meglátása szerint – ettől kezdődően jellemzik azok a gyors gazdasági, társadalmi változások a német várost, melyek előidéztek az említett problémakörbe tartozó jelenségeket, s mint később megállapítja, ekkor jelentkezett a polgárság körében az az igény, hogy a városok küllemét, közállapotát megjavítsák. A vizsgálódás felső korszakhatárát az 1914-es évvel húzza meg, mely – a szerző szavait idézve – „más irányba terelte a szükséges vagyont és energiát”, s ezzel a német városok történetében törést eredményezett. A vizsgált korszak ilyen lehatárolását indokoltnak tartom, mert szűken értelmezve ez a kor hozta létre a modern várost, s a szerző eljárása azzal is igazolható, hogy a teljes érthetőség kedvéért néhol egészen a 18. századig

visszavezeti az események szálait, illetve kitekintést ad a háború utáni időszak eseményeire.

(A *Harvard Historical Studies* sorozat tagjaként kiadott jelen kötet 2. és 4. fejezetéből egyes részletek korábban már megjelentek az 1975-ben indult, a várostörténetnek szentelt *Journal of Urban History* című tekintélyes amerikai periodikában, illetve a *Planning Perspectives*-ben.)

A „NÉMET VÁROSOK AZ ÉRDEKLŐDÉS KÖZÉPPONTJÁBAN” (*German Cities in the Limelight*) címet viselő első fejezet indításában a szerző az első világháborúig lezajlott – sok külföldi kortárs elismerését is kiváltó – német városfejlődés eredményességének okait, feltételeit vizsgálja, sűrűn idézve a korabeli megfigyelők véleményét. LADD rámutat, hogy a korszakban felmutatott eredmények a német városoknak komoly hírnevet szereztek nemcsak Angliában, hanem az Amerikai Egyesült Államokban is; a hatékony önkormányzat modelljévé téve őket. A korabeli beszámolók alapján kitűnik, hogy a látogatók figyelmét leginkább Frankfurt, Köln és Düsseldorf – az aktív várostervezés jellegzetes példái – vonzották, valamint a déli tartományok nagyobb városai: München, Stuttgart, Mannheim és Nürnberg. Az angol megfigyelők a települések által elért sikerek titkát a helyi önkormányzatoknak adott nagy cselekvési szabadságban vélték felfedezni. Az amerikaiak csodálatát elsősorban a városok korrupciómentessége és működtetésének szakszerűsége váltotta ki. A külső szemlélők számára szokatlan volt a német városok nagyfokú vállalkozókedve (közművek kiépítése terén, pénz- és ingatlanügyekben), s irigyelték tisztaságukat, parkjaikat, ésszerű elrendezésüket.

A szerző meglátása szerint a német sikerek alapját a városrendezés terén élvezett – az angol példákhoz viszonyítva – szélesebb helyi önkormányzati jogkör képezte. E megállapítás helyességét igazolja a neves városkutató, ANTHONY SUTCLIFF: „Növekvő hatósági beavatkozás a brit városi környezetbe a 19. század során: strukturális megközelítés” című tanulmánya, mely a bevezetőben említett, Gyáni Gábor által szerkesztett kötetben magyarul is olvasható, s azt bizonyítja, hogy az angol városok bizonyos szempontból (pl. közművek létesítése) kisebb mozgásteret élveztek, mint német társaik. Mint LADD rámutat, a fejlesztési tervek létrejötte és megvalósulása egyrészt attól függött, hogy a város élén tevékenykedett-e egy olyan elit, mely elég gazdag és elszánt volt azok keresztülvételéhez. (Kimutatásai arról győzik meg az olvasót, hogy a legtöbb német nagyváros rendelkezett ilyen elittel). Harmadik tényezőként a város által elért látványos eredményekben gyökerező „polgári büszkeség” fogalmát, hajtóerejét hozza

fel magyarázatul, mely – a korabeli beszámolók szerint – nemcsak a tehetősebb polgárookra, hanem még az egyszerű munkásokra is jellemző volt. A korabeli amerikai megfigyelők – véleményem szerint a német körülmények és szociális problémák kellő ismeretének hiányában, a helyzetet kissé idealizálva – úgy látták; a német városokban nem uralkodott az az egoisztikus szemlélet, ami az Amerikai Egyesült Államokban lehetővé tette, hogy az individualizmus győzedelmeskedjen a közösségi érzés felett. A szerző nem cáfolja e vélekedést, arra utal, hogy a városokra büszke és annak érdekében tenni akaró elit gyakran kötelességnek, társadalmi elvárásnak érezte, hogy résztvegyen a közéletben és a „köz” érdekében elvállalja a reá bízott tisztségeket. Ez a tény meglátásom szerint nem bizonyítja az amerikai megfigyelők minden állítását, s az egyes társadalmi csoportok, személyek egoizmusa – e kötet későbbi fejezeteinek tanulsága szerint – erős hatótényező lehetett és volt is.

A helyi önkormányzatokról szóló alfejezetben LADD – statisztikai adatok felvonultatásával – a német városi lakosság 19. század folyamán lezajlott rohamos növekedésének folyamatát ábrázolja, melyet a kortársak „amerikai” méretű fejlődésnek tituláltak. Mint rámutat, – s ebben igazat kell adnunk neki – ez az elnevezés nem volt túl találó, mivel a Németországban megfigyelhető növekedés üteme jóval felülmúlta az amerikai városokét. (1871-ben a lakosság 36%-a élt városokban, 1910-re már 60%-a.)

A városi önkormányzatok működésének, szerkezetének bemutatása során ismerteti az 1808-ban megszületett – a porosz városi önkormányzat (*Selbstverwaltung*) létrejöttét jelző – városi törvény (*Städteordnung*) megalkotóinak törekvéseit, melyek arra irányultak, hogy a városok irányításában „laikus” elemek, a helyi polgárság vezetői is helyet kapjanak. Felvázolja a – Németországban a legtöbb helyen az említett törvény alapján működtetett – városi igazgatás rendszerét, két alaptípust meghatározva. (Az egyik rendszerben a városok élére választott képviselőkből álló tanácsot és egy külön közigazgatási testületet állítottak. A fő ügyintéző a tanács által választott polgármester volt, aki legtöbb helyen egy – a városi tanács intézkedéseit jóváhagyó – végrehajtó tanácsban elnökölt. A nyugati, rajnamenti tartományokban egy francia befolyást mutató rendszer terjedt el, melynek lényege az volt, hogy a polgármester elnökölte a városi tanácsot és ő volt a közigazgatás névleges feje is.) BRIAN LADD kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy az eltérő belső felépítésből fakadó különbségek ellenére a leghatékonyabb polgármesterek mindkét rendszerben erős befolyással bírhettek, s mindkét rendszer egyaránt hatékony lehetett. A kötet

későbbi fejezeteiből valóban azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy egy fejlődőképes, ambíciós vezetők által irányított város fejlődésére e szervezeti felépítésnek nem volt jelentős hatása.

A törvényhatósági választásokra kitérve bemutatja a német háromosztályos választási rendszert. Ennek kapcsán, bizonyára nem véletlenül, hasonlóságot fedezhetünk fel közte és a – külföldről adoptált elemeket tartalmazó – magyar szisztéma között, abban a tekintetben, hogy az a vagyonos rétegek számára nagyobb politikai befolyást biztosított (lásd. virilizmus). A német szisztémában a polgárok által fizetett adó alapján felállított három csoport mindegyike a városi tanács tagjainak egyharmadát delegálhatta. (A rendszer így extrém eseteket is produkálhatott: Essen városában például 1886 és 1894 közötti években a Krupp család feje egyedül választotta meg a városi tanács egyharmadát). Az 1890-es évektől kezdve a választók köre fokozatosan kibővült, bár – mint LADD megjegyzi és adatokkal bizonyítja – ez inkább az infláció miatt növekedő kereseteknek, semmint az enyhe választójogi liberalizációnak (1900) köszönhető.

A szerző a városi önkormányzatokon belül megfigyelhető politikai aktivitás bizonyítékait és okait is boncolgatja. A korábbi nézetekkel vitatkozva BRIAN LADD meggyőző érvekkel támasztja alá azon vélekedését, hogy a németországi helyi önkormányzatokban a politizálás jelensége – az önkormányzatokban helyet szerző, szociális követelésekkel fellépő szociáldemokraták révén – már a századforduló körül megjelenik, s közel sem jellemző rá az apolitikus magatartás a Weimari Köztársaság kezdetéig.

Közismert tény, hogy a városok viharos 19. századi növekedése egy sor gazdasági, társadalmi, egészségügyi és morális problémát vetett fel. Ezekre a megoldandó kérdésekre Németországban legelőször a közegészségügyi mozgalom hívta fel a figyelmet. A „KÖZEGÉSZSÉG ÉS KÖZMŰVEK” (*Public Health and Public Works*) címet viselő második fejezet ezzel a kérdéskörrel foglalkozik, s értékes adatokat szolgáltat az ideális, egészséges városról a korszakban alkotott elképzelésekről, azok kiforrásáról, valamint az infrastruktúra kiépítéséről, jelentőségének korabeli megítéléséről. A fejezetben közöltek érdekességét az is növeli, hogy ezek az információk ilyen részletességben, magyar nyelven – a hazai urbanisztika jeles korabeli képviselőinek publikációitól eltekintve (pl. ÉHEN GYULA: „*A modern város*” címmel 1897-ben napvilágot látott műve) – nem állnak rendelkezésre. (GERARD KEARNS-W. ROBERT LEE-JOHN ROGERS szerzői gárda „*Politikai és gazdasági tényezők kölcsönhatása a városi közegészségügy fejlődésében*” című – a már említett Gyáni Gábor szerkesztette kötetben

megjelent tanulmánya közöl még néhány, a témával kapcsolatos anyagot.) Külön tanulmányt érdemelne egy a nyugat-európai közegészségügyi reformerek tevékenységének, publikációinak a hazai reformerekre, az urbanizáció szakembereire tett hatásának vizsgálata, melyhez LADD műve jó adalékokat nyújthat.

A hirtelen nagyra növekedett 19. századi városokban a korábbi ellátó-rendszerek – már amennyiben egyáltalán léteztek ilyenek – alkalmatlanná váltak feladataik ellátására. A felhalmozódó mocsok és a szennyvizek bántották a városlakók szemét, illetve – LADD találó megjegyzésével élve – inkább az orrukat. Ezek a problémák a Csatorna másik oldalán, az urbanizációban élenjáró Angliában már hosszabb ideje ismeretesek voltak, s ezek hatására egy közegészségügyi reformmozgalom bontakozott ki, melynek legismertebb képviselője – a témával foglalkozó hazai könyvekben is megemlített – EDWIN CHADWICK volt, aki sikeresen felhívta az emberek figyelmét a jobb vízellátás, csatornázás és lakásellátás jelentőségére. Ezekről az eszközöktől remélte a pusztító járványok (pl. kolera) megelőzését. Az egészségügyi reformtól azt is remélték, hogy képes lesz a modern város ijesztő jelenségeit és társadalmi problémáit (nyomor, bűnözés) felszámolni. A szerző részletesen bemutatja a mozgalom célkitűzéseit, ezzel megkönnyítve a német követőikre gyakorolt hatások felismerését. A hasonló gondokkal szembesülő Németországban – hasonlóan a magyar példákhoz – elsőként az iskolázott emberek ismerték meg és gondolták tovább az angol reformerek fejtegetéseit. Mint LADD rámutat, a 19. század közepétől – az orvostudományban és az orvosképzés terén bekövetkezett haladásnak köszönhetően – az orvosszakma társadalmi megbecsültsége és szakmai kompetenciája megnőtt. Ez lehetővé tette, hogy a polgárságban előkelő helyet elfoglaló orvosok egyre nagyobb szerepet követeljenek maguknak a városi közéletben, s hogy vezető szerepet játsszanak a közegészségügyi reformmozgalomban (RUDOLF WIRCHOW, MAX VON PETTENKOFER). A városi problémákra megoldást kereső szakemberek Németország több részén megalakították szervezeteiket, elsőként 1869-ben az Alsó-Rajnai Közegészségügyi Szervezetet (*Niederrheinischer Verein für öffentliche Gesundheitspflege*). A szervezetek tagsági összetételét elemezve LADD kimutatja, hogy abban nagyrészt a városi elit képviselői, városi tanácsstagok, tisztviselők, valamint orvosok, építészek és mérnökök domináltak. (A tagság heterogenitását azzal magyarázza – s ebben maximálisan egyetértek vele –, hogy a mozgalmak vezetői felismerték azt a realitást, miszerint a kérdéskomplexum kezelése érdekében szükség van az egyes szakterületek

együttműködésére, különböző szakmai csoportok tevékenységének összehangolására.) A korabeli dokumentumok bizonyosága szerint a közegészségügyi reformmozgalom képviselői ösztönözték egy a nemzeti kormány által koordinálandó központi közegészségügyi hatóság felállítását a kérdés globális és hathatós kezelése végett. Ennek érdekében gyakran hangoztatták azt az érvet, hogy az egyén egészsége államérv, hiszen „az államok termelőereje az egyén életerősségén nyugszik”. Az állami felügyelő szerv létrehozására tett kísérleteket csak részleges siker koronázta, mert az autonómiájukat féltő városok igyekeztek elzárkózni az állami beavatkozások elől. Így a helyi szervezetekre hárult az a fontos szerep, hogy a városvezetést cselekvésre ösztönözzék, illetve ehhez megadják a kellő segítséget. LADD nem említi meg a centralizált német állam részéről az egészségügy más területein megfigyelhető beavatkozást, ami valószínű képet festene az állami szerep megítéléséhez. (Lásd.: a GERARD KEARNS-W. ROBERT LEE-JOHN ROGERS szerzői gárda már említett tanulmányát

Az „Egészséges város” alcímet viselő fejezetben megismerkedhetünk azokkal az alapvető elvárásokkal, melyeket a közegészségügyi reformok a városokkal szemben támasztottak. A korabeli német adatok – más országokhoz hasonlóan – világosan mutatják, hogy a városokban magasabb a halálzási arány, mint vidéken. A századforduló népmozgalmi adatai alapján az a következtetés vonható le, hogy a városok addigra már nem voltak egészségtelenebb lakóhelyek, mint a vidék. Ezt a változást a közegészségügyi mozgalom által kezdeményezett reformok, kitűzött célok megvalósulása váltotta ki. Közismert – a hazai szakirodalomban is bemutatott, LADD által megemlített –, orvosi körökben uralkodó korabeli felfogás, a „miazma”-elmélet, mely a járványok okozójának a bomló anyagokból felszabaduló káros kigőzölgeket és a nedvességet tartották. A megoldást a kortársak a kórokozókat előlő, és szárító hatású napfénytől, s a káros kigőzölgeket eltávolító szellőzéstől várták. Ezt a követelésüket tömören kifejezi jelmondatuk, a „fény és levegő”, mely Németországban – mint a szerző bemutatja – a kor egy közhelyszerű, széles körben elfogadott alapigazsággá vált. A tételt magukévvá tevő reformok, városvezetők, várostervezők ennek szellemében láttak neki a városok átalakításának, hogy elegendő levegőt, fényt, zöldövezeteket teremtsenek, s ami legalább ilyen fontos hatású volt: közműveket.

LADD a továbbiakban külön alfejezeteket szentel a vízvezeték, a csatornázás, az utcatisztítás, a közfürdők, majd a parkok és zöldterületek témáinak. Részletesen bemutatja az egyes infrastrukturális fejlesztések szellemi

előkészítését, a városvezetőségekben ennek kapcsán lezajlott vitákat, a városokban uralkodó viszonyokat, és a szolgáltató rendszerek, létesítmények konkrét megvalósulását az egyes városokban. Hiányosságként az róható fel, hogy a közművek működéséről, minőségéről, a technikai megoldásokról egyáltalán nem esik szó, pedig kiformalódásuk, fejlődésük vizsgálata, működésük bemutatása szintén lényeges életmód- és technikátörténeti szempontból. A vezetékes vízszolgáltatás – ahogy ezt korabeli szakemberek (ismét utalok a magyar ÉHEN GYULA munkásságára) is felismerték – a tiszta ivóvíz, a tűzoltás, a csatornázás, az utcatisztítás, a tisztálkodás, és a közfürdők létesítésének lehetővé tételével rendkívül sok előnnyel kecsegtetett az egészségtelen városok számára. Mint LADD munkájából kiderül, kezdetben – takarékosági okokból és a vállalkozási kockázatoktól tartva – a német városok – hasonlóképpen a magyarok is – magánkezdeményezésekre bízták a vízvezetékek kiépítését. Az 1870-es évek második felétől kezdve sok helyen átvették azokat városi kezelésbe, a lakosság és nem utolsósorban a várható nyereség reményében. A vezetékek által szolgáltatott bőséges víz tette lehetővé a csatornahálózatok kiépítését illetve működését, melyek a városokban felhalmozódó szennyvizek eltávolítására szolgáltak. LADD szemtanúként beszámolóit és egyéb érdekes adatokat felvonultatva szemléletes képet fest a korabeli városi állapotokról. (Megemlítve például azt a – mai berliniek számára nem túl hízelgő – tényt, hogy a korabeli Berlint az angolok a legbűzősebb európai fővárosnak tartották, s külföldre látogató polgárait állítólag bárhol fel lehet ismerni ruháik szagáról.) A körülmények – az idézett kortársi beszámolók alapján – a többi, modernizáció előtt álló német városban is hasonlóképpen festettek. A közegészségügyi szakemberek kiadták a „távolítsd el a szagot, és eltávolítod a járvány veszélyét” jelszót. A csatornahálózat kiépítésében – csakúgy, mint a vízvezeték megvalósításában – úttörő szerepet játszott az Angliával szoros kapcsolatot fenntartó Hamburg városa, ahol már 1848-ra elkészült a kontinensen akkor egyedülállóan modern csatornázás. A nagy költségeket elemészto csatornázás – jegyzi meg LADD – a vízvezetékekkel ellentétben nem termelt akkora hasznot, ami a városatyákat gyorsabb fejlesztésre ösztönözte volna, de a sürgető közegészségügyi problémák miatt az 1860-as évek végétől kezdve a német nagyvárosok többsége elkezdte kiépíteni rendszereit. Az utcák tisztítása kapcsán a szerző kifejti, hogy a tiszta városkép igénye – esztétikai okokból és vendégcsalogatás érdekében – már a közegészségügyi mozgalom fellépése előtt is megvolt, a járványellenes törekvések viszont még nagyobb hangsúlyt helyeztek erre a kérdésre, s a városi hatóságok az 1870-es évektől kezdve

saját hatáskörükben fokozatosan megszervezték a rendszeres utcatisztítást. A szerző hosszasan foglalkozik a „tisztaság diplomái”, a közfürdők megjelenésével, elterjedésével és típusaival. Rámutat, hogy a nyilvános fürdési lehetőség biztosítása révén a korabeli körülmények között – amikor a fejlettebb német városokban is csak a lakások 3-4%-ában volt fürdőszoba (1880) – egészségügyi szempontból a közfürdőkre sokkal nagyobb szerep hárult, mint napjainkban. Egészségügyi okok és – mint LADD meggyőző érvekkel alátámasztja – presztízsszempontok, az egymásra élénken figyelő városok rivalizálása teremtette meg a fürdőházak kiépítésének előfeltételeit. Dicsérendő, hogy a szerző nem hagyja észrevétlenül a kérdés társadalmi, szociális vetületeit sem. Mint kimutatja, a részben reprezentációs célokkal épített impozáns fürdőházak közönsége a tehetős polgári rétegek tagjai közül került ki. Már a szociálisan érzékeny korabeli reformerek is felfigyeltek erre a jelenségre, s megoldásként az olcsóbb – így szélesebb rétegek által (munkásság) is elérhető – fürdők építését javasolták a városvezetésnek. Az 1860-as években elterjedt költséges fürdőházak építése mellett így jelentek meg a városokban, iskolákban, gyárakban az akkor még „eső-fürdő”-nek nevezett nyilvános zuhanyozók. LADD művéből kiderül, hogy a városok parkosításának – szintén gyakran presztízsszempontokkal indokolt – ötlete nem a közegészségügyi reformmozgalomtól származott, hanem eredete a 18. századi királyi, főúri kertépítési divathoz kapcsolódott. A zöldövezetek kedvező élettani hatását felismerve a parkokról – mint a „városok tüdejéről” és rekreációs lehetőségről – szóló vélekedések csak később alakultak ki. A parkok kapcsán a szerző ismét kitér a szociális kérdés vizsgálatára. Megállapítja, hogy a kortársak hittek abban, hogy a jó levegő biztosítása a feszítő társadalmi kérdésekre is megoldást hoz majd. Felfogásuk szerint a parkok egyfajta nevelő hatást fejtettek ki, lehetővé téve a szegény városlakóknak, hogy elkerüljék a „testi legyengülést, az erkölcsi romlottságot és a kulturális barbarizmust”. Ez a vélekedés a hazai reformerek körében is elterjedt volt (ÉHEN GYULA). A parkosítási törekvések bemutatása kapcsán LADD utal a Szépítő Bizottságok (*Verschönerungsvereine*) sokoldalú tevékenységére, melyek a korszakban Magyarországon szintén gyakoriak voltak, s a németekével megegyező tevékenységet folytattak.

A fejezet tanulságait összegezve a szerző kifejti, hogy a közegészségügyi mozgalom – az 1880-as évek első felében elért népszerűsége – a későbbiekben fokozatosan csökkent, amit egyrészt a megfogalmazott célok széleskörű elfogadottá válásának és megvalósulásának, másrészt annak tulajdonít, hogy a városok vezetése a kérdéssel már, mint kötelességével

foglalkozott, s átvette, intézményesítette a mozgalom célkitűzéseit. A városatyák azért is támogatták a modernizációt és fejlesztéseket, mert felismerték azt, hogy ezek javították a város pozícióját a tehetős lakók beköltözéséért más településekkel folytatott versengésben.

BRIAN LADD művének harmadik, negyedik, valamint hatodik fejezete a „VÁROSTERJESZKEDÉS-TERVEZÉS” (*City Extension Planning*), illetve a „VÁROESZTÉTIKA ÉS AZ 1890-ES ÉVEK ÚJ TERVEZÉSI GYAKORLATA” (*Urban Aesthetics and the New Planning of the 1890's*) és a „NÖVEKEDÉS, SPEKULÁCIÓ ÉS ÁTFOGÓ TERVEZÉSI MÓDSZEREK” (*Growth, Speculation, and Comprehensive Planning*) címet viseli.

A szerző – az urbanisztika területén is biztosan mozogva – felvázolja azokat a folyamatokat, amelyek szükségessé tették a – már a 18. században létező – várostervezés gyakorlatának megújítását. Részletesen beszámol a felmerülő kérdésekre adott tervezői válaszokról, illetve a végrehajtott városátalakítások következményeiről, s ennek olyan kísérőjelenségeiről, mint a amilyenek a telek- és ingatlanspekulációk voltak.

Mint LADD rámutat, a várostervezés megújítását és a korábnál jóval színvonalosabbá, szakszerűbbé tételét azok az 1860 után megfigyelhető gazdasági, társadalmi szerkezeti változások követelték meg, melyek a városok térbeli elrendeződésének átstrukturálását is igényelték. A robbanásszerűen fejlődő gyáripár a hirtelen megnövekedett munkáslakosság számára új típusú – a korábbiaknál egyszerűbb és kisebb lakások – tömegének építését tette szükségessé. Ezek a lakótömbök, – a korabeli magyar valóságra is jellemző bérkaszárnnyák (*Mietskaserne*) – lettek az új korszak nem túl dicső szimbólumai, pedig a kor tervezőinek szeméi előtt a „fény és levegő” biztosításának célja lebegett. A tervezők – mint az egyik legkorábbi, Berlin átépítését megtervező HOBRECHT – széles utcákat, kertek kialakítására alkalmas nagy lakótömböket terveztek. LADD a tervezőket felmentve feltárja, hogy a bérházak óriási mérete, zsúfoltsága, az udvarok eltörlődése a maximális nyereségre törekvő, minden területet kihasználó építési vállalkozóknak „köszönhető”. A szerző részletesen bemutatja azt a folyamatot, melyek a német építészek (HOBRECHT, BAUMEISTER, BRUCH) 1870-es években induló útkeresésétől, a várostervezés feladatkörének meghatározására tett kísérleteiktől oda vezettek, hogy a várostervezés (*Städtebau*) 1914-re elismert tudománnyá vált. Az állam szerepére is kitérve a továbbiakban bemutatja azokat az állami kezdeményezéseket (például az 1874. és 1875. évi kisajátítási és utcavonalrendezési törvények), melyek később az angol törvényalkotók számára szintén irányadóak voltak, s melyek

– a városvezetés kezében egyesítve a hatalmat – lehetővé tették a nagyszabású fejlesztési tervek keresztülvitelét.

Az említett fejezetekben nyomon követhetjük a századvégi várostervezők által megálmodott, a középkori városfalakon kívül épített, nagy várakozásokkal kísért újvárosok (*Neustadt*) létrejöttét, az építészek körében uralkodó vezérelvek és az ideális városról alkotott elképzelések kiformalódását, illetve azoknak 1914-ig lezajlott átalakulását. A LADD által három fejezeten keresztül igen részletesen tárgyalt fejlődési vonal az 1880-as évektől indul, amikor az új várost nagy házhelyekkel és kertekkel, széles, egyenes utcákkal, a „villák városa”-ként tervezték felépíteni. A nagy házhelyek azonban általában nem a családi házak, hanem a bérkaszárnyák elterjedését eredményezték. A várostervezés gyakorlatában az 1890-es évek emelték az esztétikát - a korábban egyeduralkodó praktícizmussal egyenértékű – vezérlő elvvé. Tervrajzok segítségével is nyomon követhetjük ezt a változást, mely a korábbi monumentalizmus és sematizmus visszaszorulásával, szűkebb, szabálytalanabb utcák megrajzolásával és az építészeti emlékek nagyobb megbecsülésével járt együtt. A 20. század elején a városok átfogó, rugalmasabb, az építészek kreativitásának nagyobb teret engedő építési rendszabályokkal biztosítanak teret az új tervezési módszerek számára, melynek egyik jellegzetes vonása volt a kifinomult módszerekkel történő zónásítás, körzetesítés. Ennek alapvető célja a fejlődés kontrollálása, a városrészek funkcionális szétválasztása volt, bár ez – mint már a kortársak is észrevették – elősegítette az egyes társadalmi rétegek szegregációját. A városkörnyéki területek bekebelezése szintén napirenden volt már, s ezek kapcsán átfogó tervek születtek a decentralizált város megteremtésére, melynek alapvető célja az volt, hogy a lakók számára jobb életkörülményeket biztosítsanak. E korszakban merült fel a kertvárosok kialakításának gondolata, melyet sok korabeli szakember „antiurbánusnak” bélyegzett, holott a módszer propagálói nem a városok növekedését akarták megállítani, csak azok fejlődését új utakra terelni.

A könyv ötödik fejezete, a „A LAKÁSKÉRDÉS ÉS A SZOCIÁLIS KÉRDÉS” (*The 'Housing Question' and the 'Social Question'*), a világszerte elismert német várostervezési eredmények ellenére a korabeli lakáskörülményeket jellemző áldatlan állapotokkal, a lakásreformerek célkitűzéseivel, eredményeivel ismertet meg. Bemutatja a bérkaszárnyák elburjánzásának folyamatát, s e jelenség mélyben meghúzódó társadalmi, gazdasági gyökereit is feltárja. Kitér még a korabeli lakásviszonyokra, ennek kapcsán a hazai szakirodalomból említést érdemel GYÁNI GÁBOR: BÉRKASZÁRNYA ÉS

NYOMORTELEP (Bp., 1992) című munkája, melyben a bemutatott jelenségek egybecsenengenek BRIAN LADD megállapításaival. A szerző felvázolja a „szociális kérdés” problémakörét is, mely Németországban, a kortársak szóhasználatában, az 1870-es évektől tűnt fel. Ezt a jelenséget – osztva LADD véleményét – úgy interpretálhatjuk, mint azt a pillanatot, amikor a burzsoázia felfedezte a munkásosztályt, illetve annak problémáit. Erre adott válaszként értékelhető az 1880-as évek szociális törvényhozása, s a legszembetűnőbb szociális probléma – a lakáskérdés – megoldására irányuló erőfeszítések. A szerző alapos kutatásokra utaló részletességgel rajzolja meg a lakásreform gondolatának első megjelenésétől – az 1840-es évektől – induló, igazi teljességében az 1870-es évek végétől kibontakozó reformmozgalmat, melyet a napirenden levő városbővítések is megkönnyítettek. LADD vizsgálódásai kimutatják, hogy – főként a munkásság igényeinek kielégítésére indított – olcsó, különálló lakások építésében a nonprofit társaságok játszották a vezető szerepet, melyek építkezéseikkel arra is törekedtek, hogy a magánvállalkozóknak követhető példát nyújtsanak. A német modell jellegzetessége, hogy a lakáskérdés fontosságát felismerő városvezetés támogatta ugyan e társaságok tevékenységét, de városi lakásépítési programok csak két településen voltak igazán sikeresek (Ulm, Freiburg). Ennek okát a szerző abban látja, – s tényekkel alátámasztva igazolja is – hogy a földtulajdonosok támadták és gátolták a városok ezirányú törekvéseit, mert az olcsó lakásokkal az ingatlanpiacra betörő város súlyosan veszélyeztette a magántőke érdekeit. Vitatkozik azokkal a véleményekkel, melyek szerint a városvezetésben megfigyelhető politikai csatározások hátráltatták volna alapvetően a reform sikerét. Ebben igazat kell adnunk a szerzőnek, hiszen – a deklaráltan a kisemberek érdekeit képviselő szociáldemokraták révén megjelenő – aktív politizálás jórészt a szükségesnek ítélt lépések kiharcolása érdekében történt. A fejezet a továbbiakban városokra lebontva, részletekbe menően foglalkozik az egyes települések lakásügyi tevékenységével, illetve a háttérben meghúzódó politikai és anyagi érdekek diktálta csatározások történetével. A feltárt összefüggések alapján a szerző meggyőzően bizonyítja, hogy bár a 19. század végére kialakult a városvezetés szociális kérdéseket illető felelősség-érzete, de a lakáskérdés megoldásában a városok részéről indított kezde-ményezések nem bizonyultak eléggé hatékonyak.

Az utolsó, rövid fejezetben a szerző „A POLGÁRI ÖNTUDAT, AZ ÖNKORMÁNYZATI VÁLLALKOZÁSOK ÉS A VÁROSI KÖRNYEZET” (*Civic Pride, Municipal Enterprise, and the Urban Environment*) címmel részben már korábban kifejtett témák összefoglalását adja.

A városok fejlődésének egyik alapvető okát a polgári büszkeségben, az egymást túlszárnyalni akaró városok rivalizálásában látja. Úgy tűnik, ez a jelenség általános tendencia lehetett a korabeli Európában, s a magyar városok és polgárok esetében is megfigyelhető egy ilyen jelenség (pl. Győr-Szombathely-Sopron viszonylatában). Ez a kérdéskör – egyes helytörténeti kezdeményezésektől eltekintve – Magyarországon sajnos még feldolgozatlan. Mint LADD kimutatja, a városok – illetve ambíciózus vezetőik – a széleskörű önkormányzatnak köszönhetően arra törekedtek, hogy minél szélesebb tevékenységi körre, gazdasági, szociális kérdések kezelésére is kiterjessék hatalmukat. A század 90-es éveitől kezdődően erősödő tendencia volt, hogy a városok – felismerve a magántőke és a közérdek éles ellentétét – a profitorientált magáncégektől átvették a közművek kezelését. Ez szintén egy olyan tendencia, mely megfigyelhető kortárs magyar városaink némelyikénél. LADD felhívja a figyelmet a szakszerűség igénye révén a városokban is eluralkodó bürokratizálódásra, s utal arra, hogy MAX WEBER nem véletlenül ebben a korban fogalmazta meg a bürokráciáról híres téziseit. A korszak német városfejlődésén végigtekintve, végső summázatként megállapítja, hogy az első világháború idejére Németországban kifejlesztették azokat a jogi és adminisztratív eszközöket, melyeket adaptálva, az elkövetkező évtizedekben a várostervezők világszerte használtak.

BRIAN LADD nagyszabású munkája arról győzi meg az olvasót, hogy a munka megírását gondos, kiterjedt kutatás előzte meg, s ezt támasztja alá jegyzetapparátusa is. A szerző széleskörű ismereteire utal, hogy városok egész sorából képes hozni a találó példákat, kihangsúlyozni az eltérő jellegzetességeket. Hiányosságként mégis felróható, hogy a Német Birodalom keleti tartományainak városairól, azok fejlődéséről nem tesz említést. Ez különösen a német fejlődés átfogó megismerése szempontjából előnytelen, s még akkor is hiányérzetet kelt, ha figyelembe vesszük, hogy nem ezek a városok voltak a fejlődés úttörői. Valószínűleg ennek elmulasztásából fakad az a másik problém, hogy a szerző ritkán tipizál, nem állít fel egész országra érvényes fejlődési vonalakat, a városfejlettség földrajzi vetületeit is vizsgáló koncepciót. A szerző javára könyvelhető el, hogy minden esetben vizsgálja a fejlesztési, városátalakítási törekvések mögött húzódó társadalmi problémákat, mozgalmakat, s a pártviszonyok alapos ismerete révén a reformok megvalósítását a politikai erők harcainak tükrében is képes bemutatni. A kötet egyik jellegzetes és értékes vonása, hogy egy-egy téma kifejtése kapcsán nem unatja száraz elméleti fejtegetésekkel az olvasót, illetve – ahol erre mégis szükség van – korabeli források találóan kiválogatott

szemelvényeit bemutatva fenntartja az érdeklődést. Ezért az olvasónak néha – nem ok nélkül – az a benyomása támadhat, hogy a szerző nem fejt ki direkt módon véleményét. Egy képet állít az olvasó elé, s korabeli megfigyelők, szakemberek gondolatai mentén haladva bevezeti olvasóját a kor probléma- és gondolatvilágába, lehetővé téve, hogy az önmaga levonhassa a megfelelő tanulságokat.

A könyv témája, a feldolgozás módszere és alaposága alapján minden történelmet kedvelő érdeklődő olvasónak figyelmébe ajánlom BRIAN LADD művét. A szerző által alkalmazott vizsgálódási módszerek, a komparatív megközelítés és a bemutatott gazdag ismeretanyag a hazai város- és mentalitástörténet kutatók számára is hasznos metodikai tanulságokat, követhető példát szolgáltat, lehetővé téve a magyar városfejlődés speciális jellemzőinek és a korabeli európai tendenciákkal megegyező vonásoknak, valamint az onnan érkező hatásoknak feltárását.

INHALT

AUFSÄTZE

- Vince Kolnhofer: Die Festlegung der Grenzen im Komitat Sopron 3
- Vince Kolnhofer: Das Abkommen über den Austausch von Grenzgebieten zwischen Österreich und Ungarn aus dem Jahre 1922 und seine Folgen 16

QUELLENVERÖFFENTLICHUNG

- Mária Ormos: Beschreibungen zwischen Bánffy und Tschitscherin in Genua 33
- János Flodung: Das Programm der Ungarländischen Deutschen Volkspartei (UDVP) und der Deutschungarische Katechismus. Beiträge zur Geschichte der deutschen Bewegung Ungarns (1905-1910) II. 40
- József Vonyó: Die Organisation der MÉP (Partei des Ungarischen Lebens).....47

REZENSION

- Brian Ladd: Stadtplanung und bürgerliche Ordnung in Deutschland (1860-1914) von Miklós Melega 84

Nach den Studien gibt es eine Zusammenfassung in deutscher und ungarischer Sprache.

TARTALOM

TANULMÁNY

- Kolnhofer Vince: A moson megyei határkijelölés 3
Kolnhofer Vince: Az 1922. évi osztrák-magyar határcsereegyezmény és
következményei.....16

FORRÁSKÖZLÉS

- Ormos Mária: Bánffy-Csicserin találkozók Genovában.....33
Flodung János: A Magyarországi Német Néppárt (MNPP) Programja és a
Magyarországi Németek Katekizmusa. Adalékok a magyarországi
németek mozgalmá történetéhez II. 40
Vonyó József: A Magyar Élet Pártjának Szervezete 47

RECENZIO

- Brian Ladd: Várostervezés és polgári rend Németországban
(1860-1914) Melega Miklós 84

Research Papers

Kutatási Füzetek 4

Forschungshefte

A *Kutatási Füzetek* bolti forgalomba nem kerül. Amennyiben kiadványunkhoz rendszeresen hozzá kíván jutni, kérjük írjon a következő címre: Janus Pannonius Tudományegyetem, Történelem Doktori Program, 7624 Pécs, Rókus u. 2. Tel.: (72)315-942. Intézmények számára a *Kutatási Füzetek* ingyenes.